

~~politički~~ ZATVORENIK

GODINA XV. - LIPANJ 2005. CIJENA 15 KN

BROJ **159**

**Prva knjiga
o partizansko-
komunističkim
zločinima u
Hrvatskoj**

**Smaknuća pred
dječjim očima**

**Zaboravljena
drenovačka jama**

**Brušanske i
trnovačke žrtve**

**Dokumenti,
sjećanja,
svjedočenja**

Čestitamo Dan državnosti

BJEŽANJE OD PRAVIH TEMA

politički
ZATVORENIK
GLASILO HRVATSKOG DRUŠTVA POLITIČKIH ZATVORENIKA
PREDSJEDNIK DRUŠTVA
Alfred Obranić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Višnja Sever, Andrija Vučemil, Ljubomir Brdar, Zorka Zane, Jure Knežević

OVAJ BROJ UREDIO
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Vojnovičeva 15
tel: 01/46 15 437, 46 15 438
fax: 01/46 15 437
e-mail: hdpz-zagreb@hdpz.htnet.hr

PRIJELOM I TISAK
TIVA Tiskara Varaždin, Trg bana Jelačića 21

CIJENA LISTA
Za Hrvatsku 15 kn
Godišnja preplata za Hrvatsku 180 kn
za inozemstvo: Europa 310 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 510 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti
***
Žiro račun: 2503007-1100009317
kod Volksbank d.d. Zagreb
Devizni račun: **416446-7101 S.W.I.F.T.**
Code **VBCRHR22** kod Volksbank d.d. Zagreb
***
Rukopisi se ne vraćaju,
list ureduje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.
***
Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima
***
Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i preplatom tel.: 01/48 72 433
radnim danom od 11-13 sati.
***
ISSN 1331-4688
***
Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn
***
www.hdpz.htnet.hr

Čini mi se da živimo u državi koja trenutno ima više problema i otvorenih pitanja od bilo koje europske zemlje. Mjesecima se čeka početak pregovora za ulazak Hrvatske u EU. Navodno sve ovisi o tome, hoće li se general Gotovina pojaviti u Haagu. Sredstva javnog priopćavanja prezentiraju građanima taj problem kao životno pitanje, a frustracija nacije doseže kulminaciju. Kao da o Carli Del Ponte ovisi hoće li nezaposleni dobiti posao, umirovljenici pristojne mirovine od kojih bi mogli spokojno živjeti, kao da bi vanjski dug zemlje postao manji, počnu li pregovori s EU.

Građani su bojkotom lokalnih izbora dali jasnu poruku političarima: nemamo povjerenja u vas, niste vjerodostojni, ne prakticirate ono što ste prije izbora govorili. No opet zahvaljujući medijima, poslijeizborna groznica potresa cijelu Hrvatsku; mali - inače beznačajni - ucjenjuju velike, svi bi htjeli zaraditi, cvjeta politička trgovina bez granica, svatko može sa svakim, jedna beskrupulozna trgovina koje bi se svi akteri trebali stidjeti, ima prioritet u svim vijestima.

Jedanput sam, govoreći pred bivšim političkim uznicima, rekao da predstavljamo respektabilnu skupinu od sedam tisuća potencijalnih glasača. No ujedno sam podsjetio, da naša važnost traje do trenutka ubacivanja glasačkog listića u glasačku kutiju. Kao i svi građani - od tog trenutka do sljedećih izbora - mi smo zaboravljeni skupina građana. Izabrani će nas se sjetiti tek za četiri godine, uoči sljedećih izbora, a do onda bitna je vlast i sve povlastice koje iz toga proizlaze. Takva generalna ocjena vrijedi za sve stranke i za sve izabrane, osim časnih iznimaka koji potvrđuju pravilo, što će reći da su nam svi podjednako bliski i daleki, a trebamo cijeniti izabrane vjerodostojne pojedince.

Spomenuo sam tek dvije teme koje su zaokupljale medije u proteklih mjeseci dana, pa tako indirektno i nas kojima se to svakodnevno servira.

Mi smo u to vrijeme zaokupljeni upravo objavljenom knjigom profesora Josipa Jurčevića (BLEIBURG - Jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima), po snazi dokumenata dosada najvrjednije djelo o stradanju hrvatskog naroda nakon II svjetskog rata. Često čujem da nam se spočitava kako smo više okrenuti prošlosti, a od toga se ne živi. Slažem se s konstatacijom da treba biti usmјeren budućnosti i napredku, no svako društvo dopušta da se određen mali postotak ljudi bavi istraživanjem povijesti kao jednom od bitnih elemenata za bolju i skladnu budućnost oslobođenu laži i falsifikata.

Kako bi se barem na simboličan način odužili onima koji su u kaznionici Lepoglava robijali, umirali i živjeli za Hrvatsku, pozivam vas na otvorenje spomen-obilježja dana 5. srpnja 2005. ispred Kaznenog zavoda u Lepoglavi.

*Alfred OBRANIĆ,
predsjednik Hrvatskog društva
političkih zatvorenika*

ODLIČJE STIPI MESIĆU

Nikoga prisebnoga ništa više na hrvatskoj političkoj pozornici ne čudi. U situaciji u kojoj ne postoje ni stranački programi, a kamoli želja da se oni provedu, posve je normalno da koaliraju naizgled suprotstavljene stranke. O posljedicama takvog stanja kao da nitko ne razmišlja, iako se i bivšemu premijeru, Ivici Račanu, omaknulo da posljednji lokalni izbori pokazuju koliko su demokracija i demokratske institucije u ozbiljnoj krizi. Ključni problem nije izborna apstinencija: oni koji bolje pamte, sjetit će se da je slično raspoloženje prije nekoliko desetljeća dovelo do suspendiranja demokracije i uvođenja totalitarnih diktatura. A stanje u kojem se kod birača javlja apatija i razočaranje u demokraciju, izvrsno bi mogli iskoristiti demagozi kakvi se – bar na lokalnoj razini – već pojavljuju u Hrvatskoj.

No, izborna lakrdija zaslužuje da bar nakratko bude zaboravljen, u svjetlu novih prijedloga da se aktualnomu državnom poglavaru, Stipi Mesiću, dodijeli najviše državno odličje. Procjenjuje se da bi taj prijedlog mogao dobiti i većinsku potporu Hrvatske demokratske zajednice, zasad najjače stranke u Saboru. Dogodi li se to, valjat će upamtiti da je Mesiću najviše odličje dodijelila većina kojom je godinama tako vješt i bezobzirno ravnao sadašnji saborški predsjednik, koji je ne tako davno Mesića na sva usta nazivao – Stevanom. Što se u međuvremenu promijenilo: Stevan ili Šeks?

A neovisno o tome kako će se najjača stranka postaviti prema takvoj zamisli, sam prijedlog da se Mesiću dodijeli odličje, neukusan je do karikature. Jedino po čemu sadašnji predsjednik Republike jest predsjednik države, njegovo je formalno zvanje (ostvareno, nažalost, na slobodnim i demokratskim izborima) i ured u koji, vjerojatno, svakodnevno navraća. Po svemu ostalom, Mesić je zadrti strančar ograničena intelekta, ali s nevjerojatnim instinktom za preživljavanje, političar bez vizije i sposobnosti poticanja napretka. Glavnina njegove djelatnosti, još od proljeća 2000., svodi se na produbljivanje podjela u hrvatskome društvu, podilaženje europskim poslodavcima i ponavljanje jednostavnih, naučenih šupljih fraza.

Predsjednik države trebao bi djelovati kao kohezivni čimbenik, pomagati da se uklone suvišni nesporazumi i stalno poticati društveni razvitak. Umjesto toga, Mesić – koji je jedva dočekao ustavne promjene, kako bi se oslobođio odgovornosti i stekao poziciju u kojoj nije kriv za ništa, a može biti zaslužan za sve – Hrvatsku neprekidno vraća u prošlost. Ionako traumatiziranu braniteljsku populaciju on provocira na svakom koraku, što kulminira izjavama kako se svi svima trebaju ispričati i kako Hrvatska s Crnom Gorom nikad nije ratovala. Narod u kojemu je teško naći obitelj koja nije pretrpjela izravne žrtve od partizansko-komunističke ruke, on uporno dijeli, veličajući partizanstvu kao «antifašizam» i fotografirajući se s Radom Bulatom i Milkom Planinc. Na parlamentarnim izborima agitira protiv određenih, posve legitimnih političkih opcija (računajući, krivo, da ga u servilnosti nitko ne može nadmašiti). On se upušta u lobiranje za gospodarski i ekološki problematične projekte, poput sisacke željezare i Družb-Adrije. Ne shvaćajući poslanje i ulogu Crkve, on jedva dočeka situaciju u kojoj, samodopadno se cereći, maniom partijskog sekretara Crkvu ponovno šalje u sakristiju. A tijekom sad već pet i pol godina predsjednikovanja, Mesić još nije uspio izreći rečenicu bez zamuckivanja, niti bilo što po čemu bi ga valjalo upamtiti.

Radi toga postoji samo jedna veća sablazan od prijedloga da se Mesiću dodijeli najviše državno odličje: mogućnost da se to doista i dogodi. A u današnjoj Hrvatskoj ništa nas ne treba čuditi.

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

NEDOSTATCI JEDNE DRAGOCJENE KNJIGE. 6

Tomislav JONJIĆ

MISLI O TOTALITARIZMU:
SLOBODA SE NE BRANI
ZABRANAMA (5.) 9

Tomislav JONJIĆ

BLAŽENI ALOJZIJE STEPINAC
I HRVATSKA DRŽAVA (XVI.). . . . 13

Ivan GABELICA

PRILOG ŽIVOTOPISU
DRA MILE BUDAKA (IX.). 18

Dr. Jere JAREB

PRILOZI ZA BIOGRAFSKI
LEKSIKON HRVATSKIH POLITIČKIH
UZNika (XXVII.). 22

Jure KNEZOVIĆ

POVODOM ŠEZDESETE
GODIŠNICE SMRTI
PERA BAKIĆA, VOĐE KONAVOSKIH
KRIŽARA. 24

Augustin FRANIĆ

ŠEZDESETA OBLJETNICA
DRENOVAČKE JAME 27

Adela MARUNA

JAVNO VJEŠANJE I
STRIJELJANJE 1945. U GOSPIĆU . 28

Ljerka KOREN ČORAK

MOJE SJEĆANJE NA SVIBANJ
I LIPANJ 1945. 32

Antun ŽIVKOVIĆ

JEDAN OD RIJETKIH
PREŽIVJELIH S JAZOVKE (IV.). . 34

Mijo SAMAC

SUĐENJE I POGREB
MARIJANA BEGIĆA 36

Josip Jozo SUTON

SVJEDOČANSTVO
JOSIPA – JOZE BARIŠIĆA
O PRILIKAMA U DRUGOME
SVJETSKOM RATU I PORAĆU
U RAKITNU - POSUŠJE 38

Mate TADIĆ & Želimir CRNOGORAC

MUČENIŠTVO DR. KATARINE
VOJVODA 42

Benedikta (Eta) ZELIĆ

BRSEČINE 44

Dr. Antun CAR

MACELJSKA KOMEMORACIJA

U nedjelju, 5. lipnja 2005., na temeljima crkve Muke Isusove u Maclju služena je misa zadušnica za 21 svećenika i brojne žrtve koje su prije šezdeset godina u Maceljskoj šumi bez suda, po kratkom postupku, smaknuli partizanski "antifašisti", zadojeni mržnjom na Hrvatsku i na Katoličku

žrtve. (...) Nema većih i manjih žrtava. Krajnje je nehumano odvagivati ih i mjeriti... Predugo se priznavala samo žrtva jedne strane, a prešutkivala i nije kala žrtva ovih ovdje. Konačno nam se u slobodnoj i neovisnoj domovini Hrvatskoj, nakon što je nestao komunistički monopol nad povijesnom isti-

prošlosti teško pritiše našu sadašnjost. To naš narod i građani ove zemlje ne zaslužuju, a napose ne naši mladi...

Valjalo bi konačno hrabro i iskreno zatvoriti tu stranicu povijesti, bez mržnje i želje za osvetom, imenujući pravim imenom sve ono što se događalo. Čini se pak da istina i danas nailazi na velik otpor, o čemu svjedoči sustavno veličanje ideologa i nositelja zala poraća kao i zatiranje elementarnih ljudskih sloboda i toliko nepravda koje su obilježile komunističku vladavinu u našoj domovini. Naime, za razliku od drugih naroda kojima je 1945. godine vraćena sloboda i demokracija, uvođenje marksističkog totalitarizma za nas je značilo nov početak zatvora i ubijanja nevinih ljudi.

Jedinstveni smo u osudi svih zala koje su uzrokovali fašizam i nacizam, ali kad su u pitanju zločini komunističkog vremena, tu se onda vole primjenjivati drugi kriteriji..."

Ove su Bozanićeve riječi jasna i otvorena poruka **Stipi Mesiću** i drugim toliko glasnim pripadnicima nekadašnje komunističke nomenklature, koji su počinili komunističke zločine ili su se s njima solidarizirali, a danas svima dijele lekcije o demokraciji. Šteta je jedino, što kardinal Bozanić na sličan način nije govorio kad je bilo vrijeme. Zbog njegove su šutnje mnoge žrtve na onaj svijet otišle pune ogorčenja, a on je bio onaj koji im je mogao pružiti riječ utjehe. Oni njime ne bi manipulirali, kao što su manipulirali vlastodršci koje danas tako oprezno podsjeća na moral, jednakost i pravdu. (L. Z.)

Komemoracija u Maclju

crkvu. Misno je slavlje predvodio zagrebački nadbiskup, kardinal **Josip Bozanić**, a koncelebriralo je 25 svećenika.

Kardinal Bozanić je istaknuo kako su na ovome mjestu partizani smaknuli više od 12.000 ljudi. To se zbilo pod **Titovim** režimom, u doba takozvanog oslobođenja. Žrtve koje su tobože demokratski zapadni saveznici izručili jugoslavenskoj vojsci poubijane su bez suda, pa nema dvojbe da se radi o zločinu.

"No, ubojstvo nije bilo jedino zlo. Žrtvama se htio zatrati svaki spomen, kako bi se sakrila istina o jednom režimu. (...) Ovdje se dogodilo zlo o kojem se toliko dugo moralo šutjeti, za koje nitko nije odgovarao i za koje do danas ne znamo cijelu istinu.

Ovi se pokojnici više ne će vratiti, ne će nam moći progovoriti i prenijeti koliku su bol i patnju morali pretrpjeli i u kakvim su mukama umirali, ali zaslužuju da se njihova žrtva poštuje, njihov grob uredi i obilježi te da se konačno sazna istina o njihovu stradanju kako im se ne bi nanosile nove nepravde manipuliranjem njihove

nom, otvorila mogućnost da odamo dužnu počast svim žrtvama. Ukažala se i mogućnost da se otkriju krvnici i konačno dozna prava istina, istina koja oslobađa od okova prošlosti i omogućuje slobodniji hod u budućnost. No, neke šanse da se sazna istina i dostoјno pokopaju žrtve očito nisu iskoristene i zbog toga još uvijek teret

Svetu misu predvodio je kardinal Bozanić

HRVATSKA I MITJA RIBIČIĆ

Posljednjih je petnaestak godina u Hrvatskoj podnesen priličan broj kaznenih prijava protiv partizanskih dužnosnika, od kojih je najpoznatija ona koju je 8. svibnja 1998. podnijela udruga Hrvatski domobran protiv **Rade Bulata** i družine, budući da partizanski dokumenti pokazuju kako su prijavljenici bez suda poubijali više od 250 ratnih zarobljenika,

šefa gradskog redarstva **dr. Milivoja Ašnera** uzeta je u rad po hitnom postupku, te je nedavno rezultirala otvaranjem istrage. To što nijedan dokument ne govori o Ašnerovoj uplenosti u zločine, niti je tvrdnje iz kaznene prijave potkrijepio ijedan svjedok, ništa ne znači: glavno je da smo se pokazali poslušnima.

Nasuprot tomu, slovenska je policija 24. svibnja 2005. podnijela kaznenu prijavu protiv **Mitje Ribičića**, koji je u proljeće 1945. bio bojnik OZN-e, a kasnije je dogurao i do mjesta jugoslavenskog premijera. Ribičić je prijavljen zbog osnovane sumnje da je počinio kazneno djelo genocida, jer je odgovaran za smrt najmanje 284 osobe, koje je preuzeo iz ljubljanskog zatvora, a onda im se gubi svaki trag. Pobjjeni su bez suda u Kočevskom Rogu. Podnošenje kaznene prijave izazvalo je priličnu buru u susjednoj državi, a ispitivanja javnog mnijenja pokazuju da većina Slovenaca smatra kako do suđenja ipak ne će doći. U dijelu tzv. stručne javnosti javljali su se čak glasovi, da se Ribičiću ne može suditi zbog genocida, pa je poznati **dr. Ljubo Bavcon** izjavio kako postoji zapreka za suđenje zbog tog djela, jer ono u vrijeme počinjenja nije postojalo, nego je ozakonjeno tek nekoliko godina kasnije. Suđenje Ribičiću za genocid, smatra Bavcon, značilo bi kršenje načela zakonitosti, temeljnog načela kaznenog prava. No, smetnuo je s uma postojanje kako kodificiranoga, tako i običajnoga međunarodnog prava, na temelju kojega se sudilo u Nürnbergu i Tokiju.

U Hrvatskoj takvim pitanjima nitko ne tare glavu: bivšim ustašama i domobranima može se suditi kako bilo, a bivšim se partizanima ionako ne će suditi. Uostalom, davno je rekao drug **Tito**, prava se i zakona ne treba držati kao pijan plota. Najvažniji su interesi revolucije.

(Z. M.)

ZLOČINI | Slovenska javnost u različitom raspoređenju iščekuje optužnicu protiv bivšeg komunističkog dužnosnika

Jakovina: Neizvjesno je kakve će biti posljedice u Hrvatskoj

Ljubo Bavcon - Hrvatski povjesničar Tirkvo Jakovina reka je kako su Sloveni u tim istraživanjima s uglašenim nepristranim i nepolitikantkim pristupom učinili puno više od Hrvatske. Jakovina smatra da "stotac Ribičić" može postati trend koji će u Hrvatsku, pogotovo ako se dođe do ne-

gova krvlju, samo je pitanje u krovu obliku i u kakvom povijesnom i nacionalnom kontekstu. Doduše, napominje Jakovina, ova optužnica ipak dolazi ne samo prekasno, nego i u pozdremeni i stabilizirajući društvo kako je slovensko, ali unatoč tomu, Slovenija je tek seda smogla snaže suočiti se s time. Pitaju je kako će

govor krvlju, samo je pitanje u krovu obliku i u kakvom povijesnom i nacionalnom kontekstu. Doduše, napominje Jakovina, ova optužnica ipak dolazi ne samo prekasno, nego i u pozdremeni i stabilizirajući društvo kako je slovensko, ali unatoč tomu, Slovenija je tek seda smogla snaže suočiti se s time. Pitaju je kako će

V. Varsić

Mitji Ribičiću može se suditi za genocid

Pete Vlade Varsić

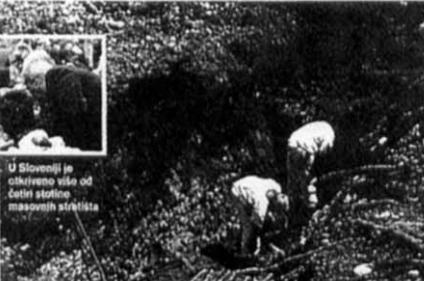
Slovenija je još u foku zbog nesvakidašnje kaznene prijave za genocid na kraju Drugog svjetskog rata protiv nezadajućeg partizanskog i partijskog društva, i predstavnika bivše Jugoslavije. Srđan Đurić, Mitja Ribičić.

Dok se čeka hoće li na osnovu predstavljenih radnji bilo podignuta optužnica, slovenska javnost se podjelila, pa je 25 posto lepotinja mislila da do sudeњa neće doći, dok ih se 44 posto izjavljava da su stuleđe. Neki smatraju da je to počesni sučuvanje Slovenije, s tamošnjim stranama prožlodi, a drugi da odrednjava vladajuća desna opsjeh Željkom Domačem smatra da će ovaj slučaj imati više uticaja kutarje za Slovenove koji moraju biti u znaku. Povjesničar Josip Dolman smatra da će ovaj slučaj imati više uticaja kutarje za Slovenove koji moraju biti u znaku.

Stene za nacionalne interese?

Kako nam je rekao povjesničar Mitja Ferenc, dio slovenske javnosti smatra da se nije trebalo kopati po neugodnoj prelosti, dok drugi kaže da su sve neugodno stvari iz prelosti riješene.

Mnogi analističari smatraju da do sudeњa ostarijem komunističkog privata neće doći jer je efekt već postignut. Bliži predsjednik slovenskog parlamenta Francen Bulat smatra da je optužnica protiv Ribičića manjela štetu slovenskim nacional-

Pravnik Ljubo Bavcon tvrdi da se Mitju Ribičiću ne može retroaktivno optužiti za genocid, ali državna tužiteljica smatra da to dopušta haaška konvencija

Nova kaznena prijava, koja je podnijela Peter Jazmij, temelji se na diskriminaciji na koju je potpisao "majstor Mitja". Ribičić je tada bio major Ozne i zapovjednik njegovog leža za Sloveniju Ivana Mačeka, koji je prije nekoliko godina počeo samoubeštvo, za koje se verdi da je bilo ritualno i miseričarovo. "Major Mitja" je preuzeo zatvorenike iz ljubljanskog zatvora.

Peter Čeferin, optužnik Mitja Ribičića, kaže da su slovenski mjesni predstavnici za genocid, s olujom da tada, svibanj-lipanj 1945., kvalifikacija genocida nije bila u slovenskom kaznrenom zakonu jer je njegova definicija ušla u zakon nekoliko godina nakon izvršenja djela za koje se teret Ribičića. No, iz ureda državne tužiteljice Barbare Brezigrad propisano je da u takvim slučajevima vrijede četverička konvencija iz 1907. i honduraski sporazum koji dopuštaju "retroaktivno" sudjelje prema odredbama koje u vrijeme zločina nisu valile.

U Sloveniji se još uvek sredinom 80-ih godina prvi put stajalo počelo govoriti o zločinima u Kočevskom Rogu. Prvi pojedostavljeni izvještaj za taj zonu postao je, od travnja 1941. do siječnja 1946. u Sloveniji je pođeljeno oko 100 tisuća ljudi. Među njima 27 tisuća je partizana, mređa demobilisana je bilo 13.406 časnika, ali za njenim je da su 11.683 ubijeno pakon ratnika. Civilnih žrtava bilo je više od 35 tisuća.

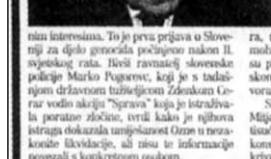
Mitja Ferenc kaže kako je u Sloveniji identificirano 410 strašnika, gdje su polježani poraženi vojnici, a u preko sto grobljima su žrtve vojnici NDH.

Imenovan:

Osamdeset i sedam godina
Mitja Ribičić, svjedočanstvo
premijer ex-Yugoslavije
protiv sebe je saznao iz
medija, koji su objavili
njegovog punog imena i
prozimena prekršak
zakona, tvrdi Ribičić
odvjetnik film

ra, ugovorenim priznajućim krvninskim do-moderškim postupcima Leova Rupnika, koji su partizani položili boži slavljenja u Kočevskom Rogu. Ribičić se sumjeli da je odgovoran za ubojstvo 284 osoba.

Svi zaređenički koji je preuzeo "majstor Mitja" su likvidirani, a takvih su navodno 100. Prema postojajućem slovenskom zakonu, zatvorska kazna Ribičiću ako mu se krvljava diktira je od 10 do 30 godina.

neke od njih i žive bacivši u Jazovku. Hrvatsko je pravosuđe elegantno odšutjelo: kaznene prijave nisu formalno odbačene (kako oštećenici ne bi sami mogli preuzeti gonjenje), nego se strpljivo čeka da osumnjičenici umru. Svojedobno su mukući poput Gorana Granića i sličnih (sadašnji državni odvjetnik nije bio najtiši u tom zboru) najavljujivali da će se i tu postupiti po zakonu. Pa od zakona ne bi ništa.

Nasuprot tomu, kad je neki priučeni krojač pronašao pet dokumenata koji govore o zločinima počinjenima nad Židovima u požeškom kotaru, kaznena prijava protiv svojedobnog

HR - 10000 ZAGREB, Gajevo 7/1
Tel/Fax: (01) 48-11-203

U Zagrebu, 8. svibnja 1998.

Primljeno:	8 - 05. 1998
Br. m.	B r o l

ŽUPANIJSKOM DRŽAVNOM ODVJETNIŠTVU

ZAGREB

Prijavitelj: **Hrvatski domobran**, iz Zagreba, Bauerova 21, zastupan po Tomislavu JONJICU, odvjetniku u Zagrebu, Gajevo 7/1

Prijaviljenici: 1) Rade BULAT, iz Zagreba, Nazorova 66
2) Marko BELINIĆ, iz Zagreba, Novakova 16,
3) Luto AHMETOVIĆ, iz Zagreba, Novakova 19
4) Milka KUFRIN, iz Zagreba, Nazorova 66

KAZNENA PRIJAVA

zbog kaznenog djela iz čl. 160. Kaznenog zakona Republike Hrvatske
- ratni zločin -

odnosno

kaznenog djela iz čl. 187. st. 1. i 2. KZ RH
- udruživanje radi činjenja kaznenih djela protiv vrijednosti
zaštićenih međunarodnim pravom -

Protiv navedenih prijavljenika, svojedobno istaknutih pripadnika jugoslavenskog partizanskog pokreta i Komunističke partije Jugoslavije-Komunističke partije Hrvatske, prijavitelj podnosi kaznenu prijavu, zbor u temeljene sumnje da su:

Kaznena prijava protiv partizanskih dužnosnika u Hrvatskoj kupi prašinu

MRŽNJOM OPSJEDNUTI

Ne tako davno, na ovim smo stranicama prenijeli fotografiju uobičajenog transparenta kojeg srpski navijači donose na športske susrete s klubovima iz «muslimanskog» dijela BiH. Na njemu krupnim slovima, cirilicom, piše: NOŽ – ŽICA – SREBRENICA. Taj natpis nije samo provokacija suparničkim navijačima, nego – očito – izraz ponosa srpske mladeži.

Hrvatske se navijače i hrvatske športske klubove dočekivalo sličnim veličanjem zločina. Ipak, ta zasljepljenost mržnjom vrhunac je doživjela početkom lipnja, na nogometnoj utakmici Bugarske i Hrvatske. Srpskim navijačima, koji su, uzgred budi rečeno, Hrvatima priredili svojevrsnoga *toplog zeca* na prolasku kroz Srbiju, nije bilo teško doputovati u Sofiju i tamo, u

tuđoj zemlji, razviti dvadesetmetarski transparent na kojem je velikim ciriličkim slovima pisalo: OVČARA.

Nepoznata pustara upravo zahvaljujući stravičnom srpskom zločinu postala je mitskim mjestom za svakog Hrvata. Srbima ona, izgleda, služi samo

kao podsjećanje na ono *šta bi hteli da nam opet rade lično...* A naši nas državni dužnosnici uvjeravaju da živimo usred sasvim mirnog i sredenog dijela svijeta, gdje ratova više ne će biti niti ih može biti, pa nam ni vojska nije potrebna.

(L. V.)

Zlokobni transparent u Sofiji

DJEVOJKA

Piše:

Vlado JURCAN

Trebao mi je pomak da o tome mogu pisati. I vremenski i prostorni. I evo, tek danas kad vrevu Illice i tržnice na Dolcu zamijenih ovim spokojnjim mjestom na otočiću, Bogu iza nogu, sada tek mogu o tome.

U davno ono moje doba studentsko, doba, ajmo reći, liberalnog komunizma, traperice s Ponte Rosa, plesnjaka, Crvenih koralja, kad su se slušali Shadows, Beatlesi, Rolling Stonesi, Kinksi, u doba moje prve zaljubljenosti u Zagreb, uvidjeh ubrzo da je u tom Zagrebu mnogo štošta drugačije, nego u primorskomome mome malom mistu. Ne bijaše tamo ni drugova ni drugarica, sve same gospode i gospoda. Pa bili i odrpanci! Ali zato... malo, malo, pa pružena ruka ubogara, prosjaka! I šverceri švicarskim savovima i tapkarosi, preprodavači kino-ulaznica.

Danas je i drugačije i slično, Bogalj neki sjedi na klimavu stolcu, trza i maše golim, ožiljcima izbratzanim batrljkom potkoljenice, kapa sa sitnišem pored njega. Ulični prodavači, svirači, pjevači, nude se kazete i kojekakve tričarije. Dolac preplavili sitni trgovci orijentalnih crtica. A tada... Ispred "McDonald'sa" u kojeg nikada ni ne zavirih i zakleh se da nikad ni ne ču... djevojka!

– "Gospodine, gospodine, molim vas ... kupite mi jednu zemičku ... gladna sam..."

Kao da me grom ošinu! Kao ukopan sam stao, a omča mi neka čvrsta, nemilo stegnu grlo! Riječ ne mogoh prozboriti! Tek joj dадоh znak da me slijedi. Pred pultom, teškom mukom, stideći se navirućih suza, jedva protisnuh: "Naručite si." Počela mi je objašnjavati svoju situaciju, govoriti o porodici, mnogobrojnoj braći i sestrama... a ja... ja

sam je samo nijemo pomilovao po kosi. Dijete moje! Dok mi se brada tresla i prsa se izdajnički tresla, platio sam i gotovo izjurio iz tog "McDonald's"!

O, ne! Nisam ja baš uvijek takav.

Prolazim ja hladno i bezdušno pored svih onih koji se "žicaju" za kunu, dvije, pored onih koji tobože skupljaju pripomoći za liječenje teško bolesnog brata, sina. Opravljam s vrata sve one "siromašne studente" koji mi kalendare nude, pokućare koji mi nude najjeftinije majice i čarape, posteljinu, pribor za jelo. Ali... ovo je nešto drugo. "Gladna sam... gladna sam... gladna sam..." odjekuje mi i danas u ušima, dušu mi pustoši! A u srcu samo raste, raste gnjev! I duboka divlja mržnja! Prema svima onima koji nam iza leđa, daleko od prvih crta, u svoje pretvorile ono što nekad naše bijaše! I svima onima koji se bestidno razmeću olako stečenim bogatstvom preko noći. I sa sve više sigurnosti i odlučnosti kažem: "Ne, nije to ono!!!" Nije to ono, Zorane, o čemu smo snivali, dok smo u mrklim noćima čučali i zebli u rovovima zadarskog zaleđa. Nije to ono čemu se nadasmo, dok smo na terasi iznajmljene nam kuće, kalašnjikove čistili, po povratku s "crte". I umovali! Što bi bilo, kad bi bilo! Pred tobom stoje četnik i hrvatski ratni profiter! A u kalašnjikovu ... jedan metak! Pa jednoglasno zaključismo! Četnika bi lijepo, kulturno upucali, a hrvatskog strvinara ... umlatili kundakom!!! I pjevali smo "Oj hrvatska mati..." I jes! Moja i jedina! Bezuvjetno i zauvijek! Samo nemoj... nikada nemoj, nijednom Hrvatu mačeha biti!!!

(Pusti otok, pitaj Boga kojeg dana, svibnja 2005.)

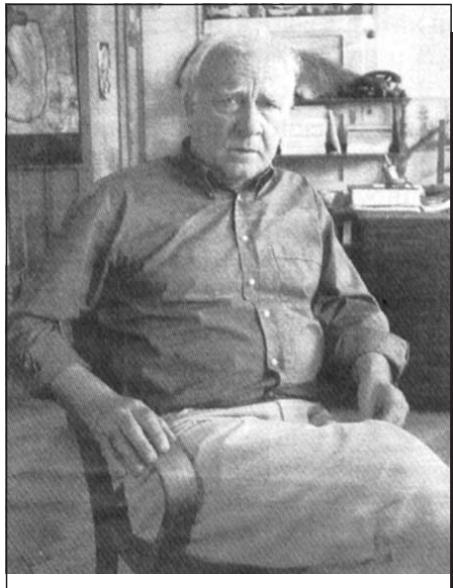
EVANĐELJE PO NIKOLI VISKOVIĆU

Izmjene haške optužnice protiv generala Čermaka i Markača konsternirale su hrvatsku javnost i hrvatsku političku elitu koja – po običaju – nije uočila da se navlas ista kvalifikacija o «zločinačkom udruženom pothvatu», u kojem su, navodno, sudjelovali Franjo Tuđman, Gojko Šušak, Janko Bobetko, Ante Gotovina i mnogi drugi, znani i neznani pripadnici HV-a odnosno HVO-a i HDZ-a do razine mjesnih zajednica i općinskih organizacija, već od ožujka 2004. postoji u optužnici protiv tzv. hercegovačke šestorke. Hrvati iz BiH ionako su nešto manje jednaki, pa nas takve monstruoze kvalifikacije ne trebaju zabrinjavati...

Jedan od onih kojega brige ne more ni za druge ni za prve, profesor je splitskoga Pravnog fakulteta Nikola Visković.

se miniralo, proganjalo i zlostavljaljalo diljem Hrvatske itd. itd.

Drugim riječima, «iz tih činjenica bi se moralno zaključiti da je haška inkriminacija načelno ispravna, to jest da je devedesetih godina stvarno bilo zločinačkog pothvata protiv srpskog stanovništva u Hrvatskoj, ali ujedno bi se moralno zaključiti da tu inkriminaciju treba donekle preformulirati ili drukčije tumačiti, ukoliko je ona, čini se, neumjesno koncentrirana samo na vrijeme 'Oluje'. Iz navedenih činjenica, koje bi trebalo, dakako, potpunije razložiti, proizlazi da je elemenata zločinačkog pothvata, koji se popularno naziva i etničko čišćenje, bilo već od početka devedesetih godina i da je ta konstanta hrvatske političke scene s 'Olujom' samo kulminirala u neke u-

Nikola Visković

padljivije vidove, naročito za međunarodnu javnost».

Visković ovim pokazuje ne samo da to da ima teškoća s hrvatskim jezikom, nego i to da mu je strana i prava abeceda. Jer, ustvrditi da je «etničko čišćenje» kolokvijalni, popularni naziv za zločinački udruženi pothvat (*joint criminal enterprise*) može samo onaj komu je pravni fakultet poznat jedino po fasadi, ili onaj kojega mržnja zasljepljuje do obnevidjelosti. A Visković je predavač na pravnom fakultetu. Jedino, od mržnje na Hrvatsku, ne pada mu na pamet nijedan zločin počinjen protiv Hrvata: tuđe su žrtve uvijek vrjednije od naših. Mi, uostalom, i nismo ništa nego izdanci jednoga genocidnog naroda. Hrvatska je javnost odšutjela na ovu provokaciju, odšutjeli su i Viskovićevi studenti. U boljim vremenima bilo nešto drugačije...

(P. Z.)

ović, svojedobno zastupnik u Hrvatskom saboru. U marginalnome ultralijevom tjedniku *Feral Tribune* (br. 1027/XX od 27. svibnja 2005.) Visković je iscrpno objasnio čime potkrjepljuje svoju tezu, da je «zločinački pothvat počeo još 1991.». Središte toga zločinačkog pothvata, po njemu, bila je tvrda hadzeovska jezgra (on i *Feral*, duduše, preferiraju srbizam *jezgro*), koja je na samom početku devedesetih godina poduzela «teške masakre» u Gospiću, pa onda diljem Slavonije uključujući i Osijek, pa je na zagrebačkom velesajmu otvoren «centar za interniranje kidnapiranih Srba», pa

KAD ĆEMO NEŠTO NAUČITI OD EUROPE?

Pred nama je obljetnica srebreničkog pokolja, pokolja koji se – kao uostalom sva krvoprolića u velikosrpskoj agresiji na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu – zbio ne samo pred očima, nego uz izravnu assistenciju Europe. Isti oni koji su nam tada držali prodike, a i danas nas smatraju manje vrijednima, svjesno su zatvorili oči pred masakrom tisuća razoružanoga, civilnog pučanstva.

Nakon toga, samo budala i zločinac može idealizirati današnju Evropsku uniju.

A ipak, nema sumnje da će se nakon svega, i nakon paktiranja s boljševicima, i nakon Bliskog istoka, nakon Indokine, Afganistana i Iraka, iz istih središta moći uvijek iznova govoriti o moralu, toleranciji, pravdi i solidarnosti. I nema sumnje da će *tuđem sluzi sluge, tuđe prirepine*, i na našim širinama tepati ubojicama u bijelim rukavicama, istodobno slamajući kralješnicu vlastitog naroda, sileći ga da se odriče svojih idea, svojih idealista i svojih interesa.

(L. P.)

NEDOSTATCI JEDNE DRAGOCJENE KNJIGE

(Uz zbirku dokumenata o partizanskim i komunističkim zločinima)

Knjige rječito govore o vremenu u kojem su objavljene. No, o vremenu i duhovnom stanju jednog naroda još više govore knjige koje – nisu objavljene. U tom smislu, dovoljno govori činjenica da je trebalo proći 54 godine od sloma Nezavisne Države Hrvatske i obnove Jugoslavije, da se u Hrvatskoj objavi prva zbirka dokumenata o četrničkim

Piše:

Tomislav JONJIĆ

u čijem su sastavu **Zdravko Dizdar, Vladimir Geiger, Milan Pojić i Mate Rupić**. Zbirka je objavljena u nakladi Hrvatskog instituta za povijest – Podružnice za povijest Slavonije,

Srijema i Baranje u Slavonskome Brodu, a na ukupno 344 stranice objavljeno je 118 dokumenata, od čega je sedam u presliku. (Dva od tih faksimila objavljujemo na posljednjim stranicama ovog broja *Političkog zatvorenika*.) Time nisu iscrpljeni tehnički podatci o knjizi, budući da su o dijelu nevolja s njezinim objavljinjem dva priredivača (dr. Geiger i prof. Rupić) ponešto govorili na predstavljanju knjige u Zagrebu, 15. lipnja, kao i u emisiji «Opasne veze» **Tihomira Dujmovića**, koja je na *Otvorenoj televiziji* (OTV) prikazana upravo na tzv. Dan antifašističke borbe, a reprizirana sutradan, 23. lipnja 2005. U tim su prigodama priredivači spominjali teškoće s nekim recenzentima i nakladnicima, upirali prstom u njihove (simptomatične) rezerve i primjedbe, uslijed čega se dogodilo da knjiga bude tiskana na najjeftinijem papiru, u vrlo skromnoj opremi i izvan glavnoga grada Hrvatske. Istodobno su spomenuli da je ova knjiga – nejunačkom vremenu usprkos – samo prva u nizu, jer da u bliskoj budućnosti planiraju objaviti slične zbirke dokumenata za pojedine hrvatske regije i grad Zagreb.

Dokumentirana optužba partizansko-komunističkog pokreta

Izabrani dokumenti ograničeni su na današnju (ili: avnojsku) Republiku Hrvatsku. Pitanje je, je li to najbolji pristup, s obzirom na to da organizacija vlasti Nezavisne Države Hrvatske nije imala nikakve veze s »avnojskim« granicama, a ni ustroj partizanskih vojnopolitičkih tijela nije se podudarao s današnjim granicama Republike Hrvatske. Razumije se samo po sebi, da – recimo – povlačenje zapadnohercegovačkih Hrvata i njihovo stradanje u logorima i na Križnom putu, nije razumljivo bez podsjećanja na partizanski pokolj svećenika i redovnika u Mostaru, na Širokome Brijegu i drugdje. U tom smislu, svakako ne bi bilo od viška, da su priredivači u predgo-

PARTIZANSKA I KOMUNISTIČKA
REPRESIJA I ZLOČINI
U HRVATSKOJ
1944.-1946.

DOKUMENTI

SLAVONSKI BROD
2005.

Naslovna stranica zbirke dokumenata

zločinima (**Z. Dizdar - M. Sobolevski, Prešućivani četnički zločini u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini**, Zagreb, 1999.). Više od pola stoljeća šutnje o četničkim zločinima jasnije govori o pravoj naravi druge, komunističke Jugoslavije, nego sve fraze avnojskih nostalgičara i sva isprazna jamstva i obećanja jugoslavenskih ustava i zaključaka partitskih kongresa.

A još šest će godina proći dok svjetlo dana ne ugleda prva zbirka dokumenata o partizanskim i komunističkim zločinima. Nju je prije par tjedana pod naslovom **Partizanska i komunistička represija i zločini u Hrvatskoj 1944.-1946.** priredio povjesničarsko-arhivistički kvartet,

«...Ustanovio sam nadalje da je da su likvidacije vršene neodgovorno... (...) Prije same likvidacije nije proveden potreban postupak kojim bi se dokazalo krivice pochapšenih, nekima čak nisu uzete ni potrebne generalije. (...) Razlog ovim likvidacijama bilo je stanovište, koje u Slavoniji uzela ne samo O.Z.N. a III, nego i druge ustanove, a koja se svodi na ovo: Bez mnogo skrupula treba likvidirati sve one za koje znamo da su nam neprijatelji i da će sutra biti protiv nas.» (Izvješće OZN-e VI. korpusa NOV i POJ iz siječnja 1945.)

voru spomenuli, jesu li ih na takav postupak ponukali praktični razlozi (npr. dostupnost arhivskoga gradiva), ili su imali neke druge motive. Izostanku takve napomene svakako bi trebalo doskočiti u budućim izdanjima.

I ovakva kakva jest, pionirska i po opsegu skromna, zbirka dokumenata o partizansko-komunističkim zločinima prvorazredan je događaj u hrvatskoj historiografiji. Iz nje jasno proizlazi da su partizanski zločini bili smišljeni, planirani i sustavno provođeni. Priredivači u više prigoda navode kako cijelovitu sliku o tome nikad ne će biti moguće dobiti, jer su dokumenti sustavno uništavani desetljećima nakon rata. No, i iz onoga što je dostupno, jasno proizlazi, da je jugoslavensko komu-

«...Treće, sama justifikacija likvidiranih vršena je bez potrebne opreznosti na vrlo nezgodan način, što kao primjer navodimo slučaj, gdje je jedna grupa iz Drniša strijeljana i bačena u jame a da svi iz te grupe nisu bili ni do kraja ubijeni tako, da su iz jame vikali – majku vam vašu ubijte me do kraja! (...) Ili slučaj u Dubrovniku gdje se je justifikacija vršila ne strijeljanjem već su se takva lica klala. To je u Dubrovniku radila jedinica narodne obrane, a ja sam za to saznao od komandira čete narodne obrane. (...) Koliki je broj likvidiranih nije poznato. Ali on po mom mišljenju nije prevelik, što više on je na nekim sektorma mnogo prevelen. Pogledajmo samo Dubrovnik. Tamo je likvidirano svega oko 100 ljudi. To je prevelen broj za Dubrovnik i okolicu u kojem su za ovo čitavo vrijeme carevali i ustaše i četnici, Talijani i Nijemci, a ogromna većina Dubrovčana s njima se je povezala.» (Iz izvješća Drage Desputa Centralnom komitetu KPH, od 17. siječnja 1945.)

nističko vodstvo znalo i htjelo provedbu tih zločina. To, dakako, ne znači da će se u dogledno vrijeme na Markovu trgu naći netko tko će postaviti pitanje veličanja **Josipa Broza Tita**, ili se suočiti sa samodopadnim tepanjem jugoslavenskih «antifašista» u današnjoj Hrvatskoj. Predsjednici Sabora i dalje će ići u Brezovicu i bulazniti o antifašizmu, klanjat će se «velikanima antifašističkog pokreta», od kojih su u ovoj knjizi neki i poimence spomenuti kao tihi svjedoci i poticatelji masovnog zločina. Ne znači to ni da će se u povijesnim udžbenicima promijeniti uobičajeno mistificiranje, ali ono što je važno jest činjenica da se prvi put sustavno i znanstveno pristupa demaskiranju partizanskog pokreta, tj. poslu koji je na jednoj drugoj razini apsolvirao davno ranije, kad je Domovinski rat – unatoč svim propagandnim trikovima – konačno zabio čavao u laž o hrvatskom i osloboditeljskom karakteru partizanstva.

Upravo radi temeljitosti i analitičke hladnoće priredivača, te zastrašujuće dokumentarnosti objavljenih isprava, ova zbirka dokumenata zasluguje sve pohvale. Razumije se, ima stvari koje bi svatko od nas rekao drugačije, a suradnicima ovog časopisa ne će biti neza-

nimljivo napomenuti da su priredivači citirali i **Politički zatvorenik**, previdjevši ipak da je, primjerice, dokument br. 76 bio ranije objavljen, kako u **Vjesniku**, tako i u **Političkom zatvoreniku**. No, taj je prigovor skoro neukusno isticati.

Naslov šalje pogrešnu poruku

Kad se hoće upozoriti na nedostatke ove dragocjene knjige, treba na umu imati najmanje dvije stvari. Prva je, da nije moguće prirediti zbirku dokumenata kojom će svatko biti zadovoljan. Uvijek ima onih koji će držati da se neke od uvrštenih dokumenata bez štete moglo izostaviti, a da je druge valjalo uvrstiti. I što je najgore, nikomu od takvih prigovarača nije moguće dokazati kako nije u pravu. Druga stvar koju valja imati na umu jesu spomenute neprilike s kojima su priredivači bili suočeni, a bit će – nema sumnje – suočeni i u budućnosti. Tužna je činjenica da za ovaku knjigu u Hrvatskoj treba hrabrosti, a hrabrost koju su priredivači pokazali uvelike ih ispričava i od možebitnih propusta.

Mora im se priznati da su knjigu naslovili preciznije nego što su to htjeli neki, koji su sugerirali da se već u naslovu partizanski zločini svedu samo na komunističku sastavnicu tog pokreta, ne bi li je tako prikazali kao eksces jedne marginalne ekstremističke skupine koja je zagovarala provedbu komunističke revolucije, kojoj su nasilje i nesloboda imanentni, pa je i u praksi provodila najžešći totalitarizam kojega je povijest čovječanstva upamtila. Doista, iz činjenice da su se u žrvnju tog nasilja našli pripadnici ne samo hrvatskoga, nego i drugih naroda i nacionalnih manjina (kao što, uostalom, **krovni** pojam **Bleiburg** pokriva stradanje ne samo Hrvata, nego i Slovenaca, Crnogoraca, Srba i drugih), mogla bi se nazigled uvjerljivo graditi konstrukcija, da su zločini partizana zapravo zločini komunista. No, time bi se otislo u drugu krajnost, ignorirajući nacionalni moment, koji je u masovnim pokoljima bio itekako relevantan. O tome sasvim rječito govore razmjeri stradanja Hrvata i pripadnika drugih naroda: baš kao što su Hrvati u obje Jugoslavije bili najbrojniji među političkim uznicima, tako su i u partizanskim pokoljima u ratu stradavali najviše, a taj su tragični položaj zadržali – uz Nijemce – i u poratnim smaknućima.

No, naslovu bismo knjige prigovorili nešto drugo, a i to se zapravo moglo apsolvirati u predgovoru. Priredivači u

«Mržnja kod naših boraca postoji dosta slaba naročito kod novih boraca koji su u zadnje vrijeme došli u naše jedinice. (...) Mi smo s naše strane poduzeli preko partije da se ta mržnja poveća... Uspjeli smo podići mržnju prema toj bandi i u zadnje vrijeme borci ih ubijaju kada koji ostane iza kolone t. j. koji ne može da ide, ali još uvjek postoji pomirljivaca koji ih vole davajući im vode, kruha i t.d.» (Iz izvješća Stanka Obradovića, sekretara KPH u IV. udarnoj brigadi, od 31. svibnja 1945.)

predgovoru doista ne štede jugoslavensko komunističko vodstvo, te naglašavaju čak i to, da će ova i slične zbirke dokumenata uvijek biti manjkave u prvom redu radi toga što je bjelodano da su dokumenti o zločinima sustavno uništavani sve do druge polovice osamdesetih godina.

«...Uhvatili su naši borci jednog ustašu Obajdin Nikolu iz Slunja. (...) Tamo su ih svu desetericu pobacali u neki duboki bezdan. Nakon što je bačen u bezdan, on nije ostao mrtav, nego si je malo stukao obraz i čelo i tako nakon što se je osvjestio, uspjeo se je izvući iz tog bezdana...» (Iz izvješća Opunomoćeništva OZN-e od 31. kolovoza 1945.)

Ali, dokumenti uvršteni u knjigu kronološki počinju s proljećem 1944., baš kao što naslov knjige govori. Zar takva koncepcija, i takav naslov, ne sugeriraju da prije toga nije bilo sustavnih i masovnih pokolja? Zar se iz toga ne stječe dojam da partizanski i komunistički zločini počinju zauzimanjem određenih područja (npr. Dalmacije), pa se u tom svjetlu mogu interpretirati kao odmazda nad poraženim neprijateljem?

Radi toga je trebalo napomenuti da partizansko-komunistički masovni zločini nisu započeli 1944. Trebalo je podsjetiti da «gerilci», koji su u ljetu 1941. počinili masovne zločine nad Hrvatima na području Like, zapadne Bosne i sjeverne Dalmacije nisu (samo) četnici, nego i oni koje će kasnija Jugoslavija častiti kao partizanske «narodne heroje», baš kao što će obljetnice tih pokolja biti slavljenе kao «dan ustanka». Da se podsjetilo na masakr u Gvozdanskome, Udbini, Boričevcu i Krnjeuši, izbjegla bi se opasnost da se ponavljaju mistifikacije. Da nisu prešućeni Aržano, Zrin, Španovica i Krašić (ako se već preskočilo Bosanski Petrovac, Kulen Vakuf ili Prijedor), onda tzv. antifašistička kvazihistoriografija ne bi mogla manipulirati partizanskim zločinima, uspoređujući ih s poratnim odmazdama u Francuskoj ili Italiji. A samo jedna jedina rečenica u predgovoru mogla je otkloniti i ovaj prigor.

Nerazmjeran broj dokumenata o stradanjima Nijemaca

Da su razmjeri etničkog čišćenja Nijemaca u poratnoj Jugoslaviji razmjerno najveći, poodavno je poznato. Njemačka država u istraživanje njemačkih žrtava, očuvanje i održavanje grobalja i slične aktivnosti ulaže prilična sredstva. Ponešto je tome, nema sumnje, doprinijela i današnja Hrvatska. Paradoksalno je, ali lako dokazivo, da je stupanj istraženosti stradanja Nijemaca u Hrvatskoj (ili u Jugoslaviji, jer je većina Nijemaca živjela izvan današnje Hrvatske) znatno viši od stupnja istraženosti stradanja Hrvata.

Utoliko je neumjesno u prvu knjigu koja se bavi partizansko-komunističkim zločinima u Hrvatskoj, uvrstiti neukusno velik broj dokumenata koji se bavi

isključivo njemačkim stradanjima. I time se šalje pogrešna poruka.

Naravno, u dokumentima koji obrađuju masovna stradanja, ne raščlanjujući žrtve po nacionalnoj pripadnosti, redovito se nalaze i Nijemci. No, od ukupno 118 dokumenata, njih točno 25 bavi se isključivo pojmenice spomenutim stradanjem Nijemaca, a u još dvadeset dokumenata njemački se zarobljenici i uopće žrtve izrijekom spominju. Drugim riječima, čitatelj stječe dojam da je oko trećine prostora u u prvoj knjizi koja se bavi partizansko-komunističkim zločinima u Hrvatskoj posvećeno – Nijemcima. Za takvo što zapravo nema opravданja. A to istodobno izaziva i neka pitanja, koja još čekaju da budu istražena. Primjerice, u ovom je mjesecniku objavljeno blizu tisuću svjedočanstava o progonu Hrvata 1945. Ponekad se u njima spominju i stradanja Nijemaca, ali će pozorniji čitatelj zamijetiti da hrvatski progonjenici i hrvatski politički uznici tomu ne posvećuju osobitu pozornost.

«...Ukupno je ubijeno 23 ljudi, od toga 3 žene i 1 mladić od 15 godina. Cijela obitelj Crnolatac ubijena je (dve žene i dva muškarca). (...) Danas je javljeno da je Sava izbacila 5 lješeva na obalu. (...) Oblasni komitet nakon što je saznao za stvar namjeravao je najprije da to prebaci na banditske grupe u šumama, ali kada se to istragom i iskazima svjedoka komplikiralo dana je direktiva da se taj događaj tumači kao djelo agenata reakcije, bili križara u šumama, bili kojih drugih neprijateljskih elemenata... (Iz izvješća Zvonka Brkića, političkog sekretara OK KPH za Slavoniju, iz studenoga 1945.)

Nema dvojbe da uzrok tomu nije jugoslavensko-komunistička propaganda, koja je (i) Hrvatima pokušala omraziti «Švabe», jer se danomice pokazuje da Hrvati osjećaju naklonost njemačkoj kulturi i geopolitičku povezanost sa Srednjom Europom u kojoj je njemački utjecaj vrlo snažan. Uzroke, dakle, valja tražiti drugdje. Možda u činjenici da se njemačka manjina u prvoj Jugoslaviji – kao uostalom skoro svaka manjina – oslanjala na vlast, a ne na oporbu, pa se po toj logici nalazila na suprotnoj strani od većine hrvatskog naroda. A možda i u tome da se tzv. Njemačka narodna skupina i u NDH znala ponašati obijesno, uživajući zaštitu Trećeg Reicha koji je ratnoj hrvatskoj državi bio sve prije nego željeni i lojalni saveznik. Tako je i u ovom časopisu objavljen niz svjedočenja o njemačkom diskriminiranju Hrvata usred NDH. Ta tema, dakako, tek čeka svog istraživača, ali je u ovom trenutku svakako neprilично koristiti hrvatske žrtve i hrvatska stradanja da se – još jednom – dokumentira zastrašujući zločin nad Nijemcima, zločin koji doista zaslužuje da ga se kvalificira kao genocid.

No, svi ovi prigovori moraju ustuknuti pred dokumentima objavljenima u knjizi. Radi toga: čitaj i daj drugomu čitati...

MISLI O TOTALITARIZMU: SLOBODA SE NE BRANI ZABRANAMA (5.)

BIVŠI KOMUNISTI KAO IDEOLOŠKO-POLITIČKI JANJIČARI ZAPADA

Kubanska kriza, rat u Vijetnamu i pokušaji liberalizacije u istočnoj Evropi stvorili su nove okolnosti. Takozvana politika popuštanja značila je nastavak ideološko-političke bitke u novim prilikama, pa je moralna nači svoje opravdanje i na doktrinarnom području. Pred kraj šezdesetih godina politički analitičari, politolozi i sociolozi traže način da se komunističke države prikažu prihvatljivim suradnicima u politici očuvanja svjetskog mira. Činilo se da je opravdanje najelegantnije pronaći u činjenici da je teror u sovjetskom bloku u to doba doista popustio. To što je Maova kulturna revolucija upravo ubirala milijune žrtava, a Pol Pot se spremao na svoj krvavi pohod, smatrano je marginalnom pojmom: težište je i dalje bilo na sovjetskom bloku. U tu svrhu su izvrsno poslužili pisci koji su relativizirali ulogu terora u koncepciji totalitarizma.

Piše:

Tomislav JONJIĆ

Potresna fotografija židovskog dječaka u varšavskom getu 19. travnja 1943.

Nakon što se dijelom razišao s Friedrichom, američki je pisac, kasnije i političar, Zbigniew Brzezinski redefinirao totalitarizam kao "sustav u kojem centralizirano vodstvo elitističkog pokreta bezobzirno koristi napredne instrumente političke moći, u svrhu postignuća totalne društvene revolucije, uključujući preoblikovanje čovjeka, na temelju određenih arbitratarno izabranih ideoloških prepostavki koje je vodstvo proklamiralo, te u ozračju prisilnog jedinstva (*coerced unanimity*) cjeline pučanstva" (Z. Brzezinski, *Totalitarianism and Rationality*, u: *The American Political Science Review*, 50 (1956)).

Time je djelomično ublaženo inzistiranje na teroru, kao jednom od bitnih sastavnica zajedničke definicije totalitarizma, koju su razvila ova dva autora. I Friedrich je kasnije počeo napuštati koncepciju po kojoj je organizirani i

PRILOZI:

36. Kult ličnosti prirodna je posljedica jednopartijskog sustava.

"Partijski birokratski aparat, koji u stvari sačinjava državu, dominira društvenom organizirajući i usmjeravajući aktivnost inače potpuno izoliranih pojedinaca. Partijski aparat nipošto nije jednak zbroju individua koje u danom trenutku rješavaju određene zadatke; on je totalitet društvenih uloga, normi, odnosa, zakona, uključujući i zakone vlastitog održanja i obnavljanja. Načelo funkciranja tog sistema, demokratski centralizam – neizbjegivo vodi dominaciji najviše vladajuće garniture nad cijelim partijskim aparatom."

Rađanje kulta ličnosti je prirodna posljedica djelovanja jednopartijskog sistema. Do njega dolazi koncentracijom moći u rukama određenog broja ljudi koji izabiru vođu, kojemu pripisuju umjetnu karizmu."

Viktor Zaslavski, Neostaljinistička država. Društvene klase, etničko pitanje i konsenzus u sovjetskom društvu (1985.)

*

37. Znanstvenici su inženjeri duša.

"Drugovi! Oblikovati i povećavati duhovne potrebe čovjeka, aktivno utjecati na idejno-politički i moralni lik ličnosti – to je najvažnije poslanstvo socijalističke kulture... Jedino partijski pristup omogućuje da se razumiju

vodeće tendencije suvremenosti. (...) Najvažnije je to da se društvene znanosti neprestano ravnaju prema revolucionarnoj teoriji, da moraju spretno upotrebljavati marksističko-lenjinističku metodologiju u znanstvenom traganju. Razumije se da nove činjenice mogu prouzrokovati to da treba dopuniti i precizirati ranije poglede. Ali postoje istine koje se ne mogu mijenjati. Postoje problemi koji su bili riješeni već odavno i sasvim. Na području znanosti ne smije se 'zaboravljati' na osnovna načela materijalističke dijalektike."

Referat Konstantina Černjenka na ideološkom plenumu CK KPSS u lipnju 1983., u: Janez Stanič, *Bijele pjege socijalizma* (1985.).

*

38. Znanost i umjetnost u Jugoslaviji podređene su ciljevima revolucije.

"Politiku Saveza komunista Jugoslavije u oblasti nauke, filozofije i umetnosti inspirišu težnja i napor za sve šire obrazovanje naroda u duhu marksističkog pogleda na svet, za što veći razmah naučne i umetničke delatnosti, razvijajući i usmeravajući borbu mišljenja i kulturno-umetničko takmičenje ka progresivnom razvijanju socijalističke idejnosti, oslobađajući na taj način i nauku i umetnost svih stega koje bi ih mogle kočiti u njihovom kretanju unapred."

Razvitak socijalističke idejnosti umnogome je uslovljen razvitkom naučne socijalističke misli. Zbog toga, a u interesu samog novog čovjeka i same slobode stvaralaštva,

rašireni teror nužni sastojak totalitarizma (*Carl Friedrich, Recent Trends, u: Problems of Communism, 1968*), ocjenjujući da je čak i u Trećem Reichu i u Sovjetskom Savezu bila razdoblja u kojima je intenzitet terora bio osjetno

smanjen, pa se više ne bi moglo govoriti o totalitarnim režimima, nego samo o "krajnjim zastranjenjima" (*extreme aberrations*). No, mnogi su pisci i dalje smatrali kako u totalitarnim režimima teror nije sredstvo za postignuće cilja,

nego cilj po sebi. Među takvima posebno mjesto zauzima već spomenuta **H. Arendt**.

Mir, umjesto mira u slobodi

Vijetnamski rat i američko-kinesko približavanje prigušili su rasprave o totalitarnoj naravi komunizma. Zapad je mirno odšutio sovjetsko gušenje praškog proljeća, a pokušaji liberalizacije u Hrvatskoj i Sloveniji, zatrti u prosincu 1971., za demokratske su države ionako bili *bura u čashi vode*, unutarnji problem Jugoslavije, ionako strateškog saveznika. Mir se počeo promatrati kao jedina, najviša vrijednost u povijesti čovječanstva. To što su u isto vrijeme u tome prividnom miru još uvijek iz dana u dan bile zlostavljanje stotine tisuća političkih zatvorenika, a skoro milijardu i pol ljudi živjelo je u jednopartijskom sustavu, bez elemen-tarnih građanskih prava i ljudskih sloboda, bilo je sasvim sporedno. Antikomunizam krajem šezdesetih i u sedamdesetima prestaje biti robom na cijeni: "Tko je u to doba istupao antikomunistički, smatran je hladnoratovskim huškačem, nesposobnim da prepozna znakove vremena (E. Jesse)."

Amerikanci su u travnju 1945. bez suda poubijali 520 stražara iz logora Dachau

potrebni su stalni napor komunista za razvitak i teoretsko bogaćenje marksističke misli u oblasti stvaralaštva i kulture.

Savez komunista, čiji je osnovni cilj borba za socijalizam, vodi ideološku borbu protiv svih pojava koje umanjuju veru u čovjeka i njegovu stvaralačku snagu i sposobnost da izmeni svet i da ljudski život učini razumnim, sadržajnim i čovečnim za sve, ili protiv pokušaja da se pod firmom slobode nauke i umetnosti, u stvari, afirmiraju reakcionarna i antisocijalistička shvatanja ili potkopavaju moralno-političke osnove socijalističkog društva."

Politika Saveza komunista Jugoslavije u oblasti nauke, kulture i umetnosti, u: Program Saveza komunista Jugoslavije, usvojen na Sedmom kongresu SKJ 22.-26. travnja 1958., izd. Izdavački centar "Komunist", Beograd, 1976.

*

39. Totalitarna ideologija nalazi opravdanje za najokrutnije zločine.

"Marksističko-lenjinistička dogma o klasnoj borbi ili fašističko-nacionalsocijalističko crno-bijelo učenje o borbi naroda i rasa, bile su takve ideologije koje su opravdavale sve akte vlasti, uključujući masovne zločine i genocid, samo ako je to učinjeno u ime volje naroda, partie ili vođe, bez obzira na to je li to bila stilizirano pseudodemokratski ili pseudolegalno, ili pak revolucionarno-mesijansko-hiljastički, kao u mitovima o budućemu besklasnom radničkom raju ili 'tisućgodišnjem Reichu'. Pritom nije

nevažno djelovanje pseudoreligijskih potreba i manipulacija u doba raspada i vakuma religijskih vrijednosti, odnosno iskonska vjera u Adolfa Hitlera ili u simbole i obrede masovnih skupština, koje su imale posredovati iracionalno doživljaj zajedništva.

Totalitarizam kao mogućnost i pokušaj nije nigdje posve dovršen, ali je bio ostvaren do mjere koja je običnom građaninu mogla nanijeti i najokrutnije zločine. On je smjerao za uklanjanjem svih osobnih, preddržavnih prava čovjeka i gušenje individue. Ali je istodobno budio dojam, da je u stanju bolje i djelotvornije od svih dosadašnjih državnih i društvenih oblika ostvariti pravo poslanje čovjeka, istinsku demokraciju i savršenu državu blagostanja. Tu je zavodničku snagu mogao provesti efikasnije nego ikad prije, jer je raspolagao sredstvima suvremene tehnike, propagande i komunikacije. Upravo u tom je smislu totalitarizam 'politički fenomen 20. stoljeća' (Gerhard Liebholz).

Unatoč svih razlika između komunizma, fašizma i nacionalsocijalizma, u sva tri slučaja očite su velike karakteristične tendencije:

(a) najveća moguća koncentracija totalne vlasti u rukama jedne jedine, sveobuhvatno organizirane stranke i njezina vodstva, koje je opskrbljeno atributima nepogrješivosti i polaže pravo na pseudoreligiozno obožavanje masa (...)

One koji su i tih godina upozoravali da je komunizam totalitarna i ekspanzivna ideologija, koja predstavlja najveću prijetnju demokraciji, optuživalo se da su protiv politike popuštanja, da zagovaraju novi svjetski rat, ukratko, da postaju opasnost za razvitak čovječanstva.

I još više, u to se doba iz krugova intelektualne ljevice ustrajno ponavlja da je potezanje **Staljinovih** zločina kontraproduktivno, jer da se time omogućuje relativiziranje **Hitlera**, te u konačnici tjeru voda na mlin političke desnice. Ta je pojava tako uočljiva i danas, kad se tobogeni znanstvenici u Hrvatskoj protive objavljuju knjiga o partizansko-komunističkim zločinima, jer da će one omogućiti "političku zloupotrebu" odnosno doprinijeti relativizaciji zločina strane poražene u Drugome svjetskom ratu.

Tu strategiju zaborava pomutilo je nekoliko knjiga sovjetskih disidenata, u prvoj redu **Aleksandra Solženjicina**, koji je u prvoj polovici sedamdesetih objavio znameniti *Arhipelag Gulag*. Pojava tih knjiga postala je moguća doista zbog popuštanja terora, ali da režim nije promjenio čud, pokazuje sudbina

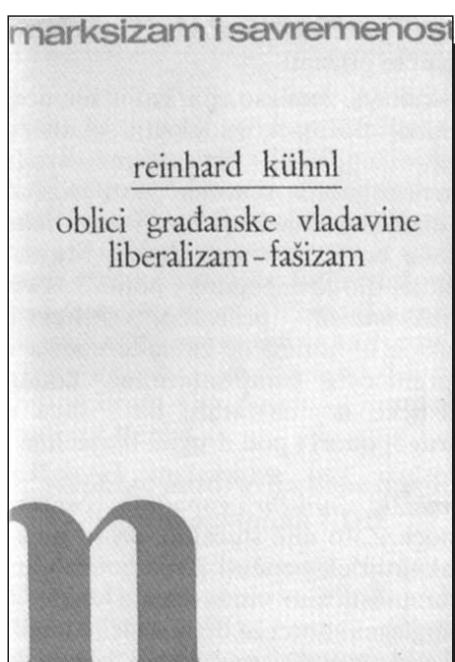
pisca: po odluci sovjetskoga partijskog i državnog vodstva, Solženjicinu je 12. veljače 1974. oduzeto sovjetsko državljanstvo, te je sutradan prognan u Njemačku. Brojni su drugi intelektualci doživjeli možda težu sudbinu, bivajući

zatvoreni u duševne bolnice ili robojašnice skupa s običnim kriminalcima.

Jedinstvenost staljinizma?

Taj novi val represije izazvao je šok na zapadu, osobito kod francuske intelektualacije. Više nije bilo moguće ignorirati nasilje koje se sustavno i organizirano provodi s onu stranu željezne zavjese, pa je osamdesetih godina literatura o totalitarnoj naravi komunizma doživjela novi procvat. No, karakteristično je da baš nitko, čak ni nakon **Gorbačovljeva** dolaska na vlast, nije predvidio tako brz i dramatičan slom komunističkog sustava. Kad se on ipak dogodio, politička se ljevica raslijepila.

Jedan je dio glatko i bez ikakva otpora preuzeo liberalno-demokratski vokabular i počeo istupati kao lučonoša demokracije. Drugi je dio ostao i dalje privržen svojim marksističko-lenjinističkim idealima. Zajedničko im je ipak to što, čak i onda kad su prisiljeni priznati zločine koje su komunisti činili punih sedam desetljeća, pod svaku cijenu te zločine pokušavaju prikazati kao ispade, kao devijacije jedne

Marksistička teorija o fašizmu kao stupnju razvoja liberalizma

(b) totalna jednostranačka država oslanja se pritom na jednu militantnu ideologiju, koja je ujedno 'zamjenska religija', nauk o iskupljenju sa zahtjevom na političku isključivost, koja potiskuje opoziciju i pokušava utemeljiti i opravdati 'usmjerenje' građanina na jednu utopiju budućnost. (...)

(c) bitan sastavni dio svake totalitarne vladavine jest mit o nadmoćnoj djelotvornosti jedne takve upravljanje države u odnosu na komplikiranu demokratsku i pravnu državu, u koju su ugrađeni brojni mehanizmi nadzora i osiguranja. (...)"

Karl Dietrich Bracher: Das 20. Jahrhundert als Zeitalter der ideologischen Auseinandersetzungen zwischen demokratischen und totalitären Systemen (1987.)

*

40. U totalitarizmu pojmovi dobivaju novo značenje.

"Lenjin je uvijek iznova kritizirao vulgarnoburžoasko gledište, prema kojemu se pojmovi 'diktature' i 'demokracije' promatraju kao međusobno isključivi. Radi toga je u jednoj polemici s Kautskym napisao: 'Diktatura ne znači neminovno ukidanje demokracije za klasu, koja vrši diktaturu nad drugom klasom; ali ona bezuvjetno znači dokidanje demokracije (ili njezino krajnje ograničenje, što je također oblik ukidanja) za klasu nad kojom se ili protiv koje se diktatura vrši'."

Ernst Gotschling, Die Verkehrung der Demokratie- und Diktatur-Problematik (1987)

41. Stasi je imao više ljudi nego Gestapo.

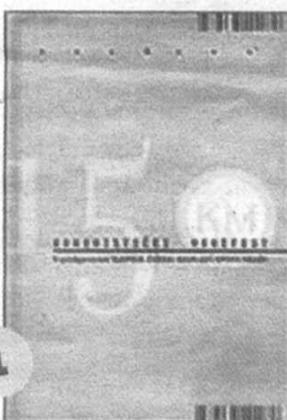
"U komunističkom režimu nije bilo filtriranja i obilježavanja kao u nacističkom režimu. U fizičkom smislu, nacisti su Židove smatrali nekom vrstom pojedinačnih žarišta infekcije. (...) Komunizam se je, pak, morao prihvati znatno opsežnijeg posla, manje preciznog i bez jasno određenih granica. Valjalo je uništiti 'neprrijatelje socijalizma' i 'neprrijatelje naroda'. (...) Riječ je, dakle, o trajnom i daleko obimnijem poslu. Zbog toga je u komunističkom režimu broj ljudi zaposlenih u policiji i onih zaduženih za represiju veći nego u nacističkim službama za otkrivanje Židova i njihovo odvođenje u sabirne logore. Gestapo nije trebao više od nekoliko tisuća policajaca, dok ih je KGB imao oko petsto tisuća. Samo u Njemačkoj Demokratskoj Republici (DDR) je Stasi zapošljavao više ljudi nego svojedobno Gestapo u cijeloj Njemačkoj."

Alain Besançon, Zla kod stoljeća. O komunizmu, nacizmu i jedinstvenosti Šoaha (1998., hrv. izd. 2002.)

*

42. Komunistički je nasilni zahvat u društvene strukture dublji i dalekosežniji od fašističkoga i nacional-socijalističkoga

"Sličnosti između fašističkoga i komunističkog tipa diktature ipak ne smiju prekriti jednu važnu razliku. Fašističkim vlastodršcima zapravo nije bilo ozbiljno stalo

Karl Marx & Friedrich Engels:
Manifest Komunističke
partije (1848.)

Adolf Hitler:
Moja borba (1925.-1926.)

Mao Zedong:
Citati (1966.)

Tri najstetnije knjige u povijesti, u izboru
časopisa Human Events:
Marx, Hitler, Mao Zedong

inače plemenite zamisli. Nevjerojatna je upornost kojom ignoriraju činjenicu da se devijacijom ne može nazvati ideologija koja je apsolutno svagdje gdje je došla na vlast, dovela do terora, neslobode, nasilja i gladi. Ne postoji nijedna iznimka, ali kao da ne postoji ni jedan jedini bivši komunist koji je spreman to priznati.

Lukavu zamisao, da svoju odanost jednoj zločinačkoj ideologiji relativiziraju upornim isticanjem svoga čovjekoljublja i svoga "antifašizma" odnosno podsjećanjem na romantično doba borbe protiv Hitlera i **Mussolinija**, dio je zapadnoga političkog *establishmenta* prihvatio. Primarni razlog te hotimične zablude počiva u spremnosti kompromitirane komunističke nomenklature da - sada u drugoj odori i pod drugim barjacima - posluži kao svojesvrsni *ideološko-politički janjičar* zapadnih centara moći. Zato nije slučajno, da su najistaknutiji eksponenti Zapada u bivšim komunističkim državama, dakle i najglasniji borci za demokraciju i ljudska prava postali upravo oni, koji su do prije nekoliko godina bili perjanice

komunističkih obračuna s neistomišljenicima, tužitelji, sudci i svjedoci u političkim procesima ili intelektualni egzekutori disidenata.

Iako su manje važni, ni druge se razloge ne može zanemariti. U te spada u prvome redu okolnost da je stupanj istraženosti (pa i mistifikacija) nacionalsocijalizma i fašizma neusporedivo viši, koliko s obzirom na protek vremena, toliko i s obzirom na to da je većina njemačke i talijanske dokumentacije dostupna. Nasuprot tomu, komunisti su sustavno uništavali dokumentaciju koja ih kompromitira ili su fabricirali zastrašujuće laži (za što Katyn daje izvrstan primjer). Ipak, karakteristično je da istraživači koji su imali nesreću da žive u oba totalitarna sustava, između njih ne prave nikakve bitne razlike. Štoviše, među politologima i povjesničarima stasalima na području bivšega Sovjetskog Saveza sve je raširenje shvaćanje o *singularitetu staljinizma*, što je analogija sa shvaćanjem o *jedinstvenosti shoaha*, nacionalsocijalističkog progona Židova.

(nastavit će se)

do preoblikovanja društva i uvođenja novoga političkog poredka, nego su stvarali iluziju da će uspostavljanjem rasne homogenosti svi drugi problemi automatski biti riješeni. Ciljevi budućnosti o kojima su govorili Hitler i Mussolini, bio to 'tisućugodišnji Reich' ili uskrsnuće Imperij Romano, imali su primarno mobilizatorsku ulogu, pa bi bilo promašeno te političke vizije smatrati stvarnim programima, kao što se zna događati. (...)

Za razliku od (istočnjemačkog, op. prir.) SED-režima, NS-država (nacionalsocijalistička, op. prir.) nije temeljito izmijenila strukturu društva i gospodarstva, pa su unatoč dalekosežnoj nacifikaciji, 1945. postojale elite kojima se mogla povjeriti obnova..."

Hans Mommsen, *Nationalsozialismus und Stalinismus. Diktaturen im Vergleich* (1994)

*

43. Totalitarizmi uživaju u obredima.

"Totalitarni sustav pokušava proširiti svoj utjecaj i u čovjekovu privatnu sferu. Ne smije postojati ni najmanja niša, u kojoj politička ideologija nije nazočna na određeni način. I religije nagnju tomu, da čovjeku daju razrađene propise, odnosno naputke za svaku moguću situaciju. Na životnim prekretnicama, kao što su rođenje, vjenčanje, smrt, one instaliraju posebne običaje. Ovdje religijsko-fenomenološke analize uočavaju dodatnu sličnost religija i totalitarizma. Totalitarizam voli obrede. Primjer za to daju parade na moskovskome Crvenom trgu ili pompozno insceniranje partijskih kongresa u Nürnbergu. Prema Hannah Arendt, upravo je ritual ono što označava bliskost totalitarnih pokreta s tajnim društвima."

Hans Maier, "Totalitarismus" und "Politische Religionen". Konzepte des Diktaturvergleichs, 1995.

(Priredio i preveo: Tomislav Jonjić)
(nastavit će se)

BLAŽENI ALOJZIJE STEPINAC I HRVATSKA DRŽAVA (XVI.)

STEPINAC U NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ

Hrvatski narod iskoristio je napadaj Njemačke i Italije na Jugoslaviju kao pogodnu priliku, da se osloboди tuđinske vlasti, pa je pod vodstvom Ustaškoga pokreta u domovini i inozemstvu, kojemu su se pridružili državotvorni dio Hrvatske seljačke stranke i Hrvatska seljačka i Hrvatska građanska zaštita, razoružavao jugoslavensku vojsku i proglašavao Nezavisnu Državu Hrvatsku, naravno, uspostavljajući hrvatsku državnu vlast.

Najprije se je to dogodilo 7. travnja 1941. u Čakovcu, kada je ljekarnik **mr. Teodor Košak** proglašio, da "nepokolebitivom voljom hrvatskoga naroda, u ime Poglavnika Nezavisne Države Hrvatske **dra Ante Pavelića**" preuzima tim časom "građansku vlast nad teritorijem Hrvatskog Međimurja, uključivo općinu Štrigovu sa Raskrižjem", pa povodom toga poziva cijelokupno pučanstvo, da se svim njegovim "naredbama i naložima bez daljnje pokorava, kako bi se uzdržao najveći red i mir"(1). Istoga dana hrvatska državna nezavisnost proglašena je i u Đurđevcu, a braća **Cigoja** i **Mušan Mutevelić**, čuvši za Pavelićeve proglašene i pozive na ustanak preko krugovalne postaje, osnovali su Glavni ustaški stan nedaleko od Han Pijeska, u Bosni, zaposjevši tamošnje kraljevsko lovište. U noći između 7. i 8. travnja u Velikom Grdevcu, kao Bjelovara,

Piše:

Ivan GABELICA

pobunila se je 108. pješačaka pukovnija, kojoj se je pridružila 40. dopunska pukovnija i dio 42. pukovnije, tako da je pobuna zahvatila cijelo bilogorsko područje. Pobunjenici su 8. travnja 1941. ušli u Bjelovar, gdje je istoga dana gradonačelnik **dr. Julije Makanec** proglašio Nezavisnu Državu Hrvatsku. Sutradan, 9. travnja ustaše su preuzele vlast u Virovitici i, prema svjedočanstvu **Josipa Broza Tita**, počele su je preuzimati u Zagrebu.

Stepinac pozdravlja uspostavu i brani opstanak NDH

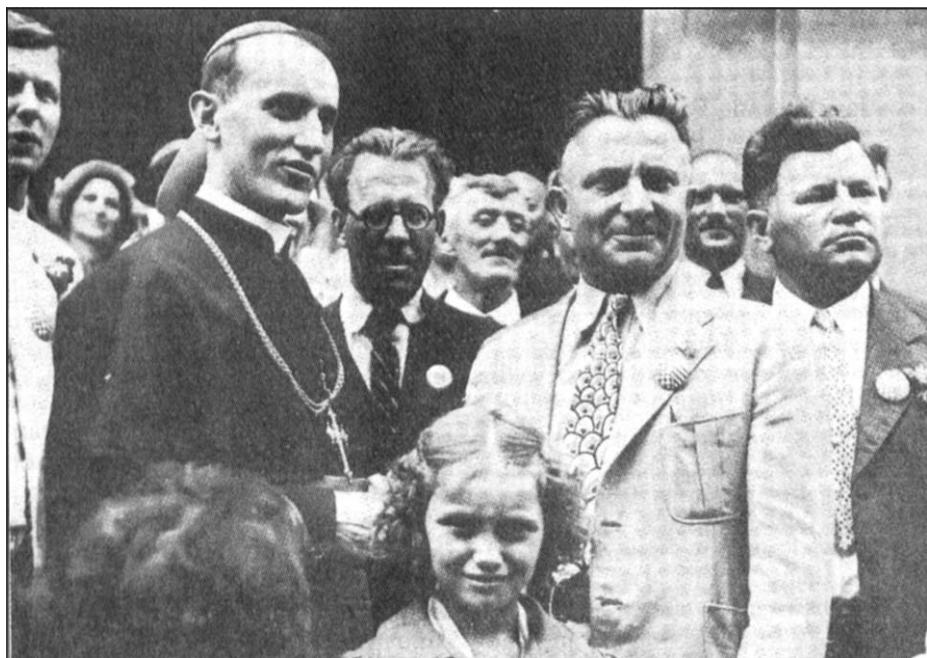
Središnji čin proglašenja Nezavisne Države Hrvatske zbio se je u Zagrebu 10. travnja 1941., prije dolaska njemačke vojske, proglašom **Slavka Kvaternika**, koji glasi: "Hrvatski narode! Božja providnost i volja našeg saveznika te mukotrpana višestoljetna borba hrvatskoga naroda i velika požrtvovnost našeg poglavnika dra Ante Pavelićam te ustaškog pokreta u zemlju i inozemstvo, odredili su da danas pred dan Uskrsnuća Božjeg Sina uskrsne i naša nezavisna Hrvatska država. Pozivljem sve Hrvate u kojem god

mjestu bili, a naročito sve časnike, podčasnike i momčad cijelokupne oružane snage i javne sigurnosti, da drže najveći red i da smjesta prijave zapovjedništvu oružane snage u Zagrebu mjesto gdje se sada nalaze, te da cijela oružana snaga smjesta položi zakletvu vjernosti nezavisnoj državi Hrvatskoj i njenom Poglavniku. Cijelokupnu vlast i zapovjedništvo cijelokupne oružane snage preuzeo sam danas kao opunomoćenik Poglavnika. Bog i Hrvati! Za dom spremni!" Toga i u nekoliko idućih dana ustaše su preuzimale vlast i proglašavale Nezavisnu Državu Hrvatsku i u ostalim dijelovima današnje Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srijema.(2)

Ovako brzi razvitak događaja dokazom je silnoga oduševljenja hrvatskoga naroda zbog uspostave hrvatske državne nezavisnosti. Nakon toga zaredale su čestitke kulturnih društava, znanstvenih ustanova i katoličkih i muslimanskih vjerskih predstavnika.

Naime, pismene su čestitke poslali Paveliću **dr. Ivan Ev. Šarić**, nadbiskup vrhbosanski, krajem travnja 1941., **dr. Kvirin Klement Bonefačić**, biskup splitski i makarski, u svoje ime i u ime biskupa bokokotarskoga, koji je ujedno bio i apostolski administrator biskupije dubrovačke, **dr. Pavla Butorca**, mons. **Mihe Pušića**, biskupa hvarskoga, i **dr. fra Jeronima Milete**, biskupa šibenskoga, dana 18. travnja 1941., **dr. Josip Srebrnić**, biskup krčki, također 18. travnja 1941., **dr. Antun Akšamović**, biskup đakovačko-srijemski, 22. travnja 1941., mons. Miho Pušić, biskup hvarski, posebno u svoje ime, 23. travnja 1941., mons. **Alojzije Mišić**, biskup mostarsko-duvanjski, 9. svibnja 1941. i **dr. Viktor Burić**, biskup senjskomodruški, 15. lipnja 1941.(3)

Stepinac nije pismeno čestitao nego je to učinio usmeno, prije svih ostalih, u osobnim susretima s Pavelićem, Slavkom Kvaternikom i ostalim hrvatskim državnim dužnosnicima. Već 11. travnja, dakle jedan dan nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske, posjetio je **dr. Milovana Žanića**, povjerenika za unutarnje poslove. Sutradan, 12. travnja bila je Velika subota. Nadbiskup je prije podne "učinio službeni posjet zamjeniku Poglavnika Države Hrvatske, generalu g. Slavku

Nadbiskup Stepinac s izaslanstvom Hrvatske bratske zajednice (Zagreb, 1938.)

POSEBNO IZDANJE

HRVATSKI NAROD

ZAGREB, 10. TRAVNJA 1941.

CIJENA 1 DINAR

PROGLAŠENA JE NEZAVISNA HRVATSKA DRŽAVA

Zamjenik Poglavnika i vrhovni zapovjednik cijelokupne vojne sile SLAVKO KVATERNIK održao je preko radija govor u kome je upravio hrvatskom narodu riječi, koje znače USKRS HRVATSKE DRŽAVE:

HRVATSKI NARODE!
Božja prorodnost i volja našeg saveznika te mukotrpna višestoljetna borba hrvatskog naroda i velika poštovanost našeg poglavnika dr. Ante Pavelića, te ustaškog pokreta u zemlji i inozemstvu.

Održili su da danas pred dan uskrsnuće Božjeg Šina uskrne i naša nezavisna Hrvatska Država.

Pozivam sve Hrvate u kojem god mjestu oni bili, a naročito svoje časnike, podčasnike i članove cijelokupne oružane snage i javne sigurnosti, da dñe najveći red i da svu snagu i moć prije zapovjedništva oružane snage u Zagrebu mjesto gdje se sada nalaze, te da cijela oružana snaga smješta polohu zakletvu vjere u nezavisnost države Hrvatske i njenu Poglavniku.

Cijelokupna vlast i zapovjedništvo cijelokupne oružane snage preuzeo sam danas kao opunomoćnik Poglavnika.
Boži i Hrvati! Za dom spremali!

Proglas novog načelnika Zagreba

ZAGREB, 10. travnja 1941. U ime Glavnog Ustavnog Stana prema nezavisnoj Slobodnoj i Kraljevskoj glavnoj župi Zagreba
gosp. Dr. JOŠO DUMANDŽIĆ,
poznati crnjački borac. Da je uspjelo pravetz dobiti, ljudi ovaj proglas ne granjevaju glavnu grad Hrvatske Države, nego granjevaju glavnu grad Nezavisne Države Hrvatske i nezavisnu grad Zagreb.

Uz nas Poglavlju i Vrdo hrvatskoga naroda dr. Ante Pavelića, a spomenutu nezavisnu župu, poštovani hrvatski Hrvatski župan i predstavnici nezavisne župljnosti, vrh crnjačkih boraca, vrh ustaških boraca, vrh ustaških komiteta, vrh crnjačkih komiteta, vrh ustaških komiteta i predstavnici teritorija.

Da je uspjelo dr. Ante Pavelić, hrvatski narod i u prvom redu Hrvatov glavni grad Zagreb.

Kao načelnik grada Zagreba javljam Vas da je ovaj dan jezgra našeg odreda.

Pozivam Vas, da u slavu ovoga dana učitite Vaše kruške

zadovoljstvo i zadovoljstvo nadje, velikog obnovitelja naroda, Hrvata, i našeg župana, Zadarskog župana, simeona dr. Zora Žukovića.

Dobiti ćeš mi povjerenje prema spisu radi dočeka nezavisne župljnosti u području gradnje da se odvraća im poslov i naček savezničke vojske, da dočekuje osvobođenje, kada nastaviće oblikovanje na jugozapadu Štavice, i predstavljanje načelnika i predstavnika načelnika na jugozapadu Štavice.

Ponosan ave gradnje sa utovar rad i mir, jer ne da miđi krajni ni nejšnji incident.

Po željanju Poglavnika i novom načelniku ostavak je:

PROGLAS DRA MAČKA

ZAGREB, 10. IV. Desetak minuti poslije proglašenja g. Slavku Kvaterniku donošen je proglašen putem radio i predsjednik HSS dr. V. Maček.

U svom proglašenju dr. Maček konzultirao je, da je danasnoj danas g. Slavku Kvaterniku proglašeno nezavisnost Hrvatske države sa svojim historijskim granicama. Postoje ave pista HSS da se pokrenevu vlastima. Ujedno je pozvan sve kolonističke predstojaljike i članovike, koji su u službi, da lojalno i hrabro suraduju s novim vlastitim.

Posebno izdanje "Hrvatskog naroda" povodom proglašenja NDH

"kvaterniku", pa mu je tom zgodom "izrazio svoje čestitke prigodom obnove državne nezavisnosti", a ujedno i sućut zbog "tragične smrti njegova brata **Petra Kvaternika**". Navečer se je u katedrali služio svečani obred Uskršnoga, pa je počasno mjesto, određeno za predstavnike državne vlasti, zauzeo Kvaternik. Po svršetku obreda Kvaternik je pristupio k Stepincu, poljubio mu prsten, zamolio za biskupski blagoslov i kleknuo, a ovaj mu je na to podijelio svoj blagoslov. Dana 15. travnja 1941. nadbiskup Stepinac je vodio pogrebni odred Petru Milutinu Kvaterniku, kojega su 10. travnja u Crikvenici ubili jugoslavenski mornari, dok je proglašavao Nezavisnu Državu Hrvatsku. A 16. travnja najprije je sredinom dana

posjetio dr. Jozu Dumandžića, načelnika grada Zagreba i "zadržao se s njime oko jedan sat u srdačnom razgovoru", pa mu je tako uzvratio posjet, kako novine pišu, što znači, da je Dumandžić, koji je imenovan gradonačelnikom 11. travnja 1941., u međuvremenu njega posjetio. Poslije podne 16. travnja Stepinca je u audijenciju primio sam poglavljenik dr. Ante Pavelić. Na temelju toga razgovora nadbiskup je "dobio dojam, da je Poglavljenik iskreni katolik i da će crkva imati slobodu u svom djelovanju", iako se "ne podaje iluziji da bi sve moglo ići bez teškoća"(4).

Dakle, u šest dana Stepinac je imao prosječno barem po jedan susret dnevno s predstavnicima najviše vlasti u

novostvorenoj hrvatskoj državi. Tako česti susreti sami za sebe govore, da se nije radilo samo o kurtoaznim posjetima nego o iskrenom prihvaćanju nove države i nositelja vlasti u njoj, kao što je i ona prihvaćala njega. No, on se još uvijek nije izričito o tome očitovao, pa postoji tvrdnja, da je prema svemu tomu bio vrlo skeptičan. Te su tvrdnje neki pisci(5) prihvatali kao istinite, pa se je potrebno kritički na njih osvrnuti.

Tako Vilim Cecelja, svećenik, zamjenik vojnoga vikara hrvatskih oružanih snaga, piše, da je nakon proglašenja Nezavisne Države Hrvatske, 10. travnja 1941., pošao k Stepincu izvijestiti ga o nastalim dogadjajima. Stepinac je upravo izlazio iz katedrale, gdje je služio obred Velikoga tjedna, kada ga je susreo Cecelja. Kad mu je ovaj ispričao događaje, on je bio malo zamišljen, a zatim je rekao: "Cecelja, rekao je Zrinski: Ne viruj Nimcu ko ni suncu zimsku!"(6). Nastupivši kao svjedok obrane u kaznenomu postupku protiv nadbiskupa Stepinca pred Vrhovnih sudom NR Hrvatske, dr. Dragutin Hren, zagrebački kanonik, izjavio je, da je s nadbiskupom izlazio iz katedrale, a ispred nje su šetali neki mladi ljudi, koji su dali oduška svojem veselju: "Sjajno, došli su Nijemci u Zagreb, uspostaviti će slobodnu Hrvatsku". Njemu je Stepinac na to rekao: "Ne zna ova mlađarija, što je to prusko kopito", a zatim je nadodao: "Ne mogu imati povjerenje u Njemačku zato, prvo, kulturno, jer je to Hitlerov sistem, poganski sistem, pa drugo, nacionalno, poznato vam je u našoj historiji, da Nijemci i Talijani nisu bili prijatelji naših naroda", te bi to moglo "sve na zlo izaći"(7).

Istina, Stepinac je osuđivao nacionalsocijalizam i prije i nakon 10. travnja 1941. To je nesporno. Ali u progledu osataloga, drugi dokazi se protive onomu, što tvrde Cecelja i Hren. U Stepinčevu "Dnevniku", što su ga tada, doduše, vodili S. Lacković i I. Šalić, ali je on nad tim vodio podpuni nadzor, pa ima veliku dokaznu vrijednost, stoji, da je o proglašenju Nezavisne Države Hrvatske i ostalim političkim zbivanjima u Zagrebu Stepinca izvijestio svećenik Franjo Cvetan(8). Cecelja i Hren se uopće ne spominju. No, Cvetan, saslušan takoder kao svjedok u kaznenomu postupku protiv Stepinca, niti potvrđuje niti poriče tvrdnju navedenu u Stepinčevu "Dnevniku", a sud ga o tome nije ni pitao. On je, međutim, izjavio, da je kasnije, između 17 i 18 sati, bio u društvu s nadbiskupom i dr. Ko-

larekom, kanonikom, koji je pripovijedao, kako su Hrvati oduševljeno dočekali njemačke vojниke, koji su "Hrvate, koji su bili u jugoslavenskoj vojsci, vodili u kasarne", na što je Stepinac rekao: "To bi bio prvi čin tragedije koju ćemo proživljavati. Drugi i treći čin slijedit će iza toga i mnogo ćemo trpjeti. Samo Bog znade koliko ćemo trpjeti. Kako je to žalosno gdje naše ljudi vode u zarobljeništvo stranaca"(9). Dr. Nikola Kolarek, svjedok u istome kaznenom postupku, o tomu ništa nije rekao niti ga je itko pitalo, pa ni Stepinčevi branitelji(10).

Dakle, koliko svjedoka, toliko različitih verzija o Stepinčevu reagiranju na vijest o proglašenju Nezavisne Države Hrvatske. Zbog toga su izjave tih svjedoka, uključivši i Cecelju, koji je o tim događajima pisao četrdesetak godina kasnije, krajnje nepouzdane i neprihvatljive. Osim toga, te su izjave suprotne poznatim nam povijesnim činjenicama. Nisu mladići mogli vikati, da su Nijemci došli u Zagreb i da će oni uspostaviti slobodnu Hrvatsku, kako tvrdi Hren, jer je ona već bila uspostavljena prije ulaska njemačke vojske u Zagreb, što je svakomu u Zagrebu tada bilo poznato. Nije ni Stepinac mogao reći, da Nijemci i Taličani nisu bili prijatelji naših naroda, kako je to opet izjavio Hren, jer bi to značilo, da je još uvijek bio jugoslavenski raspoložen, iako je on bio s nacionalnim jugoslovenstvom davno raskrstio. Nelogična je i navodna Kolarekova tvrdnja, da su Nijemci Hrvate, koji su bili u jugoslavenskoj vojsci, vodili kao zarobljenike u kasarne, jer takvoga zarobljavanja u gradu Zagrebu nije ni bilo, pa to ni jedan Zagrepčanin nije ni mogao vidjeti. Zato se na takvim izjavama ne mogu stvarati zaključci, da bi Stepinac bio skeptičan prema uspostavi Nezavisne Države Hrvatske u okolnostima, u kakvima je uspostavljena. Njegovo raspoloženje prema tomu događaju najbolje se vidi iz okružnice upućene svećenstvu zagrebačke nadbiskupije 28. travnja 1941.

Okržnica svećenstvu kao nepobitni dokaz

Ta okružnica nije čin uljudnosti prema novim vlastima, kakva je, na primjer, njegova čestitka **Mačeku** na uspostavi Banovine Hrvatske ili kakvu je upućivao nositeljima vlasti u drugim svećanim zgodama. U ovoj su okružnici progovorili njegov um i srce. Nazivajući

uspostavu Nezavisne Države Hrvatske najzamašnjim događajem "u životu hrvatskog naroda među kojim djelujemo kao glasnici Kristovog evanđelja", on kaže svećenicima, da su to događaji, "koji su narod naš donijeli ususret davno sanjanom i željkovanom idealu". To su, dakle, časovi, "u kojima ne govori više jezik, nego krv svojom tajanstvenom povezanošću sa zemljom, u kojoj smo ugledali svijetlo Božje, i s narodom iz kojega smo nikli". Pita se:

samo na Božjem zakonu, a ne na lažnim načelima ovoga svijeta Država Hrvatska moći biti izgrađena na čvrstom temelju".

Želeći i u njima potaknuti rodoljubni zanos, poziva ih: "Odazovite se stoga spremno ovom mome pozivu na uzvišeni rad oko čuvanja i unapređenja Nezavisne Države Hrvatske. Posebno ih poziva, da ne prestanu poticati povjerene im vjernike na molitvu, "ali još više da sami kod oltara Božjega"

Nadbiskup Stepinac na priredbi s ministrom Budakom i poslanikom Kascheom

"Je li potrebno isticati, da je i u našim žilama živje zakolala krv, da je i u našim grudima živje zakucalo srce?", pa odgovara: "Nitko pametan toga osuditi ne može i nitko pošten toga zamjeriti ne može, jer je ljubav prema vlastitom narodu Božjim prstom upisana u ljudsko biće i Božja zapovijed! I tko nam može zamjeriti, ako i mi kao duhovni pastiri dajemo svoj prinos narodnom veselju i zanosu, kad se puni dubokog ganuća i tople zahvalnosti obraćamo Božjem Veličanstvu!" On u tomu vidi prst Božji na djelu, pa poziva svećenike, da svim silama nastoje i rade oko toga, "da naša Hrvatska bude Božja zemlja", kako bi tako, "vjerna Bogu i svetoj Kristovoj Crkvi", mogla ispuniti svoju zadaću "u promicanju nadnaravnih dobara svojih članova" te "postaviti i najvršće temelje i zdravog razvitka zemaljskih narodnih vrednotu i svoje državne slobode i čvrstoće". Zato, opominje on svećenike, "moramo svuda upozoravati i učiti, da sveti zanos i plemenito oduševljenje u izgradnju temelja mlade Države Hrvatske bude nadahnut strahom Božjim i ljubavlju za Božji zakon i njegove zapovijedi, jer će

podiju "ruke k "Ocu zvijezda", od kojega silazi svaki dobar dar i svaki savršeni poklon (Jak. 1,17), da Poglavnika Države Hrvatske napuni duhom mudrosti, kako bi uzvišenu i toliko odgovornu službu vršio Bogu na čast i narodu na spas u pravdi i istini; da narod hrvatski bude narod Božji, odan Kristu i Crkvi Njegovoj na pećini Petrovoj!" Pri kraju okružnice još jednom poziva svećenstvo, da ispuni "svolu dužnost prema mladoj Državi Hrvatskoj!"(11)

Nakon ove okružnice suvišna je svaka rasprava o Stepinčevu odnosu prema uspostavi Nezavisne Države Hrvatske u konkretnim okolnostima. Ona je odgovor i onima, koji tvrde, da je on načelno bio za hrvatsku državnu nezavisnost, ali da nije bio za Nezavisnu Državu Hrvatsku. Okružnica je nepobitan dokaz, da je on s oduševljenjem, sa zanosom prihvatio Nezavisnu Državu Hrvatsku kao konkretno povijesno ostvarenje prava hrvatskoga naroda na slobodu i državnu nezavisnost. Iz nje, a i iz mnogih drugih njegovih postupaka, se vidi, da kod njega nije bilo ni najmanje sumnje u opravdanost tog čina. Svaka

suprotna tvrdnja je fikcija, utemeljena na izmišljotinama. Ne samo da je pozdravio uspostavu Nezavisne Države Hrvatske, nego je radio i na njezinu međunarodnom priznanju i učvršćenju.

Zauzimanje za priznanje

Podkraj travnja 1941., ali prije objavljanja okružnice svećenstvu zagrebačke nadbiskupije, k Stepincu je, na proputovanju u Rim, svratio se auditor (službenik, op. I. G.) papinske nunciature u Beogradu. Stepinac mu je izložio priliku u Hrvatskoj i zamolio ga, da Svetom Ocu prenese njegovu najtopliju preporuku, "da do uspostave odnosno priznanja de facto Države Hrvatske sa strane Svetе Stolice dođe što prije". O ovoj svojoj preporuci Stepinac je, naravno, izvjestio Pavelića. Kako je to zabilježeno u "Dnevniku" između 11. i 13. svibnja 1941., auditor je na povratku iz Rima u Beograd izvjestio, da je Sveti Otac pažljivo saslušao preporuku, a nakon toga poručio nadbiskupu, da pošalje što prije pismeni referat u Rim, napomenuvši, "da bi inicijativa za uspostavu diplomatskih odnosa morala doći sa strane vlade a Sveti Stolica nije do sada ništa primila"(12). Nadbiskup je sa svim ovim također upoznao Poglavnika.

U nastojanju, da Sveti Stolica prizna Nezavisnu Državu Hrvatsku, Stepinac se nije zaustavio na do tada poduzetim koracima nego je poduzimao nove. Prema "Dnevniku", "dne 3. VI. prije podne krenuo je put Rima nadbiskup u pratinji svećenika Franje Cvetana, gdje će ostati nekoliko dana", a "svrha je puta da se uvedu neki odnošaji između Sv. Stolice i Nezavisne Države Hrvatske". Putovalo se je podpuno incognito, pa je Cvetan ušao u vlak s prtljagom "u Zagrebu a nadbiskup u Draganiću", kako se ne bi odmah saznalo za taj put. Što se misli pod riječima "da se uvedu neki odnošaji", u "Dnevniku" nije konkretnije navedeno, a niti sadržaj njegovih razgovora u Vatikanu(13). No, sigurno se je razgovaralo o priznanju Nezavisne Države Hrvatske, jer se je Stepinac u tu svrhu i pismeno obratio papi 14. lipnja 1941. To se vidi iz pisma, što ga je zagrebačkom nadbiskupu 11. srpnja 1941. poslao kardinal **Luigi Maglione**, državni tajnik Sv. Stolice. Na početku toga pisma se navodi, da je Sv. Ocu stiglo nadbiskupovo izvješće, "koje nosi nadnevak 14. lipnja ove godine". U pogledu priznanja hrvatske države, Ma-

glione piše: "Držeći se jedne ustaljene tradicije, koja je, uostalom, podpuno u skladu s propisima koji su u tom općeprihvaće i u međunarodnom pravu, države koje su nastale u tijeku i kao posljedica nekog rata Sveti Stolica ne običava priznavati u tijeku istoga rata, već samo kad su nove države, po završetku neprijateljstva, od mirovnih sporazuma ili od međunarodnih tijela eventualno postjećih i nadležnih formalno priznate". Ako bi drugačije postupila i već sada priznala Nezavisnu Državu Hrvatsku, druga bi joj su-kobljena strana mogla predbaciti, da je napustila neutralnost u ratu. Ali cijeneći zasluge hrvatskoga naroda za katoličku vjeru, Sveti će Stolica, kaže dalje kardinal Maglione, poslati u Hrvatsku apostolskog vizitatora, što će biti "novi dokaz očinske skrbi Kristovog namjesnika za episkopat i za hrvatski narod". Tvrdi se, da je s ovim rješenjem papa upoznao i Pavelića, kada ga je primio u audijenciju 18. svibnja 1941.(14).

Očito je, da je Maglioneovo pismo odgovor na Stepinčevo tzv. izvješće od 14. lipnja 1941. Iz toga se nameće nemir

novan zaključak, da je Stepinac i u tomu svomu izvješću preporučivao ili molio, da Sv. Stolica barem de facto, odnosno konkludentnim činom, prizna Nezavisnu Državu Hrvatsku, pa mu je Maglione u svomu pismu iznio statalište Sv. Stolice u toj stvari, s kojim hrvatska strana nije bila posve zadovoljna. Ali iz riječi, sadržanih u pismu kardinala Magliona, da je slanje apostolskoga vizitatora "novi dokaz očinske skrbi Kristovog namjesnika za episkopat i za hrvatski narod", ipak proizlazi, da je taj apostolski vizitator, iako formalno poslan da Sv. Stolici predstavlja pri Hrvatskomu katoličkom episkopatu, u stvari poslan da je predstavlja i pred hrvatskim državnim vlastima, pa se može tvrditi, da je Vatikan de facto odnosno konkludentnim činom priznao Nezavisnu Državu Hrvatsku. Za to ima zaslugu i bl. Alojzije Stepinac.

Svoju privrženost Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i lojalnost Paveliću kao njezinu državnom poglavaru Stepinac je javno isticao u niz prigoda i svojih javnih nastupa. U mjesecu lipnju 1941. održavala se je u Zagrebu sjednica Hrvatske biskupske konferencije, na kojoj su bili nazočni dr. Alojzije Stepinac, zagrebački nadbiskup, dr. Ivan Ev. Šarić, vrhbosanski nadbiskup, dr. Kvirin Klement Bonefačić, splitsko-makarski biskup, dr. Antun Akšamović, biskup đakovačko-srijemske, mons. fra Jozo Garić, biskup banjalučki, mons. Miho Pušić, biskup hvarski, dr. fra Jeronim Mileta, biskup šibenski, dr. Viktor Burić, biskup senjsko-modruški, dr. fra Leon Petrović, zamjenik biskupa mostarsko-duvanjskoga, i dr. Dane Šajatović, kapitularni vikar križevački, dakle svi hrvatski biskupi, osim dr. Pavla Butorca, biskupa kotorskoga i apostolskoga administratora biskupije dubrovačke, i dr. Josipa Srebrniča, biskupa krčkoga, ali je bio nazočan dr. Josip Ujević, nadbiskup beogradski. Na sjednici je zaključeno, da odu svi skupno posjetiti Pavelića i izraziti mu lojalnost kao hrvatskomu državnom poglavaru. Pavelić ih je primio 26. lipnja 1941., a u ime svih nazočnih pozdravio ga je Stepinac, izjavivši, između ostaloga, da ga "kao legitimni predstavnici Crkve Božje u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj od srca" pozdravljuju "kao njezina državnog poglavara, s obećanjem iskrene i lojalne suradnje za bolju budućnost naše domovine"(15).

Druga sjednica Hrvatske biskupske konferencije održavala se je opet u Zagrebu od 17. do 19. studenoga iste godine. Središnja tema, o kojoj se je raspravljalo, bili su vjerski prijelazi s pravoslavne na katoličku vjeru. O radu, iznesenim stajalištima i stvorenim zaključcima Stepinac je predstavkom od 20. studenoga 1941. izvijestio Pavelića. U predstavci ističe, da su "zaključci Hrv. Kat. Episkopata dirigirani prevelikom ljubavlju i brigom za hrvatski narod, za Nezavisnu Državu Hrvatsku, i za katoličku vjeru, koja je vjera ogromne većine hrvatskoga naroda". Skrećući mu pozornost na pogreške, koje su se pri prijelazu s jedne

kako bi on mogao Pavelića, kao "glavaru Nezavisne Države Hrvatske, uspješno pomagati u obnovi i podizanju drage nam domovine na vječnim temeljima evanđeoskih Kristovih načela!"(17)

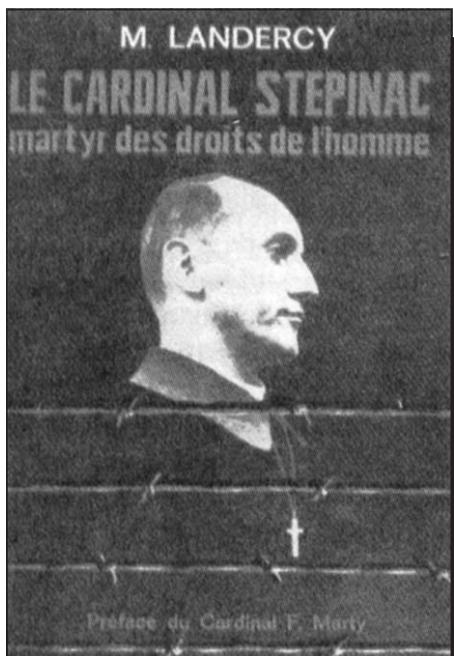
No, nije Stepinac svoju privrženost i odanost Nezavisnoj Državi Hrvatskoj isticao samo u okružnici svećenstvu zagrebačke nadbiskupije ili pred Pavelićem. Činio je to i obraćajući se običnim vjernicima. Za njega je u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj postignuta sloboda hrvatskoga naroda, za čime se je stoljećima čeznulo, a u toj oslobođenoj domovini zajamčeno je slobodno djelovanje i Katoličkoj crkvi. Bio je uvjeren, da bi uništenjem nezavisne hrvatske države za Crkvu nastupila mučenička vremena. U svome kratkom govoru za ručkom prigodom zagrebačkoga hodočašća u Mariju Bistrigu 13. srpnja 1941. istakao je, da se sada "uređuje ovo naše hrvatsko narodno svetište, a naše narodne vlasti kao nikada do sada pružaju punu pomoć, da se izgradi pravo narodno svetište i da bude u što većem sjaju, u kojem će Majka Božja isprositi milost i zagovor, da hrvatski narod bude sretan i zadovoljan u svojoj slobodnoj domovini"(18). Osjećajući tako na djelu što znači sloboda i vlastita nacionalna država za jedan narod, u propovijedi za vrijeme mise u bazilici Srca Isusova u Zagrebu 19. ožujka 1942. obratio se je sveučilišnoj mladeži i rekao, da to nije prvi put, da im govori s toga svetog mjesta, "ali je prvi put, da vam progovaram s ovoga mjesta, nakon što se obistinio san vaše mladosti i postala zbiljom Nezavisna Država Hrvatska". To je "ono za što su pali milijuni hrvatskih života u prošlosti, ono za što su istrunule kosti nebrojenih junaka našega roda i naroda". A "da zbog svega toga življe kola krv i u vašim žilama, i da ponosnije nosite na ramenu glavu, neće nikoga začuditi, koji znade, da je sloboda jednoga naroda jedno od najvećih njegovih dobara "(19). Medutim, on se nije zanosio iluzijama, da su uspostavom nezavisne hrvatske države riješeni svi narodni problemi. Posebno ga je zabrinjvala komunistička djelatnost, kojom se razaraju hrvatske narodne i moralne vrijednosti. Na to je upozorio članove Akademskoga križarskog društva "Mahnić" u Zagrebu 25. siječnja 1942. riječima: "Bila bi velika iluzija misliti, da su uspostavom Nezavisne Države Hrvatske podpuno riješena sva pitanja. Vi znate, da na dnu svega još

mnogo radi ona crvena neman svim snagama, da nas uništi"(20).

Bilješke:

1. Milan Blažeković: Povijesna pripadnost Medimurja, "Hrvatska misao", sv. 14.-15., Buenos Aires, 1955., str. 46., bilj. 62.
2. Tomislav Jonjić: Hrvatska vanjska politika 1939.-1942., Zagreb, 2000., str. 265.-275., Fikreta Jelić-Butić: Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945., Zagreb, 1977., str. 77.-81.; Tomislav Heres: Bjelovarski ustank i proglašenje Nezavisne Države Hrvatske 8. travnja 1941., "Bjelovarski zbornik", br. 4.-5., Bjelovar, 1994., str. 109.-116.; Savo Velingić: Ratne operacije u Podravini i Bilogori za vrijeme travanjskog rata, "Bjelovarski zbornik", br. 4.-5., Bjelovar, 1994., str. 123.-133.; Hrvatski narod, posebno izdanje, Zagreb, 10. travnja 1941., str. 1. itd.
3. Tomislav Jonjić, nav.dj., str. 500.-501.; Viktor Novak: Magnum crimen, Zagreb, 1947., str. 554.-571. i Mladen Colić: Tako zvana Nezavisna Država Hrvatska 1941., Beograd, 1973., str. 167.-172.
4. Jure Krišto, Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945., knj.I., Zagreb, 1998., str. 80.; Viktor Novak, nav.dj., str. 543.; Katolički list, br. 16, Zagreb, 21. 4. 1941., str. 195.; Jutarnji list, Zagreb, 12. 4. 1941., str. 8.; Hrvatski glas, Zagreb, Uskrs 1941.; Hrvatski narod, Zagreb, 14. 4. 1941., i 18. 4. 1941., str. 3. i 7., te Alojzije Stepinac: Dnevnik, tjednik "Danas" pod naslovom "Ratna psihoza", Zagreb, 21. 8. 1990., str. 66.-67.
5. Na pr. O. Aleksa Benigar: Alojzije Stepinac hrvatski kardinal, Rim, 1974., str. 384.-385.
6. Vilim Cecelja: Moja sjećanja na uzoritoga kardinala Stepinca, zagrebačkoga nadbiskupa, "Hrvatska revija", sv. 4., München - Barcelona, 1990., str. 702.
7. Sudski spis Vrhovnog suda NR Hrvatske, Stup 6/46 - Proces Lisaku, Stepinu i dr., str. 289.
8. Alojzije Stepinac, nav.dj., str. 66.
9. Sudski spis Vrhovnog suda NR Hrvatske, Stup 6/46. - Proces Lisaku, Stepinu i dr., str. 2913.
10. Isto, str. 2925.-2929.
11. Zbornik "Stepinac mu je ime", knj.I., priredio Vinko Nikolić, München - Barcelona, 1978., str. 42.-44.; Jure Krišto: Katolička crkva i Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945., Dokumenti, knj.II., Zagreb, 1998., str. 34.-36. i Alojzije Stepinac, nav.dj., tjednik "Danas" pod naslovom "Te Deum u čast NDH", Zagreb, 28. 8. 1990., str. 66.
12. Tajni dokumenti o odnosima Vatikana i ustaške "NDH", bez oznake pisca, Zagreb, 1952., str. 32. i Alojzije Stepinac, nav.dj., str. 66.
13. Alojzije Stepinac, nav.dj., str. 67.
14. Jure Krišto, nav.dj., str. 73.-74.
15. Isto, str. 67.-68.
16. Isto, str. 115.-116.
17. Isto, str. 156.
18. Alojzije Stepinac: Propovijedi, govori, poruke 1941.-1946., priredili J. Batelja i C. Tomić, Zagreb, 1996., str. 38.
19. Isto, str. 100.
20. Isto, str. 97.

(nastaviti će se)

Francusko izdanje knjige p. Vladimira Horvata, D. I.

vjere na drugu dogodile, tvrdi, da taj rad treba biti povjeren hrvatskim katoličkim biskupima, koji su jedini pozvani, "da tim svetim radom dirigiraju na dobro i korist svete Katoličke crkve i hrvatskoga naroda ujedinjenog i oslobođenog u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj"(16).

Svoju privrženost i odanost Nezavisnoj Državi Hrvatskoj Stepinac je iskazao i u govoru održanomu na ulazu u crkvu sv. Marka u Zagrebu prije početka mise prigodom otvaranja Hrvatskoga državnog sabora 23. veljače 1942., kada je zaželio, da "Vječni Sudac, koji upravlja udesima naroda, svojom svemoćnom desnicom uzida u temelje Hrvatskog sabora i ureže u srce sviju Pavelićevih "suradnika isto tako duboku i živu svjest odgovornosti",

PRILOG ŽIVOTOPISU DRA MILE BUDAKA (IX.)

(SV. ROK, LIKA, 30. KOLOVOZA 1889. — ZAGREB, 7. LIPNJA 1945.)

Čim su navedene osobe stigle u Zagreb, u redarstveni zatvor u Petrinjskoj ulici, nastalo je njihovo preslušavanje. **Dr. Mile Budak** bio je preslušavan 26. svibnja. On je među ostalim rekao, da nije kanio ostati u emigraciji, nego nakon što se prilike srede — iza jedan do dva mjeseca — vratiti se u domovinu: «U stvari napuštanja Zagreba izjavljujem: općenito nije poznat poglavnikov stav prema meni, pa su mi mnogi Hrvati i zamjeravali vjerujući, da nisam htio na njega djelovati, da prilike u NDH budu bolje nego što gu bile. S druge opet strane zbog moga držanja i prema svoj njegovoj okolini, ova je mene pratila sa najvećim nepovjerenjem. S protivničke strane ja sam često smatrana uzročnikom najvećih zlodjela, koja su počinjena u NDH. U takvom stanju pred činjenicom sloma Njemačke, a s njome i NDH, te dolaska *Jugosl. armije* u Zagreb, ja sam bezuvjetno već ranije odlučio, da se za neko vrijeme uklonim ispred prvog naleta. Kad to ne bih učinio, vjerujem da bi me bile ubile ustaše u uvjerenju, da sam se onako prije držao, jer sam, barem, partizanski simpatizer. Stoga mi je bilo posve prirodno, da se uklopim u vladinu povorku, a kao doglavljanik sam imao na to i pravo i dužnost. Kakove sam imao dalje namjere, najbolji je dokaz moj stan, u kojem nijesam ni jedne igle maknuo sa mjesta, osim jedne jedine vrednote, a to je mali torzo od **Ive Lozice**. Njega sam povjerio jednom prijatelju da ga sačuva za slučaj da bi moj stan ipak stradao. Kanio sam ostati vani mjesec dana, a možda i dva, dok se ovdje srede prilike i onda se povratiti, jer ne želim još jedan put izkusiti emigraciju, pa ni s kim u društvu»¹⁹⁰.

Piše:

*Dr. Jere JAREB,
Loretto, Pennsylvania, SAD*

Sudac hrvatskog prijekog suda, **Ivan Vidnjević**, koji nije bio izručen 18. svibnja — prema svjedočanstvu **Vladimira Frkovića** — bio je u Škofjoj Loki na 26. svibnja. Toga dana cijela hrvatska

Budakova kći Grozda, ubijena na križnom putu

skupina iz Škofje Loke krenula je na put pješice prema Ljubljani. Na čelu povorke tjerali su »dra Vidnjevića i satnika **Kojića** svezane s rukama ozada i još međusobno žicama ispod pazuha. Dr. Vidnjević je bio nizkog stasa i šepav na jednoj nozi, a satnik Kojić, koji je bio visoka stasa, šepao je od zadobivenih rana na ratištu, također na jednoj nozi. Njih dvojica, uzko vezani žicom, prešli su put od Škofje Loke do Ljubljane, oko 30 km, u najgroznjim mukama, jer je jedan drugome pri hodu smetao, trgao ga, a partizani im nisu dali da stanu, nego su ih putem

neprestano mlatili. Isto tako su iza njih koracali na čelu naše kolone i pod istim okolnostima vezani žicom, **Rude Ritz** s još jednim Hrvatom. Tu četvoricu čuvala su 4 naoružana partizana. Iza njih smo sledili mi ostali, a među nama i gđa Kojić s malim sinčićem, koja je s užasom i sva iznemogla promatrala muke svoga supruga, partizansko zvjerstvo i njihov sadizam... Putem smo očima tražili onaj most, koji su partizani bili naveli, da je porušen, ali ga nigdje nismo vidjeli. Tako nas uz psovke i prijetnje dotjeraše do mjesta Šent-Vid. Bilo je pred večer, tamo su nas zaustavili, da bi nas navodno negdje smjestili na konačenje u neki bivši samostan, pretvoren u zatvor. Međutim je partizanski zapovjednik toga zatvora primio samo onu vezanu četvoricu, koji su onamo stigli podpuno izcrpljeni, gladni i izmučeni, svi mi ostali morali smo produljiti put dalje u nepoznato»¹⁹¹. Dakle, Dr. Ivan Vidnjević bio je u Šent-Vidu ujutro 27. svibnja. Toga dana, ili koji dan kasnije, bio je doveden u Zagreb i izведен pred sud 6. lipnja skupa s već navedenih devet osoba.

Prema **Krizmanu**, u drugoj polovici lipnja 1945., jugoslavensko novinstvo objavilo je saopćenje, u kojem među ostalim stoji:

«Vojni sud Druge armije održao je 6. lipnja 1945. godine u Zagrebu glavnu raspravu protiv optuženih — dra Mile Budaka i ostalih, zbog veleizdaje i ratnih zločina.

Nakon održane glavne rasprave sud je izrekao i proglašio slijedeće presude:

1. *ustaški doglavljanik Mile Budak,*
2. *ustaški pukovnik Joso [Juco — Jareb]¹⁹² Rukavina i 3. ustaški pred-*

jednik prijekog suda Ivan Vidnjević, na kaznu smrti vješanjem, trajan gubitak građanske časti i konfiskaciju imovine.

4. Dr. Nikola Mandić, predsjednik ustaške vlade, 5. Dr. Julije Makanec, ministar ustaške vlade, 6. Nikola Steinfel, ministar ustaške vlade i 7. Dr. Pavao Canki, ministar ustaške vlade, na kaznu smrti strijeljanjem, trajan gubitak građanske časti i konfiskaciju imovine.

8. Ademaga Mešić, ustaški doglavnik — na kaznu doživotne robije.

9. Lavoslav Milić, domobranski intendantski general-poručnik na kaznu robije u trajanju od 20 godina i

10. Dr. Bruno Nardelli, ustaški guverner Dalmacije na kaznu robije u trajanju od 20 godina.

Optuženi Ademaga Mešić, Lavoslav Milić i dr. Bruno Nardelli presuđeni su, osim toga, na trajan gubitak građanske časti i konfiskaciju imovine. Ova presuda je izvršna.

VOJNI SUD II ARMIJE»^m

Mnoga pitanja u vezi s ovim suđenjem, odnosno sudskom raspravom, ostaju otvorena. Dr. Bogdan Krizman imao je tek djelomični uvid u preslušavanja prije rasprave, i to samo četvorice izvedenih pred sud: Dra Mile Budaka, Dra Nikole Mandića, Dra Julija Makanca i doadmirala Nikole Steinfela. Optužnica i tko ju je zastupao nije poznata. Nije poznat ni sastav sudskog vijeća. Jesu li optuženi imali po суду imenovane odvjetnike? O toku ubrzane rasprave ništa nije poznato: u roku od jednog dana — valjda najviše deset sati — završena je rasprava protiv deset osoba i osuda odmah proglašena. Nije nadalje poznato, gdje su vješani i pokopani Dr. Mile Budak, Juco Rukavina i Dr. Ivan Vidnjević. Nije poznato gdje su strijeljani i pokopani Dr. Nikola Mandić, Nikola Steinfel, Dr. Julije Makanec i Dr. Pavao Canki. Ade-

maga Mešić umro je u zatočeništvu. General Lavoslav Milić i Dr. Bruno Nardelli preživjeli su zatvor, bili pušteni i umrli izvan zatvora.

Dr. Mile Budak bio je obješen 7. lipnja 1945. u Zagrebu, vjerojatno u ranim jutarnjim satima. Tu vijest donijelo je svjetsko novinstvo, pod datumom 7. lipnja¹⁹⁴.

Društvo Hrvatskih Književnika i općenito hrvatska kulturna jav-

kronicu u crkvici na Mirogoju bar svake nedjelje. Bio je u toj crkvi na Mirogoju nadpis: 'Kralju vjekova, kojemu sve živi'. U toj je crkvi Budak bio i na nedjeljnoj i blagdanskoj misi»¹⁹⁵.

Luka Fertilio, novinski izaslanik kod hrvatskog poslanstva u Berlinu, piše: «...moram reći, da je Mile Budak uvijek bio praktičan katolik. Ne samo praktičan nego strog katolik. To je otvoreno i

Budak s ostalim izručenim dužnosnicima u zagrebačkoj Đordićevoj ulici

nost trebala bi poduzeti korake, da se ustanovi, gdje je vješan i pokopan dr. Mile Budak. Bila bi također njihova dužnost, da se iskopaju Budakovе kosti i prenesu u grob na Mirogoju pokraj njegove žene Ivke i ostalih članova njegove obitelji.

VII.

Dok sam istraživao gradivo za ovu raspravu, naišao sam na dva svjedočanstva o Budaku kao praktičnom katoliku, koja ovdje bilježim kao putokaz za buduća istraživanja.

Hrvatski književnik **Marko Čović**, Budakov dobar znanac poslije srpnja 1938. i osobni tajnik, dok je Budak bio ministar nastave, tvrdi: «Budak je osobno i molio

javno govorio, čak i onima, koji to rado nisu slušali. U Berlinu je svakog jutra, kad je to samo mogao, išao na ranu misu u crkvu Sv. Mihovila, u Lenz-Allee kod Poslanstva. Pratio ga je redovito ustaški poručnik **Luka [Goyčeta]**, ili brat mu, također ustaški časnik. Obojica s dalmatinsko-ličko-bosanske Tromedje, vjerni i hrabri pratioci svojeg Doglavnika»¹⁹⁶.

VIII.

Na koncu: kako ocijeniti Budaka kao čovjeka, političara i javnog radnika? Meni se najviše svida ocjena Luke Fertilia:

«Pokojni je Mile Budak bio složena i, na svoj način, tajanstvena duša. Ličko čobanče pjesničke duše! Dolazi sa sela u

grad, postaje srednjoškolac, sveučilištarac, pravnik, doktor, odvjetnik, političar, pjesnik, književnik, ministar, poslanik, Doglavnik, Njegova Ekselencija!

Od ličke seljačke kolibe do bezimena i neznana groba, Mile Budak je uvijek u najvećim hrvatskim borbama. Žestok i nepomirljiv u načelnim, blag i popustljiv u osobnim stvarima. Plane i provali, smiri se i razvedri. Političari ga smatraju pjesnikom, pjesnici političarom. A on je, u najvećoj mjeri, i jedno i drugo. Smion, hrabar, pošten, opasan. Zato ga je Kraljev čovjek dočekao u zagrebačkoj Ilici, dana 6. lipnja 1932., i oborio ga udarcem toljage. Poslije **Radića, Predavca i Šufflaya**, trebalo je ubiti Budaka. Ali tvrda je lička glava izdržala. Ostao je živ, na asfaltu. Da bi spasio život, morao je u emigraciju. Bojali su se njegove lozinke: Bog i Hrvati!

U emigraciji je doživio leđeno srce Tuđine, crnu dušu Bijelog Zappa. Uzalud ga je pokušavao predobiti za hrvatske ljubavi. Gledali su ga tupo i prezirno: Hrvatske nas sentimentalnosti ne zanimaju. Kakva čovjekoljubivost? Kao što nema konjstva, nema ni čovještva. Narodi su čopori. Čovjek je čovjeku vuk. Kakva miroljubivost? Bez čeličnih kupelji i vatrenih oluja nema povijesnog života. Moramo osvajati prostore za višak našeg pučanstva i tržišta za našu industrijsku proizvodnju. To je povijesna stvarnost. Ubij, da te ne ubiju! Sve drugo je praktična kršćanska nemoć. Idite, dragi doktore... [točkice u originalu — Jarreb].

Mile Budak ostaje sam. Sam samcat sa svojim tugama i zanosima. Emigrant! Hrvatski politički skitnik bez igdje ikoga. Vagabund prozeble duše i žalosna srca. Spašavaju ga pjesme i ljubavi. Ljubavnici i pjesnici su nepobjedivi.

Čekaju i dočekaju. I Mile Budak je dočekao. Dočekao je Deseti Travnja!

Sjedi u palači svog Poslanstva, u zelenom berlinskom Grunewaldu. Velika je radna soba obložena orahovinom. Prozori gledaju na

«Budak je bio fanatičan Hrvat i neslomljiv optimista gledom na konačan ishod hrvatske borbe.

On je sav izgarao u idealu narodne slobode. Nažalost, taj njegov javni život, pun opasnosti, nije bio praćen, baš u najtežim

U podrumu zatvora u Savskoj

dostojanstven park, na visoka stabla, grčke mramore, umjetna jezerca, vijugave staze i tratine. Vjetar raznosi lišće po kasnoj jeseni, prozeble ptice traže zimska gniazda. Mile Budak nije više vagabund. Ne skice se po bijelom svijetu. Ima svoju kuću. Hrvatski narod ima svoju državu»¹⁹⁷.

Nekoliko odlomaka kasnije Luka Fertilio će dodati: «A da se shvati život i rad Mile Budaka, treba znati i shvatiti, da je uvijek i bitno bio samo umjetnik»¹⁹⁸.

Hrvatski novinar **Matija Kovačić**, koji je poznavao Budaka preko dva desetljeća, ovako sažimlje svoje dojmove:

danima diktature, sretnim privatnim životom. Manjkala mu je potrebna toplina obiteljskog života, a udarci koje je u političkoj borbi imao snositi, bili su i odviše kruti».

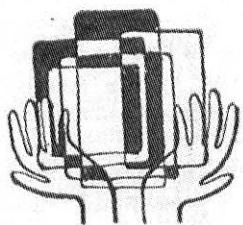
«Dr. Budak bio je revolucionarac. U tom svojstvu izvršio je dužnost odvažno i časno. Živio je kao borac za slobodu, a u hrvatsku povijest ulazi i kao mučenik»¹⁹⁹.

Konačno, da završimo ovaj prvi pokušaj Budakovog životopisa kao političara i javnog radnika, riječima njegova mladeg pravaškog i ustaškog prijatelja i suradnika, **dra Mate Frkovića**:

«Njegov lik i uspomena na njegov nacionalni, politički i književni rad moraju ostati vječno čisti i

MILE BUDAK

JUGOSLAVIJA -SRPSKA PODVALA

Madrid, 1969.

Skraćeno izdanje Budakove političke rasprave (izdanje Drine, 1969.)

neokaljani, jer je on, kao iskreni hrvatski rodoljub, radio i živio, da bi njegova i naša Hrvatska ostala vječna, a naš narod živio u sreći, blagostanju i zadovoljstvu. Jer, likovi i ideje u njegovim književnim i političkim djelima davat će duhovnu i nacionalnu hranu svim budućim hrvatskim pokolenjima, i oni će iz njih crpsti snagu za daljnju borbu do pobjede»²⁰⁰.

Bilješke:

- 190 Isto, 27.
- 191 Davorin, *nav. dj.*, 210. Žene s djecom iz te skupine noćile su između 26. i 27. V. u nekoj štali usred Ljubljane, «gdje je neposredno prije nas bila zatvorena marva». Slijedećeg jutra, 27. V., žene s djecom su premještene u zatvor u Šent-Vid. Tu su našli mnogo drugih Hrvata, među njima i Dra Feliksa Niedzielskog, upravnog zapovjednika Ustaške Mladeži. U praskozorje 28. svibnja žene s djecom ukrcane su u marvene vagone i stigli poslije podne u Maksimir kraj Dubrave u bivše barake Poglavnikovih Tjelesnih Sdrugova (PTS-a). U Šent-Vidu liječnik Dr. Ugarković odlučivao je tko će dalje ići vlakom, a tko pješice. Cijela je ta skupina puštena iz logora «tjedan dana kasnije», osim Nevenke, žene Juce Rukavine, koja je iz te skupine nekoliko dana prije puštanja bila izdvojena i nestala (Davorin, *nav. dj.*, 210-211).
- 192 Bez sumnje, na temelju jugoslavenskog saopćenja za novinstvo, Krizman zamjenjuje, odnosno mijesha dva ustaška pukovnika, Jucu i Josu Rukavina, koje je u kazalu, *Pavelić u bjekstvu*, naveo pod imenom Joso Rukavina. Joso Rukavina bio je zapovjednik vojnopolitičkog redarstva u ministarstvu oružanih snaga i nije bio izručen Jugoslaviji, otiašao je u Argentinu i tamo umro 1968. Juko Rukavina — poznat iz sudske rasprave protiv ličkih ustaša, povezanih s ustankom iz rujna 1932. — bio je suđen na dugogodišnju robiju i bio u Srijemskoj Mitrovici 1930-tih godina skupa s mnogim poznatim komunistima. Za vrijeme rata bio je na redarstvenim položajima. On je bio izručen i osuden na vješanje.
- 193 Krizman, *Pavelić u bjekstvu*, 26. Upravo je nevjerojatno, da Jakov Blažević, *Tražio sam crvenu nit* (Zagreb: «Zagreb» izdavačko i propagandno poduzeće, 1976.), 120, tvrdi, da je proces «ustaškoj vladi na čelu s Budakom» bio održan pred Vojnim sudom Generalštaba Jugoslavenske Armije u Beogradu. Od šest osoba, iz Mandićeve grupe od 15 osoba, koje nisu bile izvedene pred sud u ovoj raspravi, poznata mi je sudbina jedino Josipa Gjebića. On je iz zatvora u Petrinjskoj ulici bio prebačen u Sarajevo, tamo suđen na višegodišnju robiju, i poslije izdržane kazne ponovno otiašao u izbjeglištvo. Umro je u Kanadi 8. veljače 1984. Bilo bi potrebno razjasniti i sudbine ostale petorice, da li su bili izvedeni pred sud ili jednostavno ubijeni. To su slijedeće osobe: general Viktor Prebeg, Dr. Ferdo Čačić, Dr. Aleksandar Benak, zrakoplovni pukovnik Ivan Tudor i Marko Lovoković.
- 194 Imam, na primjer, izrezak iz jedne neoznačene novine u New Yorku, koja donosi vijest United Press, datiranu London, 7. lipnja, prema kojoj je Tanjug javio, da je toga dana izvršena smrtna kazna nad Drom Nikolom Mandićem i Drom Milom Budakom. Istu je vijest zabilježio i Vinko Nikolić, koji je tada bio u logoru Grumo Apulja u Italiji, pod datumom od 7. lipnja 1945.: V. Nikolić, *Tragedija se dogodila u svibnju* (Barcelona: KnjižnicaHrvatske Revije, 1984.), I, 97. Sudeći prema Krizmanu, ta vijest nije bila objavljena u zagrebačkom novinstvu prije druge polovice lipnja 1945., dakle najmanje jedan tjedan dana kasnije.
- 195 Čović, *nav. dj.*, 210.
- 196 Fertilio, *nav. dj.*, 146. Luka Gojčeta pratio je Budaka i u izbjeglištvo i bio skupa s njime izručen jugoslavenskim vlastima 18. V. 1945. Vjerojatno je strijeljan nedaleko Škofje Loke 25. svibnja 1945. O svojoj vjeri u Boga i predanju njegovoj volji Budak krasno piše svojoj ženi Ivki 18. travnja 1930. iz zatvora zagrebačkog Sudbenog Stola: «Mile Budak: Pismo svojoj ženi Ivki». *Hrvatska Revija* (Barcelona), 39. (1989.), 4, 702-709.
- 197 Isto, 144.
- 198 *Isto*, 145.
- 199 Kovačić, *nav. dj.*, 107.
- 200 V. Nikolić, *Pred vratima domovine*, II, 177-178.

Svršetak

PRILOZI ZA BIOGRAFSKI LEKSIKON HRVATSKIH POLITIČKIH UZNIKA (XXVII.)

- 2536. PETROVIĆ, Anica** (Ivan) - rod. 17.05.1919. u Rakovici. Osud. 1947. presudom Okružnog suda Sl. Brod po ZPND čl. 3. t. 14. na 2 god. zatvora.
- 2537. PETROVIĆ, Liza** (Ivan) - rod. 17.11.1905. u Petrivcima. Osud. 1951. presudom Okružnog suda Osijek po čl. 8.st.1. na 14 mjes. zatvora.
- 2538. PETROVIĆ, Reza** (Ivan) - rod. 16.08.1922. u Osijeku. Osud. 1947. presudom Vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 10 god. zatvora.
- 2539. PETROVIĆ, Sofija** (Špiro) - rod. 01.01.1907. u Tominu Gaju. Osud. 1947. presudom Okružnog suda za Liku u Gospiću po ZPND čl. 3. t. 3. na 1 god. zatvora.
- 2540. PETROVIĆ, Vjekoslava** (Stjepan) - rod. 01.11.1905. u Valpovu, Osijek. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Komande Osječk. Podr. po ZPND čl. 3. t. 3. na 8 god. zatvora.
- 2541. PETROVIĆ, Zorka** (Mato) - rod. 21.04.1924. u Rešetarima. Osud. 1947. presudom Div. vojnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 18 mjes. zatvora.
- 2542. PEZELJ, Marijana** (Blaž) - rod. 28.07.1930. u Rijeku. Osud. 1949. presudom Okr. suda Rijeka na 2 god. zatvora.
- 2543. PEZELJ, Matija** (Grga) - rod. 02.08.1928. u Sirkirevcima. Osud. 1945. presudom Divizijskoga vojnog suda Sl. Požega po ZPND čl. 11. na 13 mjes. zatvora.
- 2544. PEZIĆ, Albina** (Ignac) - rod. 27.11.1914. u Zagrebu. Osud. 1947. presudom Okružnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 8. na 1 god. zatvora.
- 2545. PFAF, Marija** (Marijan) - rod. 31.12.1914. u Đakovu. Osud. 1947. presudom Okružnog suda Sl. Brod po ZPND čl. 3. t. 14. na 18 mjes. zatvora.
- 2546. PIHAČ, Štefica** (Petar) - rod. 04.01.1922. u Sarajevu. Osud. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po čl. 9. t. 2, na 5 god. zatvora.
- 2547. PIHLER, Josip** (Josip) - rod. 10.10.1896. u Zagrebu. Osud. 1947. presudom O.S. Za Grad Zagreb na 1 god. zatvora.
- 2548. PIHLER, Julijana** (Maksimilij) - rod. 15.01.1920. u Bos. Brodu. Osud. 1945. presudom Okružnog suda u Osijeku po ZPND čl. 3. t. 14. na 10 god. zatvora.
- 2549. PIHLER, Tatjana** (Vjekoslav) - rod. 08.12.1920. u Zagrebu. Osud. 1947. presudom Okružnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 1. na 10 mjes. zatvora.
- 2550. PILER, Marija** (Filip) - rod. 08.06.1896. u Osijeku. Osud. 1946. presudom Vojnog suda Osijek po UVS čl. 14. na 5 god. zatvora.
- 2551. PILER, Ružica** (Tomo) - rod. 01.01.1926. u Đakovu. Osud. 1949. presudom Vojnog suda Zagreb po na 5 god. zatvora..
- 2552. PILIĆ, Slavica** (Dinko) - rod. 01.01.1916. u Splitu. Osud. 1944. presudom Vojnog suda Split po UVS čl. 13. i 14. na 3 god. zatvora.
- 2553. PILIPOVIĆ, Lucija** (Jozo) - rod. 17.01.1899. u Strugi. Osud. 1947. presudom Okružnog suda Sisak po ZPND čl. 3. t. 14. na 18 mjes. zatvora.
- 2554. PINTAR, Anica** (Josip) - rod. 25.03.1901. u Zagrebu. Osud. 1947. presudom Okružnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 3. na 7 god. zatvora.
- 2555. PINTAR, Stjepan** (Franjo) - rod. 24.03.1920. u Dalju, Osijek. Osud. 1945. presudom O.S. Osijek na 3 god. zatvora.
- 2556. PINTARIĆ, Elizabeta** (Josip) - rod. 05.06.1906. u Ciglenici, Bjelovar. Osud. 1947. presudom Okr. suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14, na 10 god. zatvora.
- 2557. PINTARIĆ, Franjica** (Ivan) - rod. 01.07.1902. u Zagrebu. Osud. 1945. presudom Okružnoga narodnog suda Zagreb po ZPND čl. 8. na 18 mjes. zatvora.
- 2558. PINTARIĆ, Marija** (Franjo) - rod. 24.10.1925. u Rosinji, Lukavac. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Zagreb po UVS čl. 14. na 10 god. zatvora.
- 2559. PINTARIĆ, Marija** (Stjepan) - rod. 13.10.1906. u Osijeku. Osud. 1949. presudom Okr. suda Osijek po KZPND 6L. 8. čl. 2. na 1 god. i 6 mjes. zatvora.
- 2560. PINTARIĆ, Matilda** (Franjo) - rod. 22.03.1904. u Čakovcu. Osud. 1947. presudom Okružnog suda Varaždin po ZPNO čl. 3. t. 14. na 2 god. zatvora.
- 2561. PINTARIĆ, Mato** (Vlado) - rod. 01.01.1950. u Bašincima. Osud. 1972. presudom Okružnog suda Osijek po KZ čl. 174. na 6 mjes. zatvora.
- 2562. PINTEROVIĆ, Antonija** (Mate) - rod. 06.04.1906. u Vinkovcima. Osud. 1945. presudom Vojnog suda Osijek po UVS čl. 14. na 1 god. zatvora.
- 2563. PIRC, Marija** (Antun) - rod. 15.07.1912. u Sisku. Osud. 1946. presudom Okružnog suda Sisak na 6 mjes. i 15 dana zatvora.
- 2564. PIRŠER, Danica** (Ivan) - rod. 09.05.1923. u Zagrebu. Osud. 1952. presudom Kotarskog suda Zagreb. Obl. po KZ čl. 303. na 2 god. zatvora.
- 2565. PISKAČ, Andelka** (Jakov) - rod. 08.11.1925. u Zvorniku. Osud. 1947. presudom Okružnoga narodnog suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 7. na 5 god. zatvora.
- 2566. PISKAČ, Kata** (Ivan) - rod. 19.03.1892. u Zvorniku. Osud. 1947. presudom Okružnog suda Bjelovar. po ZPND čl. 3. t. 7. i 14. na 8 god. zatvora.
- 2567. PIŠČAK, Kata** (Ivan) - rod. 20.10.1921. u Čazmi. Osud. 1947. presudom Okr. suda Bjelovar po ZPND čl. 3, t. 14. na 4 god. zatvora.
- 2568. PIŠKULIĆ, Marica** (Jure) - rod. 15.01.1919. u Zagrebu. Osud. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 14 na 9 god. zatvora.
- 2569. PIŠPAK, Ivanka** (Andrija) - rod. 22.02.1922. u Zagrebu. Osud. 1946. presudom Div. vojnog suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 7. na 18 mjes. zatvora.
- 2570. PIŠTALEK, Luka** (Stipo) - rod. 05.08.1912. u Potočanimama, Livno. Osud. 1960. presudom Okružnog suda Osijek po KZ čl. 303. st. 2, na 10 mjes. zatvora.
- 2571. PIVAŠEVIC, Ivanka** (Jure) - rod. 06.05.1914. u Zagrebu. Osud. 1945. presudom V. S. Kom. Grada Zagreba po UVS čl. 13. na 10 god. zatvora.
- 2572. PJEVAČ, Marica** (Mate) - rod. 02.02.1923. u Zabnici. Osud. 1947. presudom Ok. suda Bjelovar po ZPND čl. 3. t. 14. na 4 god. zatvora.
- 2573. PLAČKO, Marija** (Mijo) - rod. 01.01.1905. u Zagrebu. Osud. 1946. presudom Okr. nar. suda Zagreb po ZPND čl. 3. t. 3. na 2 god. zatvora.

BRUŠANSKE I TRNOVAČKE ŽRTVE

U završnim borbama Drugoga svjetskog rata na novoosvojenim su prostorima jugoslavenski partizani izvršili neviđenu pljačku, nasilja i ubijanja. Hrvatska vojska povlačila se na zapad, nastojeći se predati saveznicima, u uvjerenju da će u njima naći spas od partizanskog pokolja. S vojskom su se povlačili i civili. Kolone u povlačenju pratili su partizani, pucajući po njima iz sveg oružja s kojima su raspolagali, uključujući i zrakoplovstvo. Iscrpljeni dugim putom i gladi, u Austriji, na Blajburškom polju, Hrvati su se predali "uljuđenim" Britancima, koji su ih razoružane izručili na milost i nemilost podivljanim jugoslavenskim partizanima, koji izvršile nad zarobljenicima stravičan pokolj.

Nisu se svi hrvatski vojnici i civili odlučili na povlačenje na zapad u traženju spasa kod saveznika. Veliki broj ostao se skrивati po gradovima i selima, a naročito po šumama i planinama. Zaštitu i pomoć našli su u svojoj rodbini i prijateljima. Nažalost, zbog izdaje mnogi su stradali, bili su ubijeni ili osuđeni na dugogodišnje zatvorske kazne ili su prisilno iseljeni na Banovinu i Kordun, gdje su kao roblje radili na imanjima srpskog pučanstva. O hrvatskom stradanju i partizanskim zločinima u podvelebitskim selima Brušanima i Trnovcu, svjedoče članice i članovi gospičke Podružnice Hrvatskog društva političkih zatvorenika.

**Ostala sam živa, ali, ipak,
ubili su dio mene.**

Svjedoči **Kata-Kaja Petrić**, rođena Sanković: "Rođena sam u Brušanima 18. studenog 1923. Moji roditelji otac **Luka Sanković** i majka **Ana rod. Ratković** imali su nas troje djece: **Mariju**, **Nikolu** i mene. Odmah po završetku Drugoga svjetskog rata 1945. uhićena je sestra Marija, iža nje ja, pa onda brat Nikola i mama. Optuženi smo da smo hranili i sakrivali hrvatske vojниke u Velebitu. Mariju je ispitivao u gospičkom zatvoru udbaš **Joso Bubaš** iz Ličkoga Novog. Tu kao ju je i podvrgao mučenju električnom strujom. Osuđena je na smrt strijeljanjem. Kasnije joj je ta kazna preinačena na vremensku. Izdržala je 7 godina strogog zatvora u Slavonskoj Požegi. Teško se razboljela, operirana je i nakon operacije jedva je ostala živa.

Piše:

Ivan VUKIĆ

Bila je ponosna i prkosna. Nije se dala pokoriti srjakomunističkoj vlasti.

Ja sam osuđena na tri godine strogog zatvora, a pravomoćno na dvije. Otpuštena sam iz zatvora nakon godinu i pet mjeseci. Kaznu sam izdržavala u kaznionici u Slavonskoj Požegi. Istragu nuda mnem vršio je udbaš **Pajo Milković**. Zatvorena sam bila u samicu. Tu kao me je, čupao mi kosu i izvljavao se. Bio je krvnik. Dok sam bila u gospičkom zatvoru, sadistički se izvljavao nad nama političkim zatvorenicama. Izveo bi nas na kamenim pločama popođeni hodnik. Postrojio bi nas uza zid, a potom bi naredio da kleknemo i da se ne smijemo pomaknuti dok on ne dođe. Klečale bismo tako satima.

Stražar na hodniku bio je milostiviji od njega. Dopustio bi da ustanemo. Kad bi počeo fučkati neku melodiju, bio je to znak da netko dolazi i da kleknemo kako nam je zapovjeđeno. Uz Paju Milkovića mučio nas je stražar **Svilar**. Dok sam bila u gospičkom zatvoru, danonoćno sam slušala jauke, a u noći zvezket lanaca i bat koraka uznika, koje su odvodili na strijeljanje. Neopisiv je taj proživljeni osjećaj straha, a u isto vrijeme prkosa i ponosa, očekujući kada će otključati vrata moje samice i kada će i mene

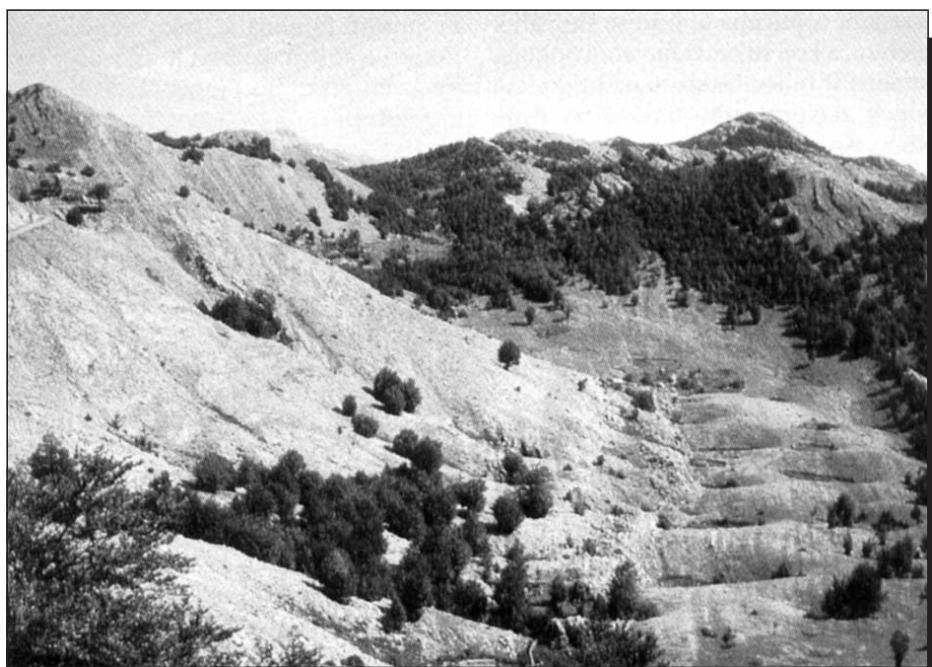
povesti na strijeljanje. Nakon izrečene zatvorske kazne, strah od smrti je nestao, ali je bol i tuga za žrtvama koje su svakodnevno vodili na strijeljanje bila neizmjerna. S tom tugom i bolom i danas u svojim poodmaklim godinama živim. Ostala sam živa, ali, ipak, ubili su dio mene."

Od velebitskih ustanika do partizanskih krvnika

Partizani su po nalogu **Miška Došena**, iz Brušana odveli **Jerka Sudara, Juru Supera i Ivana Lisca**. Ubili su ih u Divoselu kod Debele glavice. Miško Došen mučio je **Jakova Ratkovića**, koji je od silnog batinanja poludio.

Braća Miško i Stipić Došen bili su sudionici Velebitskog ustanka. U Srijemskoj Mitrovici komunisti su ih pridobili za sebe. Kao sudionici Velebitskog ustanka bili su dobro upućeni u to, tko je hrvatski domoljub. Po nalogu komunističke partije pobili su puno čestitih Hrvata. Ubijali su i organizirali ubijanje Srba i Hrvata, kako bi kod srpskog i hrvatskog pučanstva potaknuli nezadovoljstvo i pobunu, podmetnuvši te zločine ustašama.

Svjedoči **Katarina Abramović**: "Rođena sam u Brušanima 10. siječnja 1929. od oca Ivana Lisca i majke **Tone Sudar**. Roditelji su imali nas petero djece: **Stipu, Milu, Mariju, Nikolu** i mene. Tatu su uhiliti 7. travnja 1945. i

Obroenci južnog Velebita

ne sjeća. Partizani su 4. travnja 1945. časnika Cibića zarobili, bez suda i prava na obranu ubili, kako je to i primjereno "antifašističkim oslobođiteljima."

Svaka je nedužna žrtva neoprostiv grijeh! Komu će odgovarati oni što svojim nasiljem i zločinima prisiliše žrtvu, da u obrani i sama izvrši zločin, koji u normalnim uvjetima nikad ne bi napravila? Što su branitelji trebali uraditi? Prema onima, koji pljuju po žrtvama svog naroda, trebali su se prepustiti na milost i nemilost srjakomunistima, a danas globalistima? Kakvu nam to poruku šalju hrvatski predvodnici, zašto nam nameću kolektivnu krivnju, otupljujući kod Hrvata svaku želju za obranu svoga narodnog identiteta i obranu Hrvatske? Zar zaista mislite, i u to nas hoćete uvjeriti, da se lički priproti seljak uključio u ustaške postrojbe gonjen ideoškim razlozima ili kakvim genocidnim nagonom i željom za ubijanjem, ili se pak uključio, spremna na žrtvu, zbog velikosrpskog terora, poniženja i brutalnoga žandarskog batinanja, nošen željom da bude svoj na svome?! Zar je to prirodno pravo svakog naroda po vama teror i zločin??

Nitko pametan ne će umanjiti i zatajiti ničiji zločin, dakle ni ustaški. Samo istina može biti pravedan sudac svima. No, politički moćnici, danas gospoda, a ne tako davno drugovi, istinu-dokaze

koje nisu uništili i krivotvorili, sklonili su u institucije u koje je pristup odobren samo podobnjima. Dok se hrvatski političari svim silama, baš svi, pa i oni koji su do juče nosili crne košulje i mlatarali rukama, pokazujući kako rekoše visinu kukuruza, trude, ograditi se od ustašta i NDH, papagajski ponavljamajući srjakomunističke optužbe da je NDH zločinačka tvorevina i velika pogreška, većina hrvatskog puka im ne vjeruje. Zašto? Više iz inata nego iz razumijevanja, jer je povjesna istina ostala neizrečena. Ne vjeruju političarima! Proživljavaju sve ove životne tegobe koje su posljedica nemoralia i nesposobnosti političara, a kod nekih i osmišljen subverzivni rad protiv Hrvatske.

Kad negativci nasiljem, bez dokaza, hoće uvjeriti u nešto, postižu suprotan rezultat. Pamti hrvatski puk što su radili velikosrbi, jugoslavenski partizani i komunisti, ali pamti i što danas radi politička mafija, koja svoja zločinstva licemjerno zaogrēe plaštem hrvatstva! Narodu mogu lagati, ali ga ne mogu prevariti. Račun za pljačku i veleizdaju morat će ipak podastrijeti i dati hrvatskom puku na naplatu. Istina je, da je ustaški pokret nastao kao odgovor na državni teror spram Hrvata u Kraljevini Jugoslaviji i zbog težnje Hrvata za svojom državom. Istina je, da je NDH nastala i nestala u ratu. Nije imala

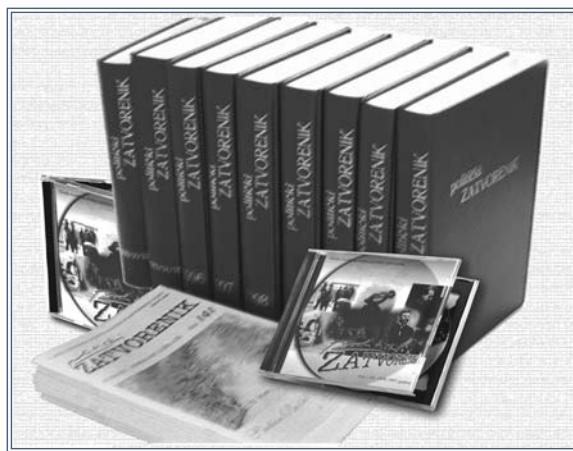
priliku potvrdit se u miru, kakva će država biti. Sve ostalo u svezi s ustaškim pokretom i NDH posljedica je povijesnih okolnosti, o čemu svoj sud trebaju dati povjesna znanost i objektivna politika, koju vode moralni i odgovorni političari. Dok se ne napravi taj iskorak, pravog mira među Hrvatima ne će biti! Jedna pjesmica iz vremena NDH, koju su pjevali partizani, a otpjevali im ustaše i domobrani, oslikava gospićku zbilju u kojoj upućeni iščitavaju istinu i znaju tko je tko, a ona glasi: (Partizani) *Dajte nama Josicu i Delka, eno vama Raduča i Medka*. Ustaše i domobrani otpjevavaju: *Evo vama Josana i Guge da ne prave po Gospiću ruge*. I danas u Gospiću, a ne samo u njemu, znamo, tko su novi Josice i Delki, a tko Josani i Guge. Kod nas Hrvata ništa novo. Ili bojovnici za Dom, ili sluge.

ISPRAVAK

U članku «Obilježen 4. travnja, Dan gospićkih žrtava», objavljenom u br. 158, na str. 36. krivo stoji da je pored spomen-ploče auktor teksta **Ivan Vukić**. Treba stajati: **Tomislav Javor** pored spomen-ploče. Ispričavamo se zbog nehotičnog previda.

(Ur.)

Politički zatvorenik na CD-ROM-u!

Prvih 12 godišta našeg mjeseca objavljeno je i na CD-ROM-u. CD izdanje sadrži sve brojeve od 1 - 129 u PDF i HTML formatu te brojeve od 130 - 141 u HTML formatu.

Dvostruki CD-ROM možete naručiti u središnjici HDPZ-a, Vojnovićeva 15 u Zagrebu, na telefone: **01 / 46 15 437, 46 15 438** ili na mail: **hdpz-sred@hdpz.htnet.hr**
po cijeni od **140,00 kn.**

MOJE SJEĆANJE NA SVIBANJ I LIPANJ 1945.

Nisam nikad kanio pisati o povlačenju do Bleiburga, u kojem sam i ja sudjelovao: još 1945. sam zapazio, da su mnogi ljudi zbog pisanja uspomena, dnevnika ili memoara izgubili život. Komunistička je vlast znala iskoristiti svaku pisani riječ da bi nepočudne ljude optužila, te da ih pomoću takvih dnevnika ili zapisa ucjenjuje, a po potrebi i likvidira. Nakon nekoliko premetačina, koje su partizani izvršili u našoj kući, zaključio sam da je vrlo pametno što nitko od moje braće nije vodio dnevnik, a nije se našlo ni drugih zapisa. Nezgoda je u tome, što se nakon duljeg vremena zaboravljaju pojedini interesantni detalji. Poznato je, da se u razdoblju komunističke vladavine, koja je trajala punih 45 godina, dogadjaji iz Bleiburga nisu smjeli ni spominjati. Opasno je to bilo pripovijedati i vlastitoj djeci ili prijateljima, jer je uvijek postojala opasnost, da to netko od njih nehotice prepriča pred partizcima ili udabašima. Nakon propasti komunističke vlasti, ljudi koji su preživjeli događaje u Bleiburgu, počeli su objavljivati svoja sjećanja. Ta njihova sjećanja uglavnom se poklapaju s mojima, no ipak postoje neke razlike; vjerojatno zbog toga, što svaki čovjek ima svoja zapažanja o pojedinim događajima, a mnogi detalji su i zaboravljeni. Ja ču nastojati ovdje napisati svoja sjećanja o tome i kako sam ja: kao mladić od 16 godina doživio i preživio povlačenje i zarobljavanje u Bleiburgu.

Početkom svibnja 1945., kad su već partizani zauzeli dio Hrvatske, u Zagreb je doputovao moj brat **Šimo** sa ženom **Ankom** i kćeri **Jadrankom**. Doputovali su iz Sarajeva, gdje je moj brat, koji je bio liječnik, radio u jednoj vojnoj bolnici. Naravno, da je bio u vojski, a služio je u jednoj ustaškoj jedinici. Kao liječnik dobio je odmah čin ustaškog bojnika. S njegovom obitelji došao je i Ankin brat **Milivoj Grgić**, koji je u posljednje vrijeme živio kod njih u Sarajevu. Mislim da su partizani već zauzeli Sarajevo, kad su oni stigli u Zagreb.

Šesti svibnja 1945. - nedjelja

Osvanula je nedjelja, 6. svibnja. Prekrasan sunčan dan. Kao i obično u nedjelju, moj prijatelj **Rado (Radoslav Fabijanić)** i ja otišli smo ujutro u 9 sati

Piše:

Antun ŽIVKOVIĆ

**Partizanski ulazak u Zagreb 8. svibnja 1945.
(Iz knjige D. Sagraka: Zagreb 1941.-1945.)**

na misu u crkvu sv. Blaža. Poslije mise krenuli smo prema kinu Zagreb, da kupimo karte za novi njemački film. Prolazeći kroz grad, primjetili smo veliku i neuobičajenu gužvu: kolone ljudi - vojske i civila, pješice i s raznim vozilima (uglavnom kola s konjima) kretali su se Ilicom prema Černomercu. Ja sam tek onda saznao, da se taj silan narod povlači pred nadolazećim partizanima. Naravno, da smo odustali od namjere kupovanja kino karata i odmah krenuli kući u Istarsku ulicu. U Istarskoj, u kući mog oca, napeto su se slušale vijesti. U kući su se, osim tate i mame nalazili moja braća: Šimo, Slavko, Đero, Danče, Šimina žena Anka s Jadrankom, Milivoj, Milivojev prijatelj **Ante Jurić**, mamin brat "zio" **Bepi** i ja. Jadranka je imala tek jednu godinu, a Anka je bila trudna. Dogovoren je da će se Šimo povlačiti zajedno s hrvatskom vojskom, a mi drugi smo sami odlučili da idemo s njim: Milivoj, Ante Jurić, Bero, Danče i ja. Tata, mama, Slavko (koj je bio bolestan) i zio Bepi ostaju u Istarskoj ulici. Anka, koja je bila u drugom stanju, trebala je s Jadrankom otići na Klenovac k našem bratu **Marku** i njegovoj ženi **Tei**.

Odmah smo se počeli pripremati za odlazak. Prikladno smo se obukli i isti dan navečer krenuli smo u Martićevu ulicu, gdje se navodno nalazila jedan Šimina postrojba. Mislili smo da oni

imaju nekakva prijevozna sredstva (kamione), pa da će nas povesti do austrijske granice. To je bila iluzija! Svuda se osjećala nervosa i obezglavljenost. Naravno, da u takvoj situaciji nismo našli nikakve kamione. U Martićevu ulici naišli smo na jednu postrojbu "Crne legije", čiji je zapovjednik, jedan ustaški bojnik bio vidno uspaničen. Kad je čuo da tražimo kamion za povlačenje, pobjesnio je i počeo vikati da povlačenja nema. Srećom, njegovi su vojnici prepoznali svog liječnika i mi smo se uspjeli izgubiti u općoj gužvi koja je nastala. Kad smo vidjeli da od prijevoza nema ništa, vratili smo se natrag u Istarsku da prespavamo, pa da rano ujutro krenemo na put - pješice. Zapravo je povlačenjem hrvatske vojske trebalo izbjegći zarobljavanje od partizana, jer se znalo kako postupaju sa zarobljenicima, znalo se i za njihova razna zvjerstva. Cilj je bio da se stigne do vojske zapadnih saveznika i da se njima predamo. Znalo se da su zapadni saveznici zauzeli dio Austrije, a da Madžarsku i Hrvatsku zauzimaju Rusi i partizani.

Sedmi svibnja - nedjeljak

Ustali smo rano, prije zore. I naša skupina krenula je na put. Kad smo došli do Ilice, uključili smo se u kolonu koja se kretala prema Podsusedu. U koloni su pretežno bili pješaci, ali bilo je dosta kola s konjskom zapregom. Bio je tu i stanoviti broj kamiona, koji su brže napredovali, ali sam kasnije video da nisu stigli daleko: kamioni su bili pretovareni nepotrebnim stvarima, a nisu imali dovoljno goriva. Sjećam se jednoga policijskog autobusa, koji je bio toliko natovaren raznim stvarima, da je već na izlazu iz Zagreba završio u jarku, kraj ceste.

Kad smo stigli do općinske zgrade u Vrapču, kolonu su napala dva zrakoplova. Ne znam, jesu li bili engleski ili partizanski. Letjeli su nisko i pucali iz strojnica. U koloni se nalazio i jedan njemački kamion, koji je na sebi imao montiran protuavionski četverocijevni top. Iz kamiona je otvorena vatrica na avione, koji su onda odletjeli. Za vrijeme tog okršaja mi smo ležali u jarku kraj ceste. Đero, koji je bio bolestan, već je u Vrapču pokazivao znakove umora, pa ga je Šimo nagovo-

JEDAN OD RIJETKIH PREŽIVJELIH S JAZOVKE (IV.)

Dan pred Svijećnicu, oko pet sati poslije podne, prišao mi je jedan Okičanac. Bio je partizanski rukovodilac i djelovao u njihovom štabu. U Sošice je iz Metlike dovezen ranjen metkom u ruku, pa sam mu ja previjao ranu. Zvao se **Mijo Valečić**. Nakon što mu je na ruci zacijselila rana, vratio se u štab. Tu su mu odmah dali posebni zadatak. Tako je on u to predvečerje došao k meni i rekao bih da me spasio. Pitao me: "Čuj, imenjače, znaš li ti gdje je Slavetić?" "Znam ja jako dobro!", odgovorio sam mu. Postao sam vrlo oprezan. Pomiclio sam u tren da me stavlja na kušnju. Ponovio sam da znam

Piše:

Mijo SAMAC

velikom strahu. Noću su partizani odvođili od domaćih izdajica prokazane ljude i ti se nikada više nisu vraćali. Poubijali su ih nemilice, bez saslušanja i suda, i bez gržnje savjesti.

Već sam spomenuo da su moji mislili da sam mrtav. Ja sam u Krašiću, u jednoj kući blizu pilane ostavio poruku da sam odveden prema Sošicama. Zato su bili uvjereni da sam završio u Jazovki. Živjeli su u velikom strahu. Mnogo je partizana bilo u selu, zatim na Goljaku i u Dragovaničaku, jer je ta sela bila zaposjela spomenuta partizanska brigada. No, ja sam se osjećao konačno malo sigurnijim i veselijim. Kada su u štabu preuzezeli poruku i pročitali je rekoše nam da pričekamo pod velikom lipom usred sela dok se vojska prikupi i povuče, jer je hrvatska vojska koja je krenula iz Zagreba već zaposjedala položaje nedaleko Petrovine. Po Keledušu i okolnim šumama. Otuda je trebao započeti napad prema Slavetiću.

Nisam smio gubiti na vremenu. Oni do četiri sata moraju otici iz Slavetića, a ja im prije toga trebam zamesti trag. Bilo je nešto prije 2 sata ujutro. Moj suputnik mi iznenada reče: "Druže, pa kad ti znaš u to selo, daj nekoga probudi, možda ima netko malo rakije da popijemo." Pili su oni rakiju: što je bila žešća, to im je bila draža! "Probudit ćemo nekoga!", rečem mu. Bojao sam se odvesti ga u nečiju kuću, pa sam odlučio otici ravno u svoju rodnu kuću. Moj brat **Adam**, bio je zajedno s pokojnim **Stetnerom**, kao rezervist u domobranima, u Bijeljini i u Zvorniku. Kod kuće su bile samo žene. Moj mlađi brat **Ivan** bio je na položaju u Stativama kod Karlovca. Bio je mlađi, 1924. godište. Doma su bile nevjesta, bratova žena, baka sada već pokojna **Marta** koja je imala oko 90 godina i sestra **Bara**.

Bilo je oko pola tri kad sam pokucao na vrata. Otvorila ih je sestra Bara i uzkliknula: "A joj, jesli to ti!" Znakovljem sam je umirio. Bilo je opasno bilo što reći ili se odati. Ja se nisam bojao svoga pratioca, koji je iz opreza ostao izvan kuće, jer sam imao pušku kao i on, ali sam želio ostvariti svoj plan do kraja. Nakon što sam joj dao do znanja da bude tiho, glasno sam je upitao: "Drugarice, imaš li nešto ovdje za moje drugove? Možda dobre rakije?" Ona veselo uzvrati da ima i to dobre rakije. Skoči za čas u podrum i donijela je litru rakije. Pružim je svome pratiocu. Nagnuo je i nakon par gutljaja pohvalio je riječima: "Dobra je. Prava rakija." Velikodušno sam mu preporučio

Spomen-ploča na Jazovku

gdje je Slavetić i postavio mu protupitanje, što želi sa mnom? Izrazio sam želju da bih ostao gdje jesam i ne bih se otuda micao. "Ne, ne. Ti ćeš poći u Slavetić!", reče odvažno.

Obuzeo me sve veći strah. Taj je postao još mukotrpniji pri pomisli da bih mogao nešto nepromišljeno izgovoriti. Smogao sam riječi i upitao ga: "Mija! Što hoćeš sa mnom? On je pozurno naredio da odmah podem s njime u komandu partizanskog štaba. Tamo da će mi dati oružje i odrediti me kao vodiča jednom pouzdanom njihovu čovjeku kojega bih trebao sigurnim putem povesti u Slavetić. On je tamo trebao prisjeti do ponoći, najkasnije do 2 sata ujutro. Zato ćemo se i kretati najkraćim i najbržim putem, a po dolasku u Slavetić, tamošnjoj komandi predati poruku da se iz Slavetića njihova Kordunaška brigada odmah povuče na Žumberak, jer joj prijeti opkoljavanje od hrvatske vojske

Naredio mi je da ga dovedem u njihov štab smješten u Slavetiću, u bivšoj gosstionici ("Horvatica"), nedaleko župne crkve te da se zajedno s brigadom sutra ujutro prije zore vratimo u Žumberak. U sebi sam već tada pomislio: "Imenjače, više me ne češ vidjeti!" Išao sam.

Moj suputnik je tu bio potpuni starac. Bio je partizan, Srbin, star oko 40 godina, otac dvoje djece. Bio je potpuno prepušten u moje ruke. Dok smo putovali, mogao sam ga ubiti, ali sam imao strpljenja i doveo ga do mjesta gdje su nam rekli. Na ulazu u Slavetić nas je zauzavila njihova straža. Bilo je oko pola dva ujutro. Na zahtjev straže ovaj je čovjek očitovao lozinku, jer ja u te stvari nisam bio upućen. Lozinka je glasila: "Postolje Petrovac!" Propustili su nas. Moj je znanac pitao gdje je štab, kod kojeg mora predati omotnicu s porukom. Pokazali su nam spomenutu kuću, koja se u noći raspoznavala po slabom osvjetljenju. Struje u selu nije bilo. Svi su domaći ljudi živjeli u

da je spremi u torbu, jer će i na putu dobro doći koji gutljaj. "Zar to sve?", pitao me začuđeno. "Pa sve!", rekoh. "Samo nosi!", nadodao sam. Bila su već tri sata. Moja je sestra zapalila petrolejsku lampu. Predložila nam je da sjednemo u sobi dok nam ona pripremi nešto za jelo. "Ne, nemamo vremena", odgovorio je on. "Mi idemo, jer moramo na vrijeme biti na zbornom mjestu!" Dobacio sam sestri samo to da se ja ne ču vratići doma, ali ne ču ni s njima natrag u Žumberak. Bojao sam se, ako on sazna da mi je to kuća, da će moje uzeti za taoce ili će stradati. Odvest će ih gore u jamu.

V. dio

Vratili smo se pod lipu. Tu su se već počeli okupljati partizani pozvani iz slobodnog mjeseta i susjednih sela. Shvatio sam da imam malo vremena na raspolaženju. Ničim nisam želio dati do znanja da nešto planiram ili želim izvesti. On je polako pio rakiju. U jednom trenutku mu spomenem kako sam bio tu na položaju, pa sam upoznao djevojku koju bih želio na brzinu posjetiti. On mi dopusti da joj reknem "barem doviđenja". Zanimalo ga je li daleko. Rekoh da je blizu, treća, četvrta kuća, reče mi: "Požuri! Drug te čeka ovđe!" Nije me dočekao.

Dotrčao sam kući. Sakrio pušku. Presukao prnjavo rublje. Bilo je puno ušiju, svraba. Nismo se prali tjednima. Da je ono u Sošicama potrajalo još koji dan, rekoh Vam, da bih bio skončao svoj život. Tako su bili nemogući uvjeti u kojima su nas držali i ponižavali.

Pozdravio sam nevjестu i sestruru. Zabranio sam im bilo kome reći što o mom boravku doma i odlasku iz kuće. Ionako su u selu svi bili uvjereni da više nisam živ, da sam ubijen, bačen u jamu. Ja sam oko pola četiri krenuo drugim smjerom. Želio sam iskoristiti veo noći. Padao je sitan snijeg. Nisam osjećao ni umor ni nesanicu. Noge su hitro i bezbolno koračale, gotovo letjele. Odlučio sam bio poći prema Jaski i predati se svojima. Bojao sam se ići cestom. A trebao sam zbog opreza izbjegći i partizanski Dragovanačak. Prošao sam preko Delnjaka, zatim preko Leskovca, pa na Vidinu Goricu i tada odlučih poći k svojoj rodbini u Rastoke. Probudio sam ih malo prije 4 sata. Bili su u velikom strahu od svega što se događalo, osobito zbog zlodjela partizana. Oni su već znali da je u blizini stacionirana hrvatska vojska. Ujna je probudila ujaka **Juru Batelju**. Zagrljio me i razveselio se što me vidi. Rekli su mi da je naša vojska u Keledušu. Bojali su se i oni, da me partizani ne nađu kod njih, jer bi ih optužili za skrivanje i suradnju s "neprijateljem". Ja sam im obrazložio

kako ih ne želim dovesti u nesigurnu situaciju i da ja odmah idem k svojima u Keleduš. Dali su mi platnenu vrećicu u kojoj je bio komad (...) Kada sam došao u Keleduš, bio je to veliki pašnjak, zapravo proplanci obrasli malom šumicom, pred mene su iskočila dva vojnika odjevena u debele bunde i naoružani automatima. Znao sam da to nisu partizani, već vojska iz Zagreba, samozvana domobradska pukovnija. Zaustavili su me i ispitivali odakle sam i što sam. Sve sam im ukratko ispričao. Jedan me je od njih odveo na mjesto današnje škole u Petrovini gdje je na dvorištu iza te škole bio kamion i vojnička kuhinja. Kuhanje se doručak za vojsku koje je bilo puno, a spremala se za Slavetić. Preuzeo me na razgovor neki natporučnik i pitao me kako ču ja sad u Karlovac, do svoje vojarne. Odgovorio sam da ne znam drugačije, nego ići vlakom iz Domagovića. "Ne tako! Ti ćeš sada dobiti vozača sa službenim vozilom i vojnika pratioca i oni će te odvesti u twoju jedinicu u Karlovac!" Bilo je hladno. Dali su mi dvije deke i oni su mene negdje oko devet sati dovezli u Karlovac. Predali su me u moju vojarnu. Sve sam im ispričao. Da me partizani opet ne zarobe, iz Karlovcu su me poslali u prekomandu, u Srijemsku Kamenicu na Dunavu. Tamo je isto bio takav rod vojske: Pontonerija. Onda je Srijem pripadao nama. To je iznad Petrovaradina, na Dunavu.

Otada sam boravio u Kamenici, pa u Osijeku. Bio sam vojnik u jednom gorskog zdrugu. Djelovali smo po Slavoniji i Moslavini. Sve do Bosne. Bila je to vrlo jaka jedinica. Povlačili se, dospio sam u Sloveniju. Došao sam, ne samo ja, već tisuće i stotine tisuća ljudi i rečeno nam je da ćemo se predati Englezima. Oni nas nisu htjeli primiti. Dapače, vraćali su nas i predavali partizanima u zagrljaj, uz obećanje da se nama ništa ne će dogoditi. Bilo je tu mnogo vojske, ali i civila. Mnogo žena i djece jer se to silno mnoštvo željelo skloniti pred dolaskom partizana. Kod Eisenkapelle smo prešli granicu. Došli smo do pred Klagenfurt. To je još dalje od Bleiburga. U mojoj jedinici bilo nas je oko 5 do 6 tisuća vojnika. Tu smo bili zadržani na jednom polju i otuda smo vraćeni natrag. Svrstavali su nas u kolone po 500, po tisuću, već kako koja. Ja sam išao u koloni koja je brojila oko pet tisuća zarobljenika. Preko Pođavine vodili su nas do Novog Sada.

Bilo je tu starih, ali i mnoštvo mladih ljudi. Tko je bio jak izdržao je. Putem smo jeli puževe, ubijene konje, mladu djetalinu, ječam što je počeo klasati. Jeli smo sve, kao vegetarijanci. Kad smo došli u Viroviticu više nas nije bilo pet tisuća.

Kolona se gotovo prepolovila. Preko dvije tisuće ostale su mrtve na putu. Ljudi u hrvatskim selima su nas rado primali i davali nam hranu koju nismo smjeli primiti.

Kada smo došli do Novog Sada, dakle prevalivši put preko 600 kilometara, među nama se pronio glas da nas sada šalju još dalje, u Srbiju, Makedoniju i Rusiju. Međutim, za dva tri dana iz tog logora i preostalih živih izabrali su na oko dvjesto ljudi i poslali nas na rad na Dunavski nasip. Rekli su nam da ćemo u tačkama voziti zemlju i dobivati hranu. Mi smo to prihvatali jer više nismo znali kako se jede. Zvali su nas radnički bataljun. Dobili smo nekakva radnička odjela i radili posao koji su nam odredili.

Nakon dva mjeseca dali su nam odobrenje da se možemo javiti svojim obiteljima ali i napomenuti gdje se nalazimo. Bio je to trik kontraobaveštajne jugoslavenske službe (KOS-a). Ja sam to napravio, a sestra mi je rekla da spomenuto pismo nikad nije došlo kući. U rujnu mjesecu su nas, zapravo zarobljenike, pitali da li tko od nas želi preći u redove jugoslavenske vojske. Dapače, rekli su nam da bismo bili graničari i to na granici s Grčkom. Mi smo se javili. Vidjeli smo u tome mogućnost izlaska iz neizvjesne zarobljeničke situacije i teškog rada. Tako smo ubrzo preko Beograda odvedeni u Skopje, a onda u Dever Kapiju. Tu su nas izmiješali sa svojim partizanskim vojnicima kojih je redovito bilo više od nas dovedenih iz logora. U svojstvu graničara proveo sam gotovo tri godine. Tek u jesen 1948. došao sam kući.

(Svršetak)

MRTVI VUCI

- mrtvi vuci*
- ubili ih doci*
- mrtvi vuci*
- ubili ih koci*
- zubom o Zub*
- nek' se ovca dere*
- zubom o Zib*
- samo nek' se ždere*
- mrtvi vuci*
- ubili ih stoci*
- mrtvi vuci*
- ubili ih oci*
- mrtva vuka*
- u gori Hajduka*
- ubila je*
- osvetnička ruka*

Mario BILIĆ

SUĐENJE I POGREB MARIJANA BEGIĆA

Marijan Begić rođen je 1888. u Posuškom Gracu, općini Posušje. Godine 1923. s obitelji je preselio iz svoga rodnog mesta u Turski Sitneš, općina Lepenica (koju Srbi prozvaše Srbac), kotar Prnjavor. Od svoga prodanog imanja u rodnom mjestu kupio je drugo imanje u mjestu u koje se doselio. S njim su se doselili supruga **Matija**, brat **Mirko** i stric **Ivan** s obiteljima. Iza njega i uz njegov nagovor i pomoć naselile su se uza nj i još brojne hercegovačke obitelji: Knezović i Galić s posuškog područja, te Grizelj, Čuljak i Ćorluka s grudskog područja, pa i još mnoge druge. Tako je tu nastalo jedno oveće hercegovačko naselje.

Marijan se u novoj sredini dobro snašao. Među mještanima i doseljenicima stekao je zapažen ugled, pa je 1939. izabran načelnikom općine. Postao je poznat i u prnjavorskome i derventskom kraju, a i dalje do Banje Luke. Stekao je velik posjed, pa su ga sumještani oslovljjavali s "gazda Begić". Drugi svjetski rat Marijanu je, kao i svim Hrvatima - navlastito Hercegovcima koji su tu bili naseljeni, donio pogibeljnu opasnost po život.

Odlazak u izbjeglištvo

Marijan u rujnu 1942. napušta svoje imanje i uspijeva izmaći četničkoj kami, bijegom preko Save u Slavoniju. S njim i njegovom obitelji bježali su i neki susjedi. U izbjeglištu je prebivao i životario uglavnom u Davoru, Živikama kod Oriovca i u Leskovači kod Bosanske Gradiške. Iz Živika se u svibnju 1945. povlačio s hrvatskom vojskom i mnogo-brojnim hrvatskim pučanstvom prema Zagrebu i dalje preko Slovenije prema Austriji. U povlačenju preko Slovenije zarobili su ga partizani i sproveli u rodni Posuški Gradac. Prešutio je mjesto stalnog boravka, računajući na to da bi ga tamošnja takozvana narodna vlast ubila, jer su je činili popartizanjeni četnici koji su preko noći postali "partizani", samo zamijenivši četničko znakovlje zvijezdom petokrakom. Dakle, svjesno je prešutio mjestu u kojem je bio nastanjen, koje je zbog opasnosti od četnika napustio i tako spasio goli život, za razliku od onih Hrvata koji su tamo ostali i mučenički skončali od četničke kame. Na svu sreću, ostao je neotkriven, pa mu je određen povrtni put u rodno mjesto. Tako je, eto, stigao zajedno sa suprugom i još nekim u Mostar, pa po-

Piše:

Josip Jozo SUTON

tom u rodni Posuški Gradac, gdje se smjestio kod obitelji svoga prezimenjaka i rođaka **Joze Begića**.

Za Marijanov dolazak u Mostar doznao je i tadašnji mostarski biskup **dr. Petar Čule**, koji ga je pozvao sebi i pružio mu neophodnu pomoć. **Luca Bakula - Bonuša** iz Posušja, vidjevši da Marijan ima samo nužni smještaj, te da mu je nemoguć povratak u Sitneš, da nema nikakvih sredstava za život, prima ga u svoju kuću u Posušju i ujedno mu ustupa poslovni prostor u kojem otvara gostionicu. Tu ostaje i radi, sve do smrti 1975. Sva sreća da uvijek ima dobrih i plemenitih ljudi koji pomažu drugima u nevolji.

Sve Hrvate kojima nije uspjelo izvući se iz četničkog okruženja s područja Sitneša kod Prnjavora i pobjeći preko Save u Slavoniju, četnici su, nakon najstrašnijih zlostavljanja, pobili i bacili u Savu ili spalili u vlastitim kućama. Po kazivanju **Slavka Galića** (1920.), akademskog kipara iz Zagreba, njegovu su obitelj 1943. četnici vojvode **Nikole Forkapića** izmasakrirane spalili u vlastitoj kući u Sitnešu i to: oca **Filipa Galića** rođenog 1885. u Čitluku kod Posušja, majku **Matiju Galić** rođenu 1885., brata **Jerku Galića** rođenog 1911. i sestru

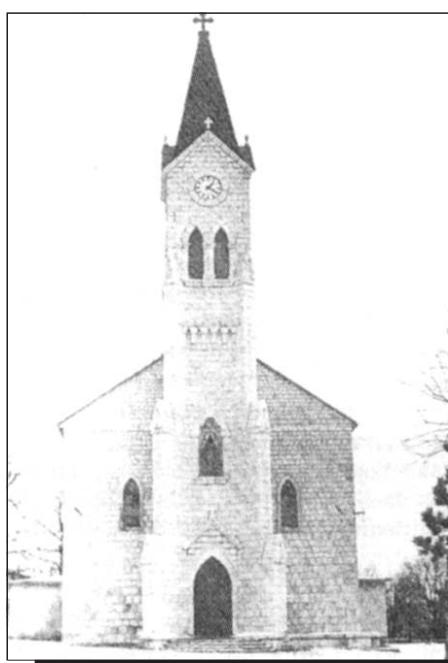
Maru Galić rođenu 1924. Ta je obitelj od svoga doseljenja u to mjesto 1925. živjela mirno i čestito na kupljenom imanju, sve dok nisu tim područjem zavladali četnički koljači koji su krvničkim postupcima istrijebili sve Hrvate i zatrljali svaki spomen na hrvatstvo. Ni u poratnim godinama izbjeglim i preživjelim Hrvatima s područja Sitneša četničko-partizanska vlast nije dopuštala da se vrate na svoja imanja. Vlasnike je proglašila narodnim neprijateljima, a njihova imanja pretvorila u takozvanu društvenu imovinu.

Istraga i suđenje

Marijana, isprva OZN-a, a kasnije UDB-a, ne ostavlja na miru, nego ga budno prati. Godine 1954. lišava ga "slobode" i privodi u Banja Luku u UDB-u nadležnu za prijavorski kotar ("srez"). Tu se protiv njega otvara istražni postupak. Za istražitelja mu je određen udbaš **Cvjetko Guzina** iz Bosanskog Broda, inače brat **Vojina Guzine**, tadašnjeg direktora Narodne banke Jugoslavije.

Po završenom istražnom postupku, koji je mjesecima trajao, zakazuju mu javno suđenje na području na kojem je stanovao i radio od 1923. do 1942. S njie na mjestu prvooptuženika, sudi se i trojici njegovih sumještana Hrvata. O tom su na velika zvona obavješćivala sva banjalučka sredstva javnog priopćavanja, ističući spektakularnost toga događaja; kako će narodni sud i sam narod suditi i presudit velikim ustaškim zločincima na čelu s prvooptuženim Marijanom Begićem, zapovjednikom Lepeničke ustaške bojne u "ustaškim Doglavnikom" itd. Na svim istaknutim mjestima u Banja Luci, okolici i na područjima "srezova" (kotara) Srbca, Prnjavora i Dervene bili su izlijepljeni plakati istovjetna sadržaja.

Suđenje je počelo 28. lipnja 1955. godine, na znakovit srpski nadnevak, pravoslavni blagdan Vidovdan, za koji velikosrbi vežu mnoge svoje značajnije i sudbonosnije odluke. Uz prvooptuženog Marijana Begića su još trojica bivših oružnika i to: **Jozo Grizelj** kao drugooptuženi, te **Križan Čuljak** kao trećeoptuženi i **Meho Čehić** kao četvrtooptuženi. Svi optuženi imali su prebivalište u mjestu Sitneš, općina Lepenica, koja je četničkim posobljavanjem prozvana Srbac. Veliko sudsko vijeće činili su: **Ivica Stanić**, predsjednik velikog vijeća Okružnog

Župna crkva u Posušju

SVJEDOČANSTVO JOSIPA – JOZE BARIŠIĆA O PRILIKAMA U DRUGOME SVJETSKOM RATU I PORAĆU U RAKITNU - POSUŠJE

Hrvatski narod mudro reče: «Pomozi sám sebi, pa će ti i Bog pomoći!» Ta izreka proizila je iz iskustva našega naroda koji ju je iskusio u svim povijesnim (ne)prilikama kroz koje je prolazio. Povijest je pokazala da veliki narodi sebično gledaju samo na sebe i svoje interese, ne mareći za male narode i kulture, gledajući na njih s visoka ili ih nastoje u sebe utopiti. Hrvatski se čovjek hravio i borio za opstanak u svim (ne)vremenima, ponajviše se oslanjavajući na samoorganiziranu obranu. To nas je redovito pratio od samoga dolaska naših predaka na obale plavoga Jadrana,

Matura u Mostaru 1960. Josip stoji drugi zdesna u četvrtom redu

preko obrane od tursko-osmanlijskih osvajača u samoorganiziranju obrane tada hrvatskoga Zemuna **fra Ivana Kapistrana** (1386.-1456.), preko glagoljaša **don Marka Mesića** (1640.-1713.) u Lici, pa sve do samoobrane u Domovinskom ratu u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini stvaranjem HV-a i HVO-a. Naš se narod samoorganizirao u obrani i u Drugome svjetskom ratu, iako u različitim vojskama sa željom stvaranja samostalne i slobodne države.

«To je bolje od tvoje škole!»

U želji rasvjetljavanja prilika u mjestu Rakitno općine Posušje u Bosni i Hercegovini, posjetimo Rakićaka **Josipa - Jozu Barišića**. Rakitno (899 mnv) s naseljima Poklečani, Sutina i Vrpolje, smješteno je u planinsko-pašnjačkom području na putu prema nacionalnom parku i jezeru Blidinje, gdje se uzdižu planine Čvrsnica (2.228 m) i Vran (2.074 m). Josipa nadosmo u obiteljskoj kući u Posušju sa suprugom **Dragicom rod. Rezo**, dok je čitao knjigu o podrijetlu i povijesti plemena Barišića. U razgovoru na koji je Josip rado pristao, zabilježili smo njegovo svjedočanstvo, vraćajući ga u teške i burne godine života, što vrijedi ne samo pročitati nego iz njega dosta i naučiti.

«Rođen sam 23. ožujka 1928. godine u selu Vrpolju, mjestu Rakitno, općine Posušje u obitelji s osmero djece **Šimuna i Andre rod. Milićević**. U Rakitnu sam od 1935. do 1939. godine,

Pišu:

**Mate TADIĆ
& Želimir CRNOGORAC**

završio četiri razreda pučke škole i nakon toga otišao polagati prijamni ispit u gimnaziju za sjemenište u Širokom Brijegu, kako bi me otac mogao lakše školovati. Već sam imao jednoga strica i rođaka fratra. Na prijamnom ispitu bilo

nas je oko četiri stotine kandidata, a pri-malo nas je samo devetnaest za školovanje. Iako sam bio odličan dak, nisam se uspio te godine upisati, jer je konkuren-cija bila vrlo jaka, pa sam ostao za iduću godinu. Međutim kada sam se vratio kući, otac je odlučio da idem čuvati stoku na Ljubušu, riječima: «To je bolje od tvoje škole!» Na planinu Ljubušu sam otišao u jesen 1939., a prije mene je otišla stričevka **Iva** koja je bila starija tri do četiri godine. Tu samo ostali do pred Božić zajedno. Poslije toga ona je otišla u Rakitno kupiti odjeće i drugih potrepština, ali je na Ljubuši tada pao veliki snijeg, tako da se više nije mogla vratiti natrag. Nitko više nije mogao doći do mene. Tada mi je bilo dvanaest godina, a čuваo sam osamnaestero goveda. Tu sam ostao šezdeset dana sâm, a imao sam tek malo brašna i kravljega mlijeka. Skuham puru, pomiješam s mlijekom i tako sam živio šezdeset dana.

Razoružavanje oružnika 6. travnja 1941.

Tako sam ostao, da više nisam išao na prijamni ispit u Široki Brijeg. Cijelo sam vrijeme čobanovao na Ljubuši do 1941., kad smo sišli u Rakitno na oranje. Naša je obitelj bila imućna, a posjedovali smo 18 goveda, 100 ovaca, 6 konja i 400 duluma zemlje. Godine 1941. kad je Njemačka napala tadašnju Jugoslaviju, izšao sam iz rakičke crkve s mise i ispred žandarmijske stanice uočio svađu. Naši Rakićaci hoće razoružati žandare, jer su svi osim jednoga bili Srbjanci i pravoslavci. Sve su ih razoružali, samo se nije dopustio razoružati naš domaći žandar iz Vira, **Bože Milas**. On je bio podnarednik žandarmijske postaje. **Lucević** govori **Aleksiću**: «Daj mu šamar». On mu dade šamar i razoruža ga, ali za taj šamar 1945. strijeljali su ga skupa s jednim Talijanom u Posušju bez suda i istrage po naredenju Bože Milasa. Poslije Drugoga svjetskoga rata, tako su se partizani Hrvatima osvećivali. Nikoga oni nisu slušavali, ubij ga i sve je gotovo samo neka nije živ. Tada su žandari razoružani, na njihova mjesta došli su naši ljudi, a za zapovjednika postaje došao je neki **Pehar** iz Čitluka.»

«Godine 1942. počinje se javljati poneki partizan. Zato je rakički župnik **fra Berto Dragičević** ustrojio rakičku miliciju, da ovo područje sačuva od četnika i partizana. To je ustvari ustroj samoobrane mjeseta, što je bila dobra ideja. Formirao je vodove i satnije koji su brojili oko 1.500 vojnika, a u nju su počeli dolaziti i iz zelenoga kadra, koji su bježali iz vojske. Na koncu je došao i **Mirko Kapulica** iz Duvna koji je imao izvrsnih i dobro naoružanih 400 do 500 vojnika. Mogao je proći kamo je god htio i naumio. Nakon što je formirana ova obrana, Rakitno više nitko nije napadao. Partizani su 1944. okupirali Široki Brijeg i Mostar, ali ne i Rakitno. Fra Bertina jednica je bila vezana za poznatu **Šimićevu** pukovniju u kojoj je jedan od zapovjednika bio **Sivrić** što su ga ubili **Lovrići** iz Širokoga Brijega. Ta samoobrana je trajala do 28. veljače

Josip kao uzvanik na svadbi u Rakitnu (stoji prvi slijeva u drugom redu)

1945., kada su partizanske snage ojačale sve zauzele, nastojale okupirati Rakitno i zarobiti fra Bertine vojnike. Tada započinje izvlačenje preko Rame i Bitovije prema Sarajevu.

Na povlačenju

Tu su se nalazili momci sve do 1930. godišta, bez obzira na mobilizaciju. U toj koloni za izvlačenje nalazio se **Pišković**, moj rođak **Stanko** i ja. Kada smo bili na Dubi prema Rami, partizani sa Sovičkih Vrata i Trebiševa presjekli su kolonu. Nakon toga nas smo se devedeset petorica vratili na Vran planinu, a dalje prema Rakitnu i Modruši, gdje smo se krili petnaest dana. Partizani su sve više pristizali i pljačkali ova mjesta, a ja sam predložio ocu da bježimo u Rakitno i spašavamo glavu. Mi koji smo se vratili u Rakitno, spasili smo život, a ostali su pobijeni i odvedeni u Duvno. Nakon tih petnaest dana dolazi Četvrtka dalmatinska brigada na čišćenje, a to je već ustvari završetak rata. Tu su nas pohvatili da idemo na dosluženje vojnoga roka i odveli u posuški zatvor, koji je tada bio u staroj Bagušićovoju kući. Nakon petnaest dana nas mlade su odvele, a stare izudarali, izmučili i poslali kućama. Nas su odveli u mostarski zatvor Ćelovinu. Iz zatvora su nas uključili u partizane u komandu mjesta u komu je zapovjednik bio **Dane Pavković**. Zapovjednik mjesta bio je **Jure Galić** iz Ljubuškoga. Tu smo držali stražu, makar nismo imali nikakve vojne izobrazbe, a nikada nismo imali niti pušku u ruci. Tu smo ostali nekih mjesec dana, a odatle smo prebačeni u mostarski Sjeverni logor, gdje smo dobili vijest da je Hrvatska kapitulirala. Mi plačemo, a oni se vesele i smiju.

U logoru su nas postrojili oko 400 i nastaje prozivka, a partizanski zapovjednik je bio **Alija Sarajlić**, koji mi je bio učitelj u Rakitnu. Rekao sam rođaku Stanku: «Kada Alija upita jeste li za demobilizaciju ili ići u armiju, ja ću biti za demobilizaciju», jer sam mu se predstavio kao njegov đak. I ostali iza mene javili su se za demobilizaciju. U međuvremenu sam pobegao do strica koji je živio u Mostaru, da ga obavijestim da smo tu, ako nas stave u zatvor da zna gdje smo. Kad sam se vratio u komandu, dolazi zapovjednik Alija, proziva nas i priopćuje da smo demobilizirani te da možemo ići doma.

Prijevoznih sredstava nije bilo, pa smo se ukrcavali na teretne kamione i krenuli prema Posušju. Demobilizacijske listove predali smo u Posušju, a budući da je Dane Pavković bio zapovjednik uništio ih je, tako da smo poslije nadoslužili tri godine umjesto šest mjeseci vojnoga roka. Taj Dane je počeo mrziti svakoga oko sebe, jer je postao komunist. Njegova braća su bili u hrvatskoj vojsci, jedan kod fra Berte, drugi u tje-

lesnom zdrugu kod **Ante Pavelića**, a i on sâm u početku je bio kod fra Berte. Kako se ljudi brzo mijenjaju, tako i Dane. Jedanput sam mu rekao: «Dane, ti svakoga mrziš do podne, a poslijepodne sâm sebe». Tako se cijelo vrijeme nismo podnosiли. Drugi put mu rekoh: «Znam te odavno, kada si bio ustaša i postavljao hrvatsku granicu na Drini, a sada si najveći partizan i komunist. Zašto me sada napadaš kad si komunist. Ti nisi ništa, bolje ti je odmakni se od mene inače će biti 'belaja'.» I tako sam ga se oslobođio.»

Oznaška zlostavljanja

«Rakitno je u to vrijeme brojilo oko 4.500 stanovnika koji su se većinom bavili poljoprivredom i stočarstvom, a mlađi su nosili duhan preprodavati iz Hercegovine u Bosnu. Kad su se ljudi počeli vraćati iz zatočeništva, pričali su o stradalima na Bleiburgu, Križnom putu i logorima. Za vrijeme rata, iz svake kuće u Rakitnu su bili po jedan ili dva vojnika i to u ustašama ili domobranima. Iz Rakitna je bilo oko 1.500 ljudi sposobnih za vojsku i svi su otišli, ali se većina njih nije vratila. Zarobljeni su u Bleiburgu ili završili u logorima. Iz bližih logora su započeli dolaziti od kolovoza 1945., poslije opće amnestije. Većinom su puštali stare, bolesne i nemoćne iz logora Opuzena, Metkovića i Čapljine. Iz udaljenijih logora nisu dolazili, ali se ponetko počeo javljati iz Zagreba i inozemstva od onih koji su iz Bleiburga prebjegli s Maksom Luburićem i Rankom Bobanom.»

«Poslije rata u Rakitnu je formirana policijska postaja sa šesnaest djelatnika, petnaest Srbijanaca i jednim Ciganinom, ali nije bilo niti jednoga Hrvata. Srbijanci su došli iz Istočne Hercegovine, Nevesinja, Gacka i Trebinja, po zadatku komande iz Mostara. U Mostaru na funkcijama nije bilo Hrvata, samo poneki u lokalnim mjestima poput Dane Pavkovića u Posušju ili u Širokom Brijegu **Šoljića**, a tako i u ostalim hercegovačkim mjestima. U livanjskoj OZNI su bili samo muslimani i pravoslavci. Poslije formiranja policijske stanice u Rakitnu je formiran i mjesni ured u kome se počinju sakupljati vojnici koji su se vratili s dosluženja vojnoga roka u partizanima, a tamo su ih tako brzo pretvorili u skojevce i doušnike.»

«U veljači 1948., otišao sam na Ljubušu čuvati stoku. Tada je otpočela racija po planinama. Dolazi poznati oznaš **Mitar** iz Livna. Nas i stoku su sakupili kod Karačića kuća u jedan veliki tor. Te noći započelo je ispitivanje, a prvi na redu ja sam bio. Mitar je glavni, a s njim još četvorica među njima i **Milisav** iz Lipe pokraj Duvna i domaćin **Nikola Karačić**. Oni su u Nikole došli dva dana prije napraviti pripremu. Budući da sam prvi bio na redu, najprije su mi svezali ruke na leđa, a potom tako

Na svadbi u Rakitnu 1969. Na konju s lijeve strane, s kapom

zavezanih ruku polegli me na klupu na leđa i zavezali za klupu. Dobro je da su me polegli na leđa, pa su mi ostali zdravi bubrezi.

Tukli su me sirovim bukovim štapovima, što daje udarac otprilike 70 kg, a dobio sam otprilike stotinjak takvih udaraca. Takav udarac štapom uhvatio bi od ramena do gležnja. Njih četvorica udaraju uzduž i poprijeko po meni. Najprije su mi prebili patelu, koja je još i dandanas prebijena. Takav sam otisao i u vojsku, pa nikada nisam mogao obuti cipele. Pojedine rane su se godinama gnojile i curile. Kada su mi isprebjali noge i rebra, udarali su me, pa mi prebili i prsnu kost, a posljednji udarac je bio kundakom puške u žličicu. I tada sam pao u nesvijest. Potom su me polijevali vodom da se osvijestim i nudili mi cigaretu, na što sam im nešto opsovao. Potom su mi prebili sternum i udarila mi je krv na usta, nos i uši, a potom sam se ponovno onesvijestio. Sjećam se da sam u sebi rekao: 'Bože, primi mi dušu, tijelo je otislo i gotovo'. Više se ničega ne sjećam, kako su me odvezali i kamo su me odnijeli. Sve se to događalo noću oko ponoći. Ujutro su me pronašli Karadžića i Raspudića žene kako vani ležim na nekoj kamenoj ploči, a oko mene led i mraz koji su me ustvari spasili i sprječili daljnje krvarenje. Žene su me odnijele u kuću i zalijevale vodom.»

**Proslava Božića u Varesu 1962.
Stoji prvi slijeva.**

stavljeni dvije bale sijena da ne padnem i odvezao me nadomak Rakitnu. Nikomu ništa nisu smjeli govoriti da me je OZNA isprebijala, a nije me se smjelo odvesti niti u bolnicu, jer su se bojali da bi me tamo otrovali. Nakon toga otac je otisao u Posušje i pozvao moga brata liječnika, koji je službovao u Hrvatskoj Kostajnici, da mu savjetuje kako me liječiti. Obećao mu je poslati lijekove. Otac je uzeo knjigu od Pelagića «Narodni liječnik» i u njoj pronašao način liječenja od uboja. Recept za liječenje je glasio: 'Pomiješati ocat, sol, pepeo i govedi izmet da se dobije smjesa poput tijesta. Tom smjesom iznutra premazati toplu ovčju mješinu i mene u to zamotati'.

Tako su mene liječili od OZN-inih uboja u mjesto Drinovo u blizini Vrpolja (Rakitno), jer me nisu smjeli dovesti doma. Zamotan u ovčju mješinu s ovim pripravkom i još nekim platnim, tek su mi oči i usta ostali otvoreni da mogu gledati i disati. Tako sam ležao dvadeset i četiri sata, a već nakon sat vremena počeo sam se bolje osjećati i zaspao sam. Nakon dvanaest sati sam se probudio, jer sam ožednio pa su mi dali popiti dvije bukare mljeka. Osjećao sam se kao da me igle bodu, a kad sam se ujutro probudio, video sam pored sebe da gore svjeće, a sestre i mama plaču. U međuvremenu su me poujali i prekrili bijelim platnom, jer su mislili da sam mrtav.

Nakon što sam se probudio, rekao sam im: 'Barem ugasite svijeće i skinite s mene bijeli pokrivač'. Kad su s mene skinuli ljekovitu mješinu, rane su se otvorile, a iz njih je išao gnoj. U to vrijeme bio sam momak s 80 kg i prebacivao kamena s ramena svima u Rami, a poslije toga sam za petnaest dana spao na 40 kg. Počeo sam pomalo jesti i malo sam se popravio, a u srpnju su me već poslali u vojsku.»

Partijski sastanak i urota

«Na regrutaciji u Širokom Brijegu liječnik Tomašević me pregledao i rekao da su srce, pluća i ostali organi zdravi. Još dometnu: 'Vidim da je na tebi bilo veliko zlo. Ne znam čime si se liječio, ali sada si dobar'. S regrutacije su me poslali u vojsku tri godine u Kičevo u Makedoniju. U studenom sam otisao u vojsku, a rane su već zarasle. Posljednje ostatke rana skidao sam nožem bez pomoći drugih. Iz Mostara smo prevezeni u stočnim vagonima do Užica u Srbiji, a odatle do Skopja putničkim vlakom. U vojsci su me odredili za potkivača konja, na što sam im rekao: 'U nas svatko potkiva svoga konja'. Tamo su određivali nepodobne vojниke, jer ljudi tu većinom stradaju od konjskih udaraca.»

Javio se neki Crnogorac **Ladenko** pa reče da ne može gledati krv i biti bolničar. Tako smo se nas dvojica zamijenili za službu, ja u bolničare on u potkivače konja. I tu sam završio bolnički kurs. Jednom zgodom na Viniku smo promrzli na -29 °C, kada su mi promrzli nožni prsti što je i danas vidljivo. Dobar savjet sam dobio od **dr. Čede Šebetića** da promrzline masiram i štam, pa će sve proći pet do šest mjeseci a tako se i dogodilo.

Iz Niša sam premješten u Ohrid, gdje mi je bilo dobro. Nakon kratkoga vremena otisao sam doma na odmor. Dva mjeseca prije izlaska iz vojske, bila nam je priprema za prijem u partiju. Radi toga sam pozvan na raport kod zapovjednika Rakovića, koji me je poslao liječiti konje.»

«Nakon tri godine odsluženoga vojnoga roka vratio sam se u Rakitno tražeći zaposlenje, a Dane Pavković me na to pita: 'A jesli ti u partiji?' Odgovaram: 'Nisam!' 'Kako ćeš se zaposliti, kad nisi u partiji?' 'Ne će partija davati injekcije nego ja!', odgovaram. Poslije toga na cesti sam susreo **Perka Malovića**, oca Mare učiteljice. Bio je šumar na Vranu, a živio je u Duvnu. Upita me: 'Što si ti završio?', na što mu pokažem knjižicu u kojoj stoji: 'Vel. bolničar'. On pomisli veliki bolničar i upita me: 'Bi li preuzeo ambulantu u Rakitnu?' 'Kako ne!' 'Donesi takse marke i javi se u posušku općinu'. Tamo sam našao **Žarka Rezu i Zlopašu**. Dadoše mi rješenje za sektorskog ambulantu u Rakitnu za bolničara, a neku bolničarku iz Rakitna premjesti u Grude. Tako su me iz veterine, premjestili u humanu medicinu. Radeći u ambulantu u Šeginoj kući, upoznao sam dosta ljudi, milicajaca, Udbaša, doušnika i ostalih ljudi.»

«Prvi udar na mene izveo je **Džemal Bijedić**, kada je zakazao partijski sastanak u Rakitnu. Tadašnji kurir **Slavko Rezo** iz Gradine, poziva sve osim mene. Njih šezdeset osmorica 1953. prolaze na taj partijski sastanak, neki za koje nisam niti znao da su u partiji. U to vrijeme od onih koji su imali službu u mjestu Rakitno u partiji nisu bili **Jure Ivanković, fra Blago Brkić** i ja. Poslije toga partijskoga sastanka svratih u gostonicu, dok iz škole sa sastanka izlazi **Pere Ivanković «Javruzović»**. Reče mi: 'Jozo, nemoj zanoćiti u kući!' Kazao mi je da su me na tom sastanku optužili, na čemu sam mu iz zahvalnosti kao ostarjelom često pomagao, jer je jedini od šezdeset osmorice bio pošten i glavu mi spasio.»

Te sam se večeri skrio kod **Ante Vidovića** koji je tada bio sekretar partije, a taj dan se bio razbolio. Do njega je došao **Ivan Jakić** pričati mu kako je bilo na sastanku i da su me optužili.

Taj cijeli razgovor sam preslušao, jer sam tu bio skriven. Nakon odlaska Jakića, kažem Vidoviću: 'Vidiš kakvo je stanje', na što mi reče: 'Čuvaj se, Jozo, jer sutra dolaze dva Udbaša u Rakitno, **Bilić** iz Livna i **Markica** iz Širokoga Brijega'.

Nakon toga dolazi i **Mirko Praljak** poznati udbaš iz Čapljine. Pita me: 'Bojiš li se?', na što mu odgovaram da se ne bojim. Na tom dugom saslušanju napisao sam i zapisnik u duplikatu, njima original, meni kopija. U zapisniku sam pojedinačno prokomentirao o svim njegovim partijašima gdje su bili i što su radili, sada su bez vjere i duše a zakleli bi se za krivo i pravo. S takvima nemam što tražiti ni u partiji ni u Crkvi. Nakon toga Praljak je sazvao partijski sastanak i izbacio ih više od trideset i petero.»

Stradanje Rakićaka u ratu i poraću

«U ratu iz svake rakićke kuće je bio najmanje po jedan vojnik. U ratu i poraću je stradalo oko 450 ljudi. Na ratištima hrvatskih vojnika iz Rakitna je poginulo njih pedeset osmorica. Svi ostali poslije rata na Križnomu puta i logorima. Oko 300 ljudi koji nisu išli do Bleiburga nego su ostali u Rakitnu, pripadali su bojni **Markana Zlomislića**. Tako je njih

oko 70 nakon Drugoga svjetskoga rata OZNA i Udba ubijala na svakom koraku. Do 1956. u Rakitnu je sastav milicije bio petnaest Srbiyanaca i jedan musliman. Oni su za Glavicom ubili deštoricu **Milićevića** i **Sablja**, a ostale u planinama na stajama.

Poznati Udbaši
što su djelovali u Rakitnu su: Mirko
Praljak iz Čapljine,
Simo Mitar, Jure

Bilić iz Livna, a od domaćih: **Petar Oreč** iz Posuškoga Gradca i **Pere Pavković** iz Rakitna. Pere je završio tek dva razreda niže osnovne škole, a nakon rata je bio predsjednik suda u Širokome Brijegu.

Svako selo je imalo po dva doušnika, a sve su to uglavnom bili nepismeni ili polupismeni ljudi. Petar Oreč je za Rakitno bio najveći zločinac, koji je tukao i vješao ljudi u abinde. Čovjeku zaveže ruke na leđa, potom ga objesi na šljivu ili neko drugo stablo i iznuduje željeno priznanje. U Rakitnu nema više od 10 posto ljudi, koji nisu bili u zatvorima u Zenici, Mostaru ili Boračkom jezeru.

Kada su 1947. u Posušju iz zasjede ubijeni **Ante Crnogorac** i sin **Pere Šušnjara**, a treći **Škrobo** iz Širokoga Brijega, ispred Rogića kuće je ranjen pobegao u Rakitno, sakrio se u mlinici nedaleko od crkve. Tada se u mlinici nalazio **Kruno**, a ranjenik ga je zamolio da od **Šege** donese povoje da zavije rane. Oni su naprotiv obavijestili miliciju, a ovi su ga tu i ubili.

Petar Oreč «Judić» bio je u ustaškoj vojsci kod **Jure Franetića** i postavljao granice na Drini, gdje je bio ranjen i prebačen u sarajevsku bolnicu te na liječenju ostao osam mjeseci. Nakon povratka doma prešao je partizanima, a poslije rata postao najvećim progoniteljem hrvatskoga naroda u

Rakitnu. Mučio je i silovao poput Rogića u Posušju. Po nekoliko nas je na susjedovu dojavu Petar Oreč poslao miliciji, koja nas je dobro istukla i mučila metodom stavljanja «praljaka» među prste od ruku i stiskanjem prstiju na vrhu što izaziva jaku bol i pucanje prsnih zglobova. To su isprobane metode koje su Udba i OZNA koristile u «prevaspitanju» Rakićaka.»

Kontinuitet velikosrpske politike

Pred najezdom srbočetnika iz Istočne Hercegovine i Srbije njihovim divljanjem, ubijanjem, silovanjem i drugim zločinima ne samo po Zapadnoj Hercegovini već posvuda gdje su zacrtane granice Velike Srbije, hrvatski je vojnik branio domaći živalj i hrvatskoga čovjeka, nikada ne osvajajući tuđu zemlju. Tako je spomenimo u Rami u Drugome svjetskom ratu stradalio 916 osoba, od toga čak 855 u pohodu nevesinjskih četnika **Draže Mihailovića** u listopadu 1942. U župnim maticama naknadno je zapisano da je u župi od 8. do 10. listopada 1942. bilo 360 mrtvih. Tom istom četničkom zločincu, Amerikanci posthumno pred našim očima dodjeljuju odličje i proglašavaju ga velikim antifašistom!

Sve od velikosrpskoga ideologa **Ilige Garašanina** (1812.-1874.), preko Kraljevine SHS, komunističke Jugoslavije do SAO Krajine i nedavnoga osnivanja Srbijanske vlade SAO Krajine u izbjeglištvu, cilj je uvijek bio stvaranje Velike Srbije preko zatiranja, ubijanja i klanja svih koji bi se ispriječili u ostvarenju toga cilja ne birajući sredstva i metode. Poznato nam je da su za pisane povijesti srbijanske i crnogorske četničke horde nastojale pod svaku cijenu sprječiti stvaranje hrvatske države. A kad to nisu uspjeli nastojali su je opljačkati, zapaliti i «osloboditi» od samih Hrvata. Povijest bilježi da je srbo-crnogorski četnički vandalizam, svoj krvavi pir nekoliko puta slavio nad Dubrovnikom i Konavlima. Histerija je dosegla svoj vrhunac devedesetih godina prošloga stoljeća, a bijes se rata proširio i crni oblak nadvio nad svim Hrvatima u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj od Ravnoga, Kupresa, Mostara, Dubrovnika i Knina do Zagreba, Broda, Osijeka, Vinkovaca i Vukovara. Nakon neuspjeha u stvaranju Velike Srbije pod znakom dvoglavoga orla smrti i kokarde, to se nastojalo provesti pod krnikom bratstva i jedinstva zamjenivši kokardu partizanskom petokrakom, a Veliku Srbiju Jugo(Srbo)slavijom.

Nepravedni Daytonski sporazum iz studenoga 1995. stavio je Hrvate u BiH u neravnopravni položaj kojim svjetski moćnici uz srbijanski i bošnjački, nisu dopustili osnovati treći - hrvatski samostalni entitet. Pravo hrvatskoga naroda na samostalnu državu i obranu, Europska je unija proglašila zločinačkim i etničkim čišćenjem u demoniziranju oslobođilačkih akcija 'Bljesak' i 'Oluja' iz proljeća i ljeta 1995. Svi tadašnji čelnici ljudi i generali obrane izjednačeni s agresorima, trebaju se privesti suđenju u Den Haagu. I dok se hrvatskomu narodu za uvjet ulaska u Europsku uniju pod prijetnjom sankcijama stavlja puna suradnja s međunarodnim sudom u Den Haagu, svjetske velesile sebi za pravo uzimaju štititi svoje vojnike bez mogućnosti izručenja, makar se i dokazao njihov zločin. Koja ironija i egoizam velikih, a na drugoj strani nemoć malih naroda i država! Stoga, poučeni krvavom a ujedno i slavnom poviješću ne zaboravimo žrtve hrvatskih domoljuba i riječi opomene **dr. Franje Tuđmana** (1922.-1999.) prvoga predsjednika svih Hrvata iz 1993. godine: «Sve za Hrvatsku, Hrvatsku ni za što!», uz ponosno uzdignutu glavu i poklik hrvatskoga velikana **Antuna Gustava Matoša** (1873.-1914.): «Dok je srca, bit će i Kroacije!»

Josip Barišić 2005.

ZATVORENIK

MUČENIŠTVO DR. KATARINE VOJVODA

(Odlomak iz knjige "NDH u stvarnosti i u mojoj sjećanju")

Dr. Katarina Vojvoda rođena je u Kotoribi (Međimurje) 1907. godine. Diplomirala je medicinu na Medicinskom fakultetu u Zagrebu početkom 30-tih godina 20. stoljeća. Nakon toga, radila je kao liječnica u bolnici u Glini do početka 1942. a potom u Kliničkoj bolnici na Rebru u Zagrebu do propasti NDH.

Dne 6. svibnja 1945. pošla je zajedno s autoricom ovih redaka na povlačenje prema Zapadu u koloni kadeta domobranske vojne akademije pod zapovjedništvom satnika (ili bojnika) **Zlatka Tibolda**. Kod Dravograda (u Sloveniji) čitava je kolona zarobljena od partizana, te je doktorica Vojvoda zajedno s autoricom ovih redaka otpremljena na križni put preko Maribora do Osijeka. Na povratku s križnog puta u Zagrebu je na ulici prokazana i uhapšena, te odvedena u Glinu i Petrinju na suđenje. Međutim, prije ikakve presude umorena je u zatvoru i pokopana negdje u Petrinji na nepoznatom mjestu, krajem ljeta 1945.

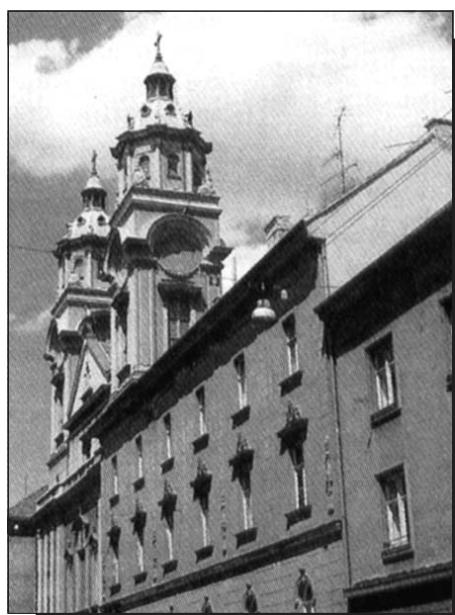
Predposljednju noć pred moje putovanje u Split, prepavale smo Dr. Katarina i ja kod njezine poznanice gđe **Štefice Rožanković**, supruge odvjetnika Rožankovića. Dan ranije Dr. Katarina se je telefonom javila u Ministarstvo zdravstva ministru **Dru Rasuhinu** da se raspita kako bi se mogla vratiti na svoj posao kao liječnica. Ona je dobro poznavala Dra Rasuhina još iz vremena rata, kada je on sa znanjem i pristankom njezina svaka **Dra Reboka**, zamjenika upravitelja bolnice na Rebru, proveo neko vrijeme zdrav u toj bolnici, krijući se od uhićenja i čekajući vezu za odlazak u partizane. Sada, kad mu se Dr. Vojvoda obratila u obrnutim okolnostima, on ju je zaista ljubazno saslušao i pozvao da sutradan dođe k njemu u ministarstvo, te će se dogovoriti za posao. Tu pretposljednju noć smo, kako rekoh, prepavale kod gđe Rožanković, a sljedeće noći nas je trebala primiti na konak gđa **Đulbegović**, majka studentice medicine **Azemine (Aze) Đulbegović**, koja je dolazila na praksi u bolnicu na Rebru, te je poznavala mene i doktoricu Vojvodu. Tog jutra nismo skupa izšle od naših domaćina, jer se Dr. Katarina radi odlaska na ministarstvo nešto dulje spremala, a ja sam se opet sa svoje strane, jer mi je to bio posljednji dan bo-

Piše:

Benedikta (Eta) ZELIĆ

ravka u Zagrebu, žurila da prije odlaska posjetim još neke prijatelje i znance. Trebale smo se sastati navečer toga dana na konačištu kod gđe Đulbegović, na Savskoj cesti.

No, nismo se sastale, zapravo nikada je više nisam vidjela. Kada sam navečer došla u stan gđe Đulbegović, našla sam je uplakanu. Ispričala mi je kako je tog dana dr. Vojvoda uhićena, a i njezina Aza. Kolegica Aza je nakon nekoliko dana puštena doma, a Dr. Katarina je odvedena u Glinu, te odatle u Petrinju, gdje je prije suđenja u zatvoru naprosto umlaćena. Kako sam ja tog jutra trebala otputovati u Split, a i otputovala sam na

Bazilika Srca Isusova u Zagrebu

prvu dionicu mojeg šestodnevног putovanja od Zagreba do Splita, to sam neke vijesti o sudbini Dr. Vojvoda doznala tek nakon godine dana, prilikom moga prvoga ponovnog odlaska u Zagreb, a neke pojedinosti tek nedavno, prije par godina i to ēu sada priblježiti i stoga što se radi o meni posebno dragoj osobi, koja mi je bila na neki način pomajka, a još više kao jedan od bezbrojnih slučajeva slične mučeničke sudbine onih koji su preživjeli križni put, ali ne i mučeničku smrt nakon njega.

Na povratku iz ministarstva, mora da se je Dr. Vojvoda vratila u stan gđe Rožanković, ili joj se ona iz grada javila telefonom. Kazala je da ju je na ministarstvu primila gđa (drugarica) **Kusumović** i da je šalju u Makedoniju. Ona da to mora prihvati, jer nema posla. Ja pak prepostavljam da ju je Dr. Rasuhin htio tako daleko maknuti iz Zagreba da zaštiti nju, a i sebe, jer tada nitko u Hrvatskoj nije mogao pomoći osumnjičenima (a svi su povratnici s povlačenja i križnog puta bili obilježeni kao "banda" i narodni neprijatelji).

Ja sam u prvom izdanju svojih "Sjećanja" bila navela neke podatke, navodno dobivene od gđe Rožanković, ali posrednim putem, pak sam sada kod ponovnog i proširenog izdanja mojih sjećanja htjela provjeriti iz prve ruke što zapravo gđa Rožanković zna o sudbini Dr. Katarine Vojvoda. Gđa Rožanković sada živi u Argentini i moja prijateljica **Anka Rukavina** također kao izbjeglica u Argentini, izravno ju je pitala i na magnetofonsku vrpcu snimila njezin odgovor. No, u vrijeme tog razgovora gđa Rožanković je bila već dosta stara i bolesna, pa su neki njezini odgovori nejasni. Tako, primjerice, nije jasno je li Dr. Katarina bila uhićena neposredno nakon povratka iz ministarstva (ali, kako bi u tom slučaju gđa Rožanković doznala što su joj tamo kazali?) ili je na povratku iz stana Rožanković ponovno nekamo odazila.

O samom uhićenju i daljnjoj sudbini, gđa Rožanković je ispričala: "Ni 10-20 minuta nakon što je prešla preko Jelačićeva trga, zgrabila su je dva partizana i uhapsili. Poslali su je pješice u Glinu, navodno da kaže kakove je sve grozote tamo radila, klala, ubijala i slično. Putem (ili u Glini? B.Z.) su je tukli, a ona im je tvrdila da nije nikakvo zlo nikome učinila. Doveli su je u Petrinju na sud, da bude suđena, kao što sam i ja bila suđena od vojnog suda. Čula je tamo da sam i ja stigla u zatvor u Petrinju. S njom je bila uhapšena i supruga nekog pukovnika iz Siska. Kada je ta imala izići i kada je čula da sam i ja dovedena, kazala joj je neka mi ispriča sve što je ona propatila: tukli su je, gazili, razapinjali, crijeva joj izlaze van i sigurno ne će preživjeti. Ta žena iz Siska prije izlaska je navratila k meni i sve mi ispričala. Ja sam tada vidjela kroz

rešetke na prozoru vani **Daru** (rođenu **Lajtman, B.Z.**), Katičinu nećakinju i kazala toj ženi neka sve što je čula od Katicice ispriča njoj, jer ja još nisam suđena i tko zna kad će izići. Vidjela sam kroz prozor da se ona s Darom sastala i da joj govori. Ja sam bila osuđena na doživotni logor, ali sam se spasila i kasnije se sastala s Darom u Prelugu i ona mi je potvrdila da joj je ta gospođa ispričala sve što joj je Katica kazala. Katica nije dočekala suđenje, nego je umrla u zatvoru prije suda."

Toliko gđa Rožanković. Ove njezine šture podatke, od kojih je ipak ključni onaj da nije osuđena nego su je naprsto umlatili u zatvoru, mogu sada dopuniti i nekim drugim podatcima u svezi njezina mučeništva. Njezin brat **Vinko Vojvoda**, koji je donedavno živio kao nekadašnji izbjeglica u Engleskoj, u Oxfordu, kazivao mi je da je doznao kako je Katica u Glini bila zatvorena u podrumu kuće Opačić. Navodno ju je prijavila sestra **Dra Gajića**, nekadašnjeg liječnika u Glini, koji je stradao od ustaša. Nju ili njezina brata Dr. Vojvoda je neko vrijeme, kao i tolike druge, da ih zaštiti od uhićenja, zdrave skrivala u bolnici u Glini, a Gajićka je prijavila pravednu svoju dobrotvorku, navodno, da se osveti bilo kome iz Gline za smrt svojega brata.

Da se je prije odlaska u Glinu uspjela svratiti u Palmotićevu ulicu k Isusovcima i isповjediti, to sam bila još ranije saznala od njezina isповjednika **P. Ivana Kozelja**. Sada postoji i jedan detaljniji opis kako se je to zapravo dogodilo. O tome je u *Danici*, kalendaru HKD Sv. Jerolima za 2002. pisao **Ivo Soljačić**. I ja se sjećam obitelji Soljačić kao prijatelja obitelji Rebok i Katarine Vojvoda. Taj Ivo koji opisuje zgodu o tome kako je Katarina na putu za Glinu uspjela doći do svog isповjednika, tada je još bio dijete. On u kratkom člančiću koji je naslovio "Katica Vojvoda, hrvatski Maksimilijan Kolbe" (s. 62.-64.) to opisuje ovako:

Kada je Katarina zajedno sa svojim pratiocem došla na željezničku stanicu rekli su im da vlak dosta kasni. Ona je tada svojeg pratioca, nekog mladog partizana, zamolila da svrate dok čekaju tu blizu u Draškovićevu ulicu k njenim znancima da se odmore. On je pristao. Tako su Katica i njezin pratičar rano ujutro (on se ne sjeća datuma) zazvonili na njihova vrata. Dok su se ona i gđa Soljačić uplakane grlike, mladi partizan je sjeo na prvu sjedalicu u dnevnoj sobi i smjesta zaspao. Tada je gđi Soljačić

sinula ideja, da bi to Dr. Katarina mogla iskoristiti da se iskrade i ode do Isusovaca, što je ona i uradila. No, partizan se je probudio prije nego se ona uspjela vratiti i sav izbezumljen hodao po sobi i pogledavao kroz prozor. On je, naime, po ondašnjoj praksi glavom jamčio da će je sprovesti do odredišta. Gđa Soljačić ga je uvjeravala da će se sigurno vratiti, a izašla je na kratko vrijeme zbog nekoga svog hitnog posla. I zaista, nakon nekog vremena Katarina se je vratila, žalosna, ali smirena i spremna na sve. I tada su pošli prema kolodvoru. I pater Kozelj mi je posvjedočio da je bila smirena i spremna na sve. Kada je nakon nekoliko desetljeća Ivo Soljačić o tome pisao, došla mu je ideja da se ona zapravo mogla i spasiti, misli on, kad se već našla sama na ulici. Mogla je pobjeći. Jadan, on ne zna da to nije bilo moguće. Jednom uhićenoj nitko bez izlaganja vlastita života ne bi smio dati utočište.

Ipak, on je prosudio, da se ona žrtvala, da poradi njezina eventualnog bijega ne nastrada taj mladi partizan, te se je vratila, žrtvujući svoj život da zaštititi njegov. Odатle njemu usporedbe Katarine i **Maksimilijana Kolbea**. Kasnije sam i ja razgovarala s Darom Lajtman Kelnerić (prvi njezin muž, Rihtarić, stradao

je, nestao kao hrvatski pilot) koja sada živi u Varaždinu, da je ona tetu Katicu (sestru svoje majke **Andele** rod. Vojvoda) vidjela kroz prozor u Petrinji negdje ljeti u srpnju ili kolovozu. Kroz to vrijeme od uhićenja do čekanja suđenja i mučenja u zatvoru, **Dr. Marija Ljubić** i sestra joj prof. **Antica Juras**, obje dobre znanice i prijateljice Dr. Vojvoda, organizirale su po Glini skupljanje potpisa tamošnjih građana, koji su sigurno morali pamtiti Katarinu kao dobrotvorku, a ne zločinku, kojim mole njezino oslobođanje. No, prije nego je ta akcija bila završena, ona je već bila umorena u zatvoru. Imam u svojim bilješkama i jednu zabilješku, sigurno dobivenu od mojih prijatelja, a i obitelji Dr. Katarine Vojvoda, ali bez datumata, da je iz upraviteljstva općine Kotoriba, rodnog mjesta Dr. Vojvoda, došla obavijest da se molba za njezino pomilovanje odbija. Kako uz tu zabilješku nemam zapisan datum (to se može provjeriti u spisima Općinske uprave Kotoriba), iz tog proizlazi i zaključak da je i upraviteljstvo općine njezina rodnog mjesta tražilo pomilovanje. Kako ja uz tu zabilješku nemam naveden i datum, nije jasno, je li to odbijanje došlo dok je ona još bila živa, a nesuđena, ili nakon njezine smrti, kada nikakvo suđenje više nije dolazilo u obzir.

KIŠA

*Kiša, kiša, kiša...
Što se može?
Ovi su zidovi debeli i tvrdi.
Pogled ne dopire u visine,
samo se misli tamo mogu dići,
a ja,
između četiri zida ova
odlazim u svijet snova.
O, kako me proganja žudnja za slobodom –
k'o mora.
Što mi ostaje?
Da u sjećanje vratim sunčane dane
i dječe snove,
da uljepšam zidove ove
i da umjesto išaranih zidova gledam, gledam...
ispisane bajke za dane nove.
Vani kiša,
Još uvijek kiša...
Sad netko prolazi ulicom
s mislima i brigama.
Sad su grane brezine umorne i teške.*

Ivan DUJMOVIĆ

BRSEČINE

Volonterski član tima Međunarodnoga crvenog križa postao sam krajem studenoga 1991., nakon što se njihov službeni liječnik razbolio i to neposredno nakon dolaska u Dubrovnik. Nekoliko tjedana ranije, ja sam delegaciju Međunarodnog Crvenog križa na sastanku upriličenom između Međunarodnoga crvenog križa, dubrovačkoga Crvenog križa, Crvenog krsta Herceg Novog ali uz nazočnost prevoditelja iz Beograda, u prostorima Franjevačkog samostana Male braće, uvjero u potrebu za patroliranjem i pomoći Međunarodnoga crvenog križa, budući da sam već imao prethodno upečatljivo iskustvo posljedice divljanja agresora po dubrovačkom primorju.

Piše:

Dr. Antun CAR

da imamo švicarskog liječnika. Mi to moramo poštovati, da bismo mogli i ubuduće ići!"

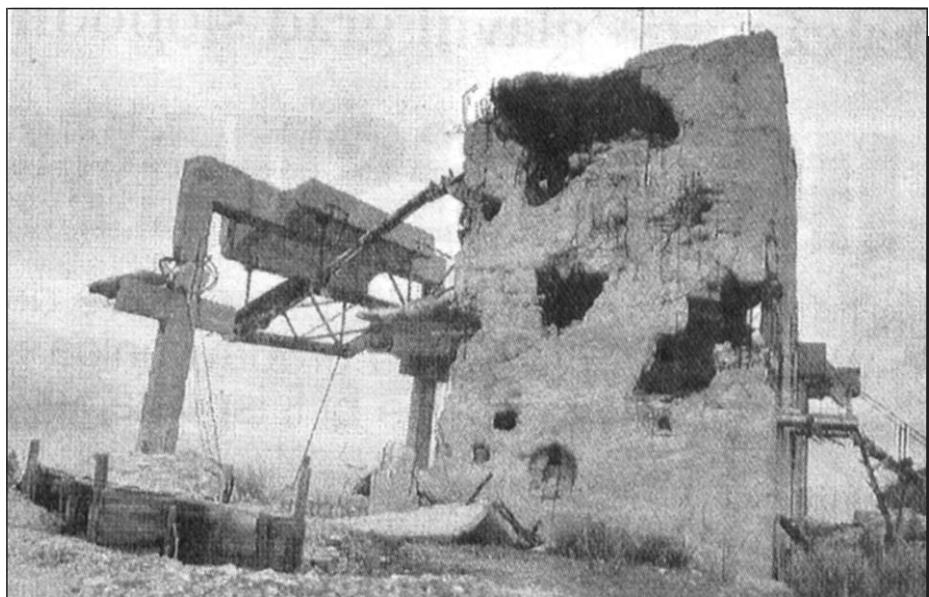
Nekoliko dana kasnije, kad im se razbolio oficijelni švicarski liječnik potražili su me i zamolili da im se pridružim. Nevjerojatna je naivnost svih nas koji smo mislili da je Međunarodni crveni križ siguran od metaka, od iživljavanja. Uz to još nismo imali nikakvog iskustva. Vukovar je bio za nama ali o tome nismo puno znali, jer nije bilo struje. A "bosanski lonac" je tek bio pred

neobrijan, blago posrćući i zaudarajući na alkohol. Konačno smo uspjeli dokazati da dozvolu za pregled bolesnih ljudi imamo. U prvoj kući, mislim kod obitelji **Zelen**, pregledali smo jednoga starijeg gospodina kojeg su mu pucali oko glave i tražili radio-stanicu. Nije izbjegao ni ponekom udarcu. Imao je modrice po tijelu i bio je u stresu. Netko u njegovoj kući mi je šapnuo "Pokušajte doći do one kuće, gore u selu, vidjet ćete zašto." S obrazloženjem da moramo pregledati staricu u toj kući, došli smo, praćeni dvojicom mlađih, jakih ljudi koji nas nisu puštali s oka. U prizemlju je bila jedna starija osoba, a na katu smo našli čovjeka, mislim da se zvao **Stjepović**, iz Dubravice, kojeg su cijelu noć ranije tukli i zaprijetili da će ga taj dan, uvečer ubiti. Razlog nije bilo teško naći. Ovaj put bijeg njegovih sinova iz vojske JNA.

Nešto smo morali učiniti.

Čovjek koga smo našli na gornjem katu kuće, bio je isprebijen, otečena modra lica, nije mogao disati od pratećeg bola nagnjećenih rebara. Bio je u smrtnom strahu. Te noći zaprijetili su da će ga ubiti. Uvjerojatno sam **Louisellu**, Švicarkinju, medicinsku sestruru u timu Međunarodnog crvenog križa, da ga moramo izvući. Nitko nije htio na duši imati život toga čovjeka. Ali to provesti nije bilo lako. Ona dvojica ispred kuće, ista oni koji su ga tukli, nisu nas puštali otići. Kada smo konačno, nakon što su oni pošli do zapovjednika, bolesnika na brzinu ubacili u kola, pojavio se zapovjednik. Rekao je da ne možemo mi nikoga odvesti. Pokušavali smo ga uvjeriti da je čovjek ozbiljno bolestan i da mu je njega neophodna. "Dobro" rekao je nakon cijelog sata pregovaranja, "ali samo do Mokošice!" Odlučili smo riskirati.

U ambulantu u Mokošici nismo svraćali. Komunikacija između različitih jedinica JNA i pravojnih poslovnih jedinica, koje su okruživale Grad je ipak, izgleda, bila loša. Krenuli smo ravno na mali trajekt koji je prevozio automobile. Vojniku na trajektu objasnili smo da vozimo teškog bolesnika te da imamo dozvolu za njegov prijevoz. Srećom, nije pitao za papire. Bolesnika smo uspjeli smjestiti u bolnicu i pružiti mu daljnje liječenje. U Brsečine se vratio kada se mjesto oslobođilo.

Tragovi rata u Dubrovniku

Trebalo je zaštititi ljude od zlostavljanja.

Sjećam se da je Crveni križ Crne Gore tražio pomoći od Međunarodnoga crvenog križa, jer su stanovnici njihove zemlje ugroženi. Bilo je to besprizorno licemjerje u trenutcima kada su upravo crnogorski vojnici palili dubrovačka sela. Moj prijedlog je bio prihvaćen, uz podršku naših članova dubrovačkoga Crvenog križa. Ponuđeno mi je da s njima prvi puta podem u izviđanje. I kad je došao taj dan, i kad je u Mokošicu došao automobil MCK s hercegovačkim prevoditeljem, tadašnji vođa delegacije me je pozvao na stranu i rekao: "JNA ne želi da ti ideš, budući

nama. Da smo imali sva ta iskustva, tko zna bi li se uputili u taj opasni pothvat..."

U Brsečine smo prvi puta došli negdje sredinom ili krajem prosinca 1991. Check-pointi su bili Stara Mokošica, Zaton Mali, Zaton Veliki, Orašac, Trsteno. Uvijek su provjeravali što se nalazi u paketima u kojima je uvijek bila hrana. Najčešće brašno, šećer, mlijeko, kvasac.

Dočekala nas je plavo-bijelo-crvena, zastava bez obilježja tadašnje SFRJ. Bila je postavljena rampa s vojnicima koji nimalo nisu izgledali dobroćudno. Nisu nas htjeli pustiti pregledati bolesnike. Tražili smo zapovjednika. Pojavio se čovjek srednjih godina,

GLASI VU PUSTINJE

Bilo mi je pet let dok so mi Titovi partizani zanavek oteli mojega joca **Ivana**. Ivan je bil hrvacki vojak, koj je pobegel s kolone Križnoga puta, doma se skrival, - pripoveda Ivanov sin **Pero Štefanov** z Grkine.

Ivana je vu Bjelovaru mučila **Manolićeva OZNA**, osudila ga na 15 let robije. Roboval je 12 let vu KPD Lepoglava. Betežen se vrnol doma gdje je isto leto vmrl. Za jocom je vmrla i moja mama, a ja sem ostal doma gruntaš, seljak. Čez mojo mladost, pod komunizmom, 45 let bil sem od Titove vlasti nepogoden. Zdevali so mi mlađi ustaša. I navek sem bil građanin trejtega reda. Bez prava zaposlenja.

I sad - pita se Pero - dok smo zvojevali hrvacko slobodo za kojo so naši joci življenja dali. I sad, dok imamo društvo političkih zatvorenika, sad nam naši, vu Saboru, "gače kroje", nekakovi jugo ostatki: **Račani, Tomčići, Pusići** i kakvi se ne? Susedne so zemle od komunizma več zdavna priznale, isplatile svoje komunističke žrtve, samo ne naši prodani Hrvati - srđi se Pero i uz nega brojne udovice, kćerke, sinovi od pokonji robičkih očeva. A nijovi se, na žalost, glasi gube po hrvacke pustinje.

Slavko ČAMBA

MARTINU GRABAREVIĆU U SPOMEN

Dne 8. svibnja 2005. zauvijek je u 85. godini života zatvorio svoje umorne oči gospodin **Martin Grabarević**.

Rođen je 13. rujna 1920. godine u Gvozdanskom, Dvor na Uni. Zbivanja 1941. obradovala su cjelokupni hrvatski narod, pa tako i našeg Martina. Ali radost zbog uspostave hrvatske države nije trajala dugo. Događaji na Baniji kreću

Martin Grabarević u Toronto 1964.

neželjenim smjerom, nastaju komešanja u srpskom življu, vrše se pripreme za pobunu i neposluh spram nove države. Martin stupa u hrvatske postrojbe i u obranu svoga rodnog kraja od povampiranog četništva, koje sve više ugrožava miran život na Baniji. Sve do 1945. nema predaha i mira za Martina.

Povlačenje, Križni put i sve ostalo je već i sam dobro opisao, a 28. travnja 1946. bio je uhićen, tjeran i premještan iz zatvora u zatvor, ali sisački je dobro upamtio, jer je bio nemilosrdno prebijan i tučen, da bi na kraju 12. ožujka 1948., na temelju presude Vojnog suda u Zagrebu br. 30/48, osuđen na kaznu lišenja slobode s prisilnim radom u trajanju od 20 godina te gubitak građanskih prava i konfiskaciju imovine, radi kaznenih djela protiv naroda i države, član 3., točka 3 Zakona o krivičnim djelima i članka 15. Uredbe o Vojnim sudovima. Nakon žalbe, odlukom Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ, broj 3523/50, od 3. kolovoza 1950. kazna je preinačena na 15 godina.

Piše:

Vladimir VRAŽIĆ

Robiju je izdržavao u KPD Stara Gradiška, gdje ga je zateklo pomilovanje, te je 30. travnja 1953., nakon 7 godina i

2 dana pušten na slobodu. Za našeg Martina to nije bila sloboda i nije se mirio s poredkom koji je zatekao, već je emigrirao, odnosno pobjegao na zapad, da bi se na kraju skrasio u Kanadi. Dobio je iskaznicu broj 14/I-5330/1958, kojom mu je priznat status izbjeglice u skladu s Konvencijom o pravima izbjeglica, izdanoj 11. kolovoza 1958. godine u Leibnitzu.

Martin je neumoran i piše knjige, pa je tako opisao cjelokupno ratovanje po Baniji, grozote koje je pretrpio po istražnim zatvorima, svoje bježanje u inozemstvo kao i boravak u tudini. Knjige piše uvjerljivo i dokumentirano, s mnoštvom vrijednih pojedinosti, tako, da se njegova pisana kazivanja čitaju s užitkom. U našoj Podružnici radi od osnutka, a u dva je mandata bio članom Upravnog odbora. No, nakon svega, bolest, koja ga je u posljednje vrijeme sve više zahvaćala, slomila je otpor našeg Martina. Na ispraćaju pokojnika u Hrvatskoj Kostajnici okupili su se prijatelji, poznanici i rodbina, a u ime HDPZ-a Podružnice Sisačko-Moslavačke, oprostio se predsjednik **Luka Filipović** riječima, "Dragi Martine, hvala ti za sve što si propatio za Hrvatsku i neka ti je vječna slava i laka Ti hrvatska zemlja koju si toliko volio".

Martin Grabarević

**KALVARIJA
HRVATSKOG
VOJNIKA**

Naslovna stranica Grabarevićeve knjige

IN MEMORIAM VENCELU LASIĆU

Piše:

Ljubica VERIĆ

Dana 8. listopada 2004. oprostili smo se od dragog čovjeka i prijatelja, hrvatskog domoljuba i našeg dugogodišnjeg aktivnog člana, gospodina **Vencela Lasića**.

Iznenađujuća teška bolest prekinula je jedan plodan i častan život čovjeka koji je već u mladosti pokazao svoje domoljublje u borbi za samostalnost svog hrvatskog naroda. Radi toga je bio osuđen od strane komunističkog suda

Vencel Lasić

kao mladi hrvatski domoljub na višegodišnju zatvorsku kaznu, koja mu iz temelja mijenja život, te ovom, tada mlađom čovjeku, prekida školovanje i život skreće u drugom smjeru.

Nakon izdržane kazne, trajno obilježen kao hrvatski domoljub i bivši politički uznik, nailazi na niz poteškoća s kojima se kasnije u životu susretao. No, snažnom voljom i zalaganjem, uspijeva se kasnije školovati i postići znatan ugled u društву radom, disciplinom i odgovornošću. Pred izbijanje srbo-četničke agresije na naš Osijek, Vencel Lasić se aktivno uključuje u organizaciju obrane grada i funkcioniranju grada u ratnim okolnostima. Nakon završetka Domovinskog rata, uključio se u društvene aktivnosti u gradu, pa tako znatno doprinosi u mnogim akcijama saniranja posljedica rata. Radovao se životu u slobodnoj hrvat-

skoj domovini, uključivao gdje god je mogao i tako pomogao u mnogim aktivnostima.

Vencel Lasić, naš Venco, kako smo ga od milja zvali, rođen je u Uzarićima, Široki Brijeg, 11. studenoga 1932. Kao student se u Sarajevu uključuje u domoljubnu organizaciju "Hrvatska zajednica mladih" (HZM) i radi toga biva uhićen 4. lipnja 1959. godine. "Hrvatska zajednica mladih" stavlja si u zadatku borbu protiv zapostavljanja Hrvata u Jugoslaviji, posebno u Bosni i Hercegovini. Ima za cilj stvaranje samostalne hrvatske države, smatrajući da hrvatski narod može svoj opstanak i razvitak osigurati jedino u svojoj samostalnoj državi, uklanjanjem postojećeg režima i stvaranjem hrvatske države.

Godine 1959. Okružni sud u Sarajevu osuđuje sve pripadnike HZM, među njima i Vencela Lasića, kojemu izriče kaznu strogog zatvora u trajanju od devet godina. Kaznu izdržava u Zenici u trajanju od 3 godine.

U Hrvatskom društvu političkih zatvorenika bio je među osnivačima Podružnice Osječko-baranjske županije. Vrlo aktivno, iskreno i predano sudjelovao je u radu naše Podružnice. Bio je više godina dopredsjednik naše podružnice, ali je zbog bolesti predsjednika, obavljao sve dužnosti predsjednika. Vrlo je aktivno djelovao i u radu naše Središnjice u Zagrebu. U svakodnevnim poteškoćama u radu društva uvijek je nalazio rješenje za savladavanje problema. Na dan oproštaja od našeg Vence, mnogi su građani Osijeka bili na ispraćaju, a isto tako i prijatelji iz Zagreba i drugih mjesta su svojom nazočnošću uveličali ispraćaj dragog prijatelja. Brojni su bili i oni koji su prigodnim riječima izrazili zahvalnost i priznanje za njegov rad.

Dragi Venco, nikad ne ćemo zabraniti tvoj doprinos našem Društvu i tvoje zalaganje za njegov rad, kao ni tvoje veliko priateljstvo prema svima nama. Neka ti Svevišnji podari mir i spokojstvo. Laka ti bila hrvatska zemlja, koju si nadasve volio!

U SPOMEN

MARIJA TOMINAC

preminula u 83. godini života
Laka joj bila hrvatska zemlja!

HDPZ- Podružnica
Sisačko-Moslavačka

U SPOMEN

NIKOLA GRGIĆ

1924. - 2005.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ - Podružnica
Sisačko-Moslavačka

U SPOMEN

JOSIP PETAK

1926. - 2005.

Počivao u miru i laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ - Podružnica Krapina

U SPOMEN

JOSIP VALOVIČIĆ

1926. - 2005.

Neka mu je laka hrvatska zemlja!

HDPZ - Podružnica Rijeka

U SPOMEN

IVAN HUZJAK

rođen 15. listopada 1924.
godine u Križevcima

kaznu zatvora izdržavao u razdoblju od 16. listopada 1946.
do 28. studenoga 1953.

umro 1. lipnja 2005.

Neka mu je laka hrvatska zemlja!

HDPZ - Podružnica Varaždin

Hrvatskim političkim zatvorenicima, članovima njihovih obitelji te prijateljima, u Zadru, 1 km od mora, iznajmljujem apartman s 3 sobe, terasama, 5 ležajeva, upotreba kuhinje i kupaonice, 10 EUR po krevetu. Potrebna rezervacija, inf. na tel. 023/324-392

IN THIS ISSUE

Sixty years after the Second World War, the first collection of documents about partisan and communist crimes has been published in Croatia. It has been prepared by historians and archive researchers **Zdravko Dizdar, Vladimir Geiger, Milan Pojić and Mate Rupić**. The book, which covers the period between 1944 and 1946, includes 118 documents, and the authors announce new collections, which will deal with Croatian regions separately.

All the documents published originate from partisans and communists, and reveal the carefully hidden pages of Croatia's history. Partisans themselves report on tortures and abuses, rapes and executions without trial. They talk about living people thrown into pits; about the victims killed and buried so shallowly that, in couple of days, the beasts would start dragging parts of their corpses around. The documents published in the book refer

to 6,800 individual murders, and an undefined number of mass crimes. There are also documents showing that entire partisan brigades were carrying out executions of prisoners of war and civilians for days.

The authors especially note that the largest part of the documentation about partisan and communist crimes is inaccessible, and fear that a large part of them has been irrevocably destroyed. The book also includes several documents containing instructions of the Yugoslav authorities to destroy compromising documents. There are also documents suggesting that the blame for the crimes committed by partisans and communists should be shifted on the "reaction".

Still, these incomplete documents clearly show that the crimes were conceived, planned and systematically carried out. It is also clear that the high-level leadership of the Yugoslav state and the Communist Party was directly involved in planning and executing of the crimes. This book has appeared on the sixtieth anniversary of the communist victory. Interestingly, the top people of the communist movement, and at the same time the anti-heroes of this collection of documents, are still being praised as "anti-fascists". None of them was charged with the crimes and tried, and the main squares and streets in Croatian cities are still named after them...

* * *

The review of this book on partisan and communist crimes is well supplemented with two memoir articles published in this issue. **Adela Maruna** writes about the pit in Drenovac (Slavonia), into which, on 12 April 1945, partisans threw about thirty Croatian civilians, with her father among them. **Ljerka Koren Čorak** witnesses that, as a girl in Gospić, she was watching executions without trial. Especially distressing is her description of a silent separation of a mother and her son, whom partisans took to the gallows...

Front page of a collection of documents about partisan and communist crimes in the territory of today's Republic of Croatia

IN DIESEM HEFT

Ganze sechzig Jahre nach der Beendigung des Zweiten Weltkrieges wurde in Kroatien der erste Sammelband mit den Dokumenten über den Greueltaten der kommunistischen Titopartisanen veröffentlicht. Er wurde von den Historiker bzw. Archivisten **Zdravko Dizdar, Vladimir Geiger, Milan Pojić und Mate Rupić** verfasst. In das Buch, das die Geschehnisse in dem Zeitraum vom 1944 bis 1946 beinhaltet, haben die Verfasser 118 Dokumenten eingefasst und künden neue Sammelbände an, in denen die kommunistischen Greueltaten gesondert

nach verschiedenen kroatischen Regionen aufgearbeitet werden.

Veröffentlichte Dokumenten stammen ausschließlich aus den Quellen der kommunistischen Titopartisanen und entdecken sorgfältig bewahrte Seiten kroatischer Geschichte. Selbst die kommunistischen Titopartisanen berichten über Quallereien und Misshandlungen, Vergewaltigungen und Hinrichtungen ohne Gerichtsurteil. Sie erzählen wie sie die lebendige Menschen in die Grotten warfen, wie man umgebrachte Opfer seicht begraben hatten so das die Tiere

schon nach einigen Tagen die Teile der Körper herum gezehrt hatten. Die veröffentlichten Dokumenten in dem Buch beziehen sich auf 6.800 einzelne Morde, sowie nicht festgestellte Zahl der Massengräber. Es gibt sogar Dokumente die darüber bezeugen, dass ganze kommunistischen Titopartisanenbrigaden mehrere Tage an den Hinrichtungen der Kriegsgefangenen und Zivilisten beteiligt waren.

Die Autoren betonen besonders, dass überwiegende Teil der Dokumentation über die Gräueltaten der kommunistischen Titopartisanen nicht zugänglich sind und dass begründete Befürchtung besteht, dass der größte Teil dieser bereits vernichtet ist. Nämlich in dem Buch sind einige Dokumente veröffentlicht die Anweisungen der jugoslawischen Machthaber beinhalten nach denen die kompromittierende Dokumente zu vernichten sind. Es bestehen auch die Dokumenten in denen suggeriert wird, dass die Gräueltaten der kommunistischen Titopartisanen zur Last der „Reaktion“ unterschoben werden sollten.

Nun, auch so unvollständige Dokumente beweisen, dass das Verbrechen überlegt, geplant und systematisch durchgeführt wurde. Es ist auch klar, dass die Führung des jugoslawischen Staates und der Kommunistischen Partei direkt in die Planung und Durchführung der Greueltaten eingebunden war. Dieses Buch ist zum sechzigsten Jubiläum des kommunistischen Sieges erschienen. Interessant ist, dass sich Führer des kommunistischen Bewegung, gleichzeitige Antihelden in diesem Sammelband, noch immer als „Antifaschisten“ ehren. Niemand von denen ist weder angeklagt noch verurteilt und deren Namen tragen noch immer Plätze und Straßen der kroatischen Städte...

***

Ausgezeichnete Ergänzung zum Buch über die Gräueltaten der kommunistischen Titopartisanen sind zwei memoarische Artikel die wir in diesem Heft veröffentlichen. **Adela Maruna** schreibt über die Grotte in Drenovac (Slavonien) in die haben die Titopartisanen am 12. April 1945 etwa dreißig Zivilisten geworfen darunter auch ihren Vater. **Ljarka Koren Čorak** bezeugt darüber wie sie als Mädchen eine Hinrichtung ohne Gerichtsurteil in Gospic an sah. Besonders schauderhaft ist die Beschreibung des stummen Trennens der Mutter von dem Sohne den die kommunistischen Titopartisanen an den Galgen führten...

PARTIZANSKA I KOMUNISTIČKA
REPRESIJA I ZLOČINI
U HRVATSKOJ
1944.-1946.

DOKUMENTI

SLAVONSKI BROD
2005.

Titelseite des Sammelbandes über die Verbrechen der kommunistischen Titopartisanen auf dem Gebiet der Republik Kroatien

ODPUNOMOĆENIŠTVO OZN-a
I. HRV. DIVIZIJE KNOJ-e

Broj: 111
31. VIII. 1945.

ODELENJU ZA ŽITIĆ ARODA ŽA HRVATSKU

Od oponomoćeništva naše I. brigade dobili smo izvještaj sledećeg sadržaja:

"Prilikom naše poslednje sticije sa neprijateljske grupe, koju se nalazile na sektoru Slunja, uхватili su naši borci jednog ustašu Obajdin Nikolu iz Slunja. Omenuti ustaša, prilikom oslobođenja naše zemlje, zarobljen je negde u Podravini i tako dopraćen u poverenstvo OZN-e za kotar Slunj. Nakon sprovedene istrage, poverenstvo OZN-e za kotar Slunj donijeo je odluku, da toga bandita likvidiraju.

Prema izjavi togu ustašu, o je tada bio sa još deset bandita otpremljen u Zečevu Varoš, a tamomu ih sve desetoricu pobacali u neku duboki bezdan. Ekon što je baen u bezdan, on nije ostao mrtav, nego si je malo stukao obraz i čel i tako nakon što se je osvjestio, uspje se je izvući iz toga bezdaa. U jutro rano, kada je svanjivalo, pobegao je u šumu i u šumi se je izlijecio od onog izudaranja. Iz šume je pisao svojoj curi u Slunj, kako se je sve odigralo s njime i kako je živ ostao. Takodjer je cura njemu pisala, i ta pisma su pronađena, a nalaze se kod poverenstva OZN-e za kotar Slunj. Dalje je ispitivan, dali je još tko s njim upio pobjeći iz te jame, on je odgovorio da nezna, samo da je čuo, kakosu oni ostali u jami jaukali i stenjali, a da je još koji pobegao z Jane, da mu nije poznato."

Ovo Vam se dostavlja radi punja.

Smrt Fašizmu - Sloboda aroru!

Opponomoćenik-kapetan

Traveški

ODELENJE ZA ŽITIĆ ARODA (OZN)

ZA HRVATSKU

1. HRVATSKA DIVIZIJA

1. BANDITSKE JUGOSLAVIJE

Br. 1136 ✓

2.IX. 1945 god.

ZAGREB

W. a. K. n. c. h.

vrdi vredno.

15 X 45

Opun

Z A P I S N I K

O saslušanju Matić Stevka komandira bacačke čete III.bataljona XI.prol.brigade dana 11.XI.u Opunomoćeništvu OZN.e.XII.prol.brigade u 21 čas.

Imenovani je učozoren na davanje netačnih izjava,koje povlači sa sebom sudsku odgovornost,izjavljuje sljedeće:

1.OPŠTI PODACI ?

Zovem se MATIĆ ĐURJE STEVO,rodjen 29.XII.
1926 god.u Subotici,zavičajna općina Podvinje
kotar Sl Brod,Srbin svršio 4raz.os. škole,
po zanimanju ratar,neženjen,iz siromašne selj-
ike porodice.

2.ŠTA SI URADIO 8.XI.I GDJE SI BIO ?

Točna dana dočao je Kreškić,iz brigade,koji
je održao sastanak sa gl.K.P.i SKOJ.em. i dao
direktive samo štabu bataljona,koje mi nisu
poznate.Noću toga dana komadant je odredio da
idem u selo Kruševicu hapsiti sa Savom Vukeli
ćem,Bregović Ivanom,Filipović Miloradom i
desetarom iz mitraljezke čete.

Kada smo došli u selo,odmah smo počeli sa
hapšenjem.Uhapsili smo najprije jednoga,i on
je pokazivao sve ostale.Imali smo popis za 7
osoba,a samo smo 6 toricu uhapsili.Kada smo ih
uhapsili,dotjerali smo ih do štaba bataljona
i onda sam javio komadantu da smo ih dotjerali
i stavljeni su iza benta štaba bataljona.Kada
sam dočao u štab bataljona,rekao sam da su oni
na mjestu.Dok su se u štabu nalazile još dñe
ženske,jedna starije i jedna mladja,i sa njima
3 civila muškarca.Onda je odredio Kreškić i
komadant,da se otjeraju do one 6 torice.Tačna
je Komadant i Kreškić rekao da idemo sa nim
ja i Savo Vukelic.Nato su oni uhapsali civila
u Sl.Šamcu,i pitali ga još za jednoga,ali po-
što nije znao,odveden je u štab bataljona.Iz
štaba smo krenuli ja Kreškić,Filković Pero,
Filipović Milorad,Bregović Ivan,Magdić Drago
vodnik veze,i desetar iz mitraljezke čete.
Kreškić je naredio da se tjeraju niz savu iz
mlinova i da se postreljaju.Kada smo već došli
na mjesto utekao nam je jedan civil.

Prvu grupu jo streljao Kreškić/trojicu
iz pištolja.

Drugu grupu streljao sam ja i to /trojicu/
Treću grupu streljao je Filković Pero
komandir 5 osoba od toga dvije žene. Nakon
toga pobacali smo ih u Savu obuđene.Potom smo
došli do štaba bataljona gdje komadant naredi-
da idemo svaki u svoju jedinicu.

3.U KOLIKO JE SATI POČELO STRELJANJE ?

Streljanje je počelo oko 4 čas.

6.DALI TI JE JOŠ STO POZNATO O TOME ?

O tome mi nije više ništa poznato,jedi-
po pričanju komandira mitraljezke čete,da
Kreškić i komadant sami streljali civile i
Sikirevaca,no što nemože da tvrdi za koma-
Dvojica su izašla iz vode,alimih jenaknadi
patrola uhvatila i bili su streljani.Dok
jedan zakopan pokraj samog štaba u bašći.